

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ШПАК ЮРІЙ СТАНІСЛАВОВИЧ

УДК 342.9:42:631.147(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ
ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ**

081 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на

відповідне джерело

Ю.С. Шпак

Науковий керівник

Калмикова

Олена

Вікторівна,

кандидат

юридичних наук, професор

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Шпак Ю. С. Адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2026.

Дисертаційну роботу присвячено комплексному дослідженню теоретичних і практичних засад адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення, з'ясуванню сутності та особливостей відповідних адміністративно-правових відносин, а також розробленню науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства та механізму реалізації державної політики у зазначеній сфері.

Установлено, що землі сільськогосподарського призначення мають особливе значення для українського народу, оскільки поєднують економічну, соціальну, екологічну та історико-культурну цінність. Відповідно до Конституції України вони визнаються основним національним багатством і перебувають під особливою охороною держави, що обумовлює необхідність запровадження спеціального правового режиму їх використання та охорони. Конституційні положення, конкретизовані в Земельному кодексі України, формують базові засади реалізації права власності на землю, гарантують захист прав учасників земельних правовідносин і визначають потребу в ефективному адміністративно-правовому забезпеченні охорони земель як важливого елемента забезпечення продовольчої, екологічної та національної безпеки держави.

Сформульовано авторське визначення адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення як цілісної системи адміністративно-правових і організаційних засобів діяльності

уповноважених суб'єктів публічної адміністрації, спрямованих на регулювання, охорону, контроль і відтворення земельних ресурсів з метою забезпечення публічного інтересу, гарантування прав учасників земельних правовідносин та дотримання вимог земельного законодавства. Підкреслено, що зазначене забезпечення має комплексний характер і реалізується через поєднання нормативного, організаційного, контрольно-наглядового, процедурного та захисного компонентів.

Аргументовано, що зміст адміністративно-правового забезпечення охорони земель становить систему адміністративно-правових та організаційних заходів діяльності публічної адміністрації, яка охоплює надання адміністративних послуг у земельній сфері, здійснення контрольно-наглядових та інспекційних функцій, реалізацію дозвільних, реєстраційних і розпорядчих повноважень, застосування заходів адміністративного примусу, а також функціонування механізмів публічно-правового захисту земельних прав. У сукупності це утворює єдиний регуляторний механізм охорони земель сільськогосподарського призначення.

З'ясовано, що принципи адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення є багаторівневою системою базових засад, які визначають спрямованість, зміст і межі діяльності суб'єктів публічної адміністрації у земельній сфері. Вони відображають як загальнотеоретичні підходи до публічного управління, так і галузеву специфіку земельних відносин, забезпечуючи нормативну узгодженість і стабільність правозастосування.

Узагальнено, що зазначені принципи доцільно поділяти на загальноправові (фундаментальні), принципи належного врядування, галузеві (земельно-правові) та спеціальні принципи охорони земель. У сукупності вони формують ієрархічно структуровану систему, яка забезпечує запобігання деградації земель, відтворення ґрунтів, дотримання екологічних стандартів та реалізацію юридичної відповідальності у сфері земельних відносин.

Охарактеризовано систему суб'єктів публічної адміністрації у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення, яка має ієрархічний та функціонально розподілений характер і включає Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади (зокрема Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, Держгеокадастр та Державну екологічну інспекцію), місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Кожен із цих суб'єктів реалізує визначену законом компетенцію у сфері управління земельними ресурсами, контролю за їх використанням та забезпечення екологічної безпеки.

Адміністративно-правовий статус зазначених суб'єктів розкрито як систему юридичних елементів, центральним із яких виступає компетенція, доповнена завданнями, функціями та відповідальністю. Така конструкція забезпечує реалізацію державної політики у сфері охорони земель, запобігання порушенням земельного законодавства, відновлення порушених прав та гарантування публічного інтересу й екологічної безпеки.

Встановлено, що підзаконні нормативно-правові акти є одним із ключових інструментів публічного адміністрування у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення, оскільки забезпечують деталізацію законодавчих приписів, визначають порядок реалізації контрольних, моніторингових, облікових та інших управлінських функцій, а також формують організаційно-правові умови реалізації державної земельної політики.

Здійснено періодизацію ролі підзаконної правотворчості у сфері охорони земель, у межах якої виокремлено чотири періоди: формування засад перерозподілу земельних ресурсів (1991–2000 рр.); інституціоналізація системи державного управління та контролю (2001–2005 рр.); розвиток методичних та організаційно-правових засад охорони земель (2006–2014 рр.); екологічна трансформація та євроінтеграційна адаптація (з 2014 р. до сьогодення). Доведено еволюцію підзаконних актів від інструменту

оперативного регулювання до засобу стратегічної реалізації державної земельної політики.

Обґрунтовано, що нормотворча діяльність уповноважених суб'єктів публічної адміністрації має похідний характер і здійснюється на засадах верховенства права, законності та правової визначеності. При цьому підзаконні нормативно-правові акти забезпечують механізм реалізації законодавчих приписів без встановлення нових обмежень прав власників і користувачів земель.

Розкрито, що адміністративні акти та фактичні дії формують взаємопов'язану систему інструментів публічного адміністрування у сфері охорони земель. Адміністративний акт виступає юридичною формою владного рішення, тоді як фактичні дії (перевірки, моніторинг, інвентаризація, агрохімічні та інші дослідження) забезпечують його доказове, інформаційне та організаційне підґрунтя.

Сформульовано наукові положення щодо адміністративної відповідальності за порушення у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення як міжгалузевого правового інституту. Доведено, що адміністративна відповідальність виконує каральну, превентивну та виховну функції, однак її ефективність знижується через нерівномірність правозастосування, застарілість окремих норм та недостатню інтеграцію із сучасними цифровими механізмами фіксації порушень.

Проаналізовано європейський досвід адміністративно-правового забезпечення охорони земель, який характеризується багаторівневою моделлю регулювання, що поєднує норми первинного і вторинного права Європейського Союзу, фінансові стимули та екологічну умовність аграрної політики. Порівняльний аналіз Польщі, Болгарії, Словаччини, Данії та Італії засвідчив різні моделі поєднання державного регулювання, ринкових механізмів і екологічних обмежень за наявності спільної тенденції до інтеграції екологічних вимог у систему аграрного управління.

Запропоновано напрями удосконалення адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення, які передбачають модернізацію нормативно-правової бази, удосконалення організаційно-суб'єктної структури публічного адміністрування, цифровізацію адміністративних процедур, розвиток превентивно-стимулюючих механізмів охорони земель, а також формування спеціальних правових режимів охорони земель в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Ключові слова: адміністративна послуга, адміністративний акт, адміністративний орган, аграрне виробництво, виробники сільськогосподарської продукції, екологія, забруднення, захист, контроль, ліцензування, моніторинг, правовий статус, право власності, принцип, публічний інтерес, сільське господарство, фактична дія, фермер.

SUMMARY

Shpak Y. S. Administrative and Legal Support for the Protection of Agricultural Land in Ukraine. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 «Law». National University of Life Resources and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, 2025

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the theoretical and practical foundations of administrative and legal support for the protection of agricultural lands, clarifying the essence and specific features of the relevant administrative-legal relations, as well as developing scientifically grounded proposals for improving the current legislation and the mechanism for implementing state policy in this field.

It has been established that agricultural lands are of particular importance for the Ukrainian people, combining economic, social, environmental, and historical-cultural value. According to the Constitution of Ukraine, they are recognized as the main national wealth and are under special protection of the state, which necessitates the establishment of a special legal regime for their use and protection. The constitutional provisions, specified in the Land Code of Ukraine, define the legal foundations for the realization of land ownership rights, guarantee the protection of the rights of participants in land relations, and determine the need for effective administrative and legal support for land protection as an important component of ensuring food, environmental, and national security of the state.

The author's definition of administrative and legal support for the protection of agricultural lands has been formulated as a holistic system of administrative-legal and organizational means of activity of authorized public administration entities aimed at regulating, protecting, controlling, and restoring land resources in order to ensure public interest, guarantee the rights of participants

in land relations, and comply with land legislation requirements. It is emphasized that such support has a complex nature and is implemented through a combination of normative, organizational, supervisory, procedural, and protective components.

It is argued that the content of administrative and legal support for land protection constitutes a system of administrative-legal and organizational measures of public administration, which includes the provision of administrative services in the land sector, implementation of supervisory and inspection functions, realization of permitting, registration, and disposal powers, application of administrative coercion measures, as well as functioning of public legal mechanisms for the protection of land rights. Taken together, these form a unified regulatory mechanism for the protection of agricultural lands.

It has been found that the principles of administrative and legal support for the protection of agricultural lands represent a multi-level system of fundamental principles determining the direction, content, and limits of public administration activities in the land sector. They reflect both general theoretical approaches to public governance and sectoral specifics of land relations, ensuring regulatory coherence and stability of law enforcement.

It is generalized that these principles should be classified into general legal (fundamental) principles, principles of good governance, sectoral (land-legal) principles, and special principles of land protection. Together, they form a hierarchically structured system ensuring the prevention of land degradation, soil restoration, compliance with environmental standards, and the implementation of legal liability in land relations.

The system of public administration entities in the field of agricultural land protection has been characterized as hierarchical and functionally distributed, including the Cabinet of Ministers of Ukraine, central executive bodies (in particular the Ministry of Economy, Environment and Agriculture of Ukraine, the StateGeoCadastre, and the State Environmental Inspectorate), local state administrations, and local self-government bodies. Each of these entities exercises

legally defined competence in land management, control over land use, and ensuring environmental safety.

The administrative and legal status of these entities is defined as a system of legal elements, the central of which is competence, supplemented by tasks, functions, and responsibility. This structure ensures the implementation of state policy in the field of land protection, prevention of violations of land legislation, restoration of violated rights, and safeguarding of public interest and environmental safety.

It has been established that subordinate normative legal acts are one of the key instruments of public administration in the field of agricultural land protection, as they ensure the specification of legislative provisions, define procedures for control, monitoring, accounting, and other managerial functions, and form organizational and legal conditions for implementing state land policy.

A periodization of the role of subordinate law-making in land protection reform has been carried out, identifying four stages: (1) formation of land redistribution foundations (1991–2000); (2) institutionalization of state management and control (2001–2005); (3) development of methodological and organizational-legal foundations of land protection (2006–2014); (4) ecological transformation and European integration adaptation (from 2014 to the present). It is proven that subordinate acts evolved from an instrument of operational regulation to a tool of strategic implementation of state land policy.

It is substantiated that law-making activity of authorized public administration bodies is derivative in nature and is carried out on the principles of the rule of law, legality, and legal certainty. Subordinate normative legal acts ensure the implementation of legislative provisions without introducing new restrictions on landowners' and land users' rights.

It is revealed that administrative acts and factual actions form an interconnected system of public administration instruments in the field of land protection. Administrative acts constitute the legal form of authoritative decisions,

while factual actions (inspections, monitoring, inventory, agrochemical and other assessments) provide their evidential, informational, and organizational basis.

Scientific provisions regarding administrative liability for violations in the field of agricultural land protection have been formulated as an intersectoral legal institute. It is proven that administrative liability performs punitive, preventive, and educational functions; however, its effectiveness is reduced due to uneven law enforcement, outdated norms, and insufficient integration with modern digital mechanisms of violation detection.

The European experience of administrative and legal support for land protection has been analyzed, characterized by a multi-level regulatory model combining primary and secondary EU law, financial incentives, and environmental conditionality of agricultural policy. A comparative analysis of Poland, Bulgaria, Slovakia, Denmark, and Italy demonstrates different models combining state regulation, market mechanisms, and environmental restrictions, with a common tendency toward integrating environmental requirements into agricultural governance systems.

Directions for improving administrative and legal support for agricultural land protection have been proposed, including modernization of the regulatory framework, improvement of the institutional structure of public administration, digitalization of administrative procedures, development of preventive and incentive mechanisms, and the formation of special legal regimes for land protection under martial law and post-war recovery conditions.

Keywords: administrative act, administrative authority, administrative service, agricultural production, agricultural producers, control, ecology, environmental pollution, fact-based action, farmer, legal status, licensing, monitoring, principle, protection, public interest, right of ownership, rural economy.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

**Статті у наукових виданнях,
включених до Переліку наукових фахових видань України**

1. Шпак Ю.С. Зміст адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 7. С. 329-331. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/76>

2. Шпак Ю.С. Адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють охорону земель сільськогосподарського призначення в Україні. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. Вип. 4. С. 52-60.

3. Шпак Ю.С. Контроль (нагляд) у сфері адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні. Law. State. Technology. 2023. № 2. С. 25-29. DOI: 10.32782/LST/2023-2-4.

4. Шпак Ю. С. Правовий режим адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні. Юридичний бюлетень. 2023. Вип. 29. С. 288–292. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.29.34>

Стаття у науковому виданні іншої держави

5. Шпак Ю.С. Адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні, Польщі та Болгарії: порівняльно-правовий аналіз. Knowledge, Education, Law, Management. 2023. № 4(56). С. 307-311. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.4.47>.

Тези наукових доповідей

6. Шпак Ю. С. Адміністративно-правовий статус Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства у сфері забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні. Матеріали конференції «Адміністративне право України сучасний стан та перспективи розвитку (м. Київ, 30 травня 2019 р.). Київ: ААПН, 2019. С.14-13.

7. Шпак Ю.С. Правовий режим адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в умовах воєнного стану в Україні. Проблеми захисту прав різних верств населення в умовах воєнного стану: матеріали круглого столу (м. Київ, 22 травня 2023 р.) / за ред. Р. Б. Шишки, В.С. Кучерявенко. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. С. 93-96.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	26
1.1. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні.....	27
1.2. Принципи адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні.....	42
1.3. Адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють охорону земель сільськогосподарського призначення в Україні.....	58
Висновки до Розділу 1.....	74
РОЗДІЛ 2. ІНСТРУМЕНТИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	77
2.1. Видання підзаконних нормативно-правових актів як інструментів публічного адміністрування забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні.....	77
2.2. Адміністративні акти та фактичні дії, як інструменти публічного адміністрування забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні.....	95
2.3 Адміністративна відповідальність у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні.....	108
Висновки до Розділу 2.....	124
РОЗДІЛ 3. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ	

ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	127
3.1 Європейський досвід адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення.....	127
3.2. Удосконалення адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні.....	167
Висновки до Розділу 3.....	189
ВИСНОВКИ.....	193
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	198
ДОДАТКИ.....	223

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗКУ – Земельний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

ЄС – Європейський Союз

Держгеокадастр – Державна служба з питань геодезії, картографії та земельного кадастру

Мінагрополітики – Міністерство аграрної політики та продовольства України

Мінекономіки – Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України

ДЗК – Державний земельний кадастр

ВСТУП

Актуальність теми. Чітко й однозначно визначено в Основному Законі України, що «земля є основним національним багатством, яке перебуває під особливою охороною держави». Такий підхід є не випадковим і ґрунтується на сукупності базових чинників, зокрема – історичних, правових, геополітичних та ментальних. Українська земля просякнута кров'ю поколінь борців за незалежність, і, на жаль, нині знову вкривається кров'ю захисників – військовослужбовців Збройних Сил України та інших сил оборони. Ці герої зі зброєю в руках відстоюють державний суверенітет, національну безпеку й територіальну цілісність України, захищаючи не лише межі, а насамперед – священну українську землю як об'єкт національної самосвідомості. Саме тому серед народних символів української нації почесне місце посідає чорно-червоний прапор: чорний символізує рідну землю, а червоний – кров, пролиту за її свободу та гідність [1].

Для українського народу земля є не лише засобом виробництва чи правовим об'єктом власності, а насамперед – сакральною цінністю, джерелом життя й духовного зв'язку з предками. Таку позицію глибоко висловила велика українська письменниця Ольга Кобилянська у повісті «Земля», де вустами своїх героїв зобразила землю як одухотворену матерію, нерозривно пов'язану з людиною. Земля, за її художнім баченням, є неоціненним даром природи: «Земля така красна, що хоч що посій – усе рясно виросте» [2]. У період російсько-більшовицької окупації, починаючи з 1917 року, ця цінність була грубо відчужена у народу шляхом системних протиправних дій, зокрема примусової колективізації, реквізицій і терору. Апогеєм такого злочинного беззаконня став геноцид українців – Голодомор 1932–1933 років, який визнано актом цілеспрямованого знищення селянства та національної ідентичності, а в Україні та багатьох державах світу – злочином проти людяності й геноцидом українського народу [2].

Конституція України визначає, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу (стаття 13) [3]. Землю, зокрема землями сільськогосподарського призначення згідно з Конституцією України може користуватися особа, якій надано право користування нею, або особа, якій на неї надано сервітут. Земельний кодекс України доводить, що за основним цільовим призначенням землі поділяються на певні категорії [4].

Після відновлення Незалежності України землі сільськогосподарського призначення були повернуті селянам через інститут виділення майнового паю в натурі та визнання права власності на таке майно [5]. Це стало позитивним наслідком відновлення соціальної справедливості.

Не дивлячись на те соціальний прогрес значний розвиток науки і техніки, землі сільськогосподарського призначення залишається основним джерелом вирощування як рослинних такі тваринних продуктів харчування. В умовах сьогодення, Україна має багатий земельний фонд, який перевищує 60 млн га землі, а 70% – це сільськогосподарські землі [6]. Відповідно публічний апарат держави зобов'язаний берегти та піклуватися про землі сільськогосподарського призначення.

У системі галузей права провідне місце щодо визначення засад та правового регулювання обігу земель сільськогосподарського призначення посідає земельне право. Водночас земельно-правове регулювання не може здійснюватися ізольовано, оскільки для забезпечення ефективного захисту земель сільськогосподарського призначення воно комплексно використовує норми цивільного (господарського), адміністративного [7] та кримінального права [8].

В системі галузей права головне місце щодо засад та правового регулювання обігу земель сільськогосподарського призначення належить

земельному праву. Однак, земельне право для забезпечення захисту земель сільськогосподарського призначення не може не використовувати норми цивільного (господарського), адміністративного та кримінального права.

Адміністративне право пронизує практично всю праву матерію суспільства, в тому числі питання охорони земель сільськогосподарського призначення. Так як, без адміністративних органів у цій царині обійтись неможливо. А вони, створюються функціонують і здійснює свої повноваження у відповідності до норм адміністративного права [9].

Отже, забезпечити охорону земель сільськогосподарського призначення без органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів громадянського суспільства, організація та діяльність яких здійснюється на основі норм адміністративного права, неможливо [10]. Проблем у цій сфері є багато, зокрема 75,7 % відсотків опитаних респондентів не довіряють посадовим особам державного апарату (чиновникам) [11].

Адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення здійснюється на основі вітчизняного законодавства, де визначальним є Земельний кодекс України. В адміністративно-правовій сфері активно застосовуються норми Законів України «Про адміністративні послуги», «Про адміністративну процедуру», «Про запобігання корупції», «Про засади контролю (наряду) сфері господарювання», «Про правотворчу діяльність», «Про Кабінет міністрів України», «Про центральні органи виконавчої влади», «Про органи місцевого самоврядування», «Про місцеві органи виконавчої влади», Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс адміністративного судочинства України та ін.

Огляд останніх досліджень. На проблему адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні звертали свою увагу вчені-правники. Серед них найбільш вагомий внесок зробили О. Артеменко, В. Авер'янов, А. Брунь, О. Вівчаренко, В. М.

Гаврилюк, В. Галуцько, Р. Гнідан, Р. Гнідан, Н. Грабовець, С. Губарєв, Ю. Губенко, М. Дейнега, Р. Ємець, О. Гафурова, В. Єрмоленко, Т. Завгородня, М. Золотарьова, Ю. Краснова, І. Ковальчук, А. Коваль, Т. Кондратюк, О. Кулинич, П. Кулинич, В. Курило, К. Кучерук, В. Курило, А. Мартин, Л. Мілько, Н. Новак, О. Правоторова, О. Снідевич, С. Слюсаренко, Стеценко, О. Стець, О. Піддубний, К. Тоцька, А. Третяк, О. Уразовська, В. Уркевич, О. Улютіна, С. Хом'яченко, І. Цвігун, В. Циплухіна, Ю. Шовкун, В. Шкарупа, М. Шульга, О. Яра та ін. Водночас зазначені науковці не досліджували окреслену проблематику комплексно, зосереджуючи свою увагу переважно на загальних або спеціальних питаннях адміністративного, земельного та суміжних галузей права.

Отже, значна площа земель сільськогосподарського призначення в Україні, що перебуває у приватній власності (приблизно 31 млн гектарів) та належить мільйонам фізичних і юридичних осіб, а також понад 10 млн гектарів земель державної та комунальної власності, низький рівень довіри громадян до адміністративних органів, а також наявність прогалин у чинному адміністративно-правовому забезпеченні у цій сфері зумовлюють актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, яка схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р., Програми Ukraine Investment Framework, яка запущена Європейським Союзом на Берлінській конференції з відновлення України в червні 2024 року, Міської цільової програми використання та охорони земель міста Києва на 2019 – 2021 роки, яка затверджена рішенням Київської міської ради від 4 грудня 2018 року № 229/6280, Планом наукових досліджень і розробок Юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України на 2023 рік на тему «Правове забезпечення

енергетичної безпеки в умовах європейського та євроатлантичного курсу України» (110/2м-пр-2022 0122U001814).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі теорії адміністративного права, положень чинного законодавства, доктринальних наукових підходів вітчизняних і зарубіжних учених-правників, а також практики діяльності адміністративних органів розкрити теоретико-правові засади адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні та сформулювати нові науково обґрунтовані теоретичні положення, практичні висновки та рекомендації щодо його вдосконалення. Відповідно до поставленої мети в роботі заплановано вирішити *такі завдання*:

- сформулювати поняття та розкрити зміст адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні;
- узагальнити принципи адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні;
- розкрити адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють охорону земель сільськогосподарського призначення в Україні;
- описати правову природу та особливості видання підзаконних нормативно-правових актів адміністративними органами, як інструменту публічного адміністрування забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні;
- визначити правову природу видання адміністративними органами адміністративних актів, як інструментів публічного адміністрування забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні;
- охарактеризувати адміністративну відповідальність у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні;
- розкрити європейський досвід адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення;

– запропонувати шляхи удосконалення адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні.

Предмет дослідження – адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні.

Методи дослідження. Під час здійснення дисертаційного дослідження було використано цілісну систему методів наукового пізнання правових і соціальних явищ, що забезпечила всебічне, глибоке та обґрунтоване розкриття предмета дослідження. Основним серед загальнонаукових способів теоретичного аналізу виступив *системний метод*, який дозволив дослідити об'єкт дослідження як цілісну багат шарову структуру концептуальних, доктринальних, законодавчих і правозастосовчих елементів у межах адміністративно-правових відносин охорони земель сільськогосподарського призначення (підрозділи: 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1). Загальнофілософський *діалектичний метод* забезпечив виявлення і наукове узагальнення внутрішніх суперечностей, етапів розвитку та принципів функціонування механізмів правового регулювання (підрозділ 1.2). Завдяки загальнологічним методам упорядкування знань і переходу від загального до конкретного вдалося охопити великий обсяг матеріалу, здійснити його раціональне структурування й забезпечити внутрішню узгодженість викладу. *Метод дедукції* використано в підрозділах 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3 для переходу від загальних положень до конкретних висновків, а *метод індукції* – у підрозділах 1.3, 2.2, 2.3, 3.1 з метою формування загальних теоретичних положень на основі конкретних фактів і практики. Методи *аналізу і синтезу* дозволили розкласти складні правові та управлінські явища на елементарні складові, виявити їх структуру, функціональні характеристики, а також сформувані на основі такого розкладу нову цілісну наукову картину з

високим рівнем теоретичної новизни (підрозділи 1.1, 2.1, 2.3, 3.2). *Логіко-семантичний метод* застосовувався у всіх без винятку підрозділах дисертації для аналізу та систематизації доктринальних підходів учених, спрямованих на розуміння природи, змісту та особливостей адміністративно-правового забезпечення охорони земель. *Формально-догматичний метод* забезпечив точний аналіз і тлумачення чинного законодавства України, його логіко-структурних і нормативних зв'язків, був використаний у кожному підрозділі роботи. *Методи правового прогнозування та правотворчої техніки* застосовано в підрозділі 3.2 з метою розроблення пропозицій щодо вдосконалення адміністративно-правових інструментів охорони земель сільськогосподарського призначення, з урахуванням перспективного бачення розвитку галузі, національного законодавства та потреб аграрного сектору.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є вагомим у вітчизняній правовій науці цілісним комплексним дослідженням, присвяченим адміністративно-правовому забезпеченню охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні. У результаті проведеного дослідження сформульовано нові наукові положення та висновки, запропоновані особисто здобувачем. Основними з них є такі:

вперше:

– сформульовано авторське визначення поняття адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні, як цілісної системи врегульованої нормами адміністративного права діяльності уповноважених суб'єктів публічної адміністрації та пов'язаних із нею правових і організаційних засобів, спрямованих на регулювання, охорону, контроль і відтворення земельних ресурсів з метою забезпечення публічного інтересу, гарантування прав учасників земельних правовідносин та дотримання вимог земельного законодавства;

– здійснено періодизацію розвитку підзаконної правотворчості як інструменту публічного адміністрування у сфері проведення земельної реформи та забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення, критерієм якої визначено зміну ролі підзаконних нормативно-правових актів у реалізації державної земельної політики. На цій підставі виокремлено чотири періоди: формування правових механізмів перерозподілу земельних ресурсів (1991–2000 рр.); інституціоналізації системи державного управління та контролю у сфері використання й охорони земель (2001–2005 рр.); розвитку методичних та організаційно-правових засад охорони земель сільськогосподарського призначення (2006–2014 рр.); посилення екологічної спрямованості та євроінтеграційної трансформації підзаконного регулювання (з 2014 р. донині). Доведено еволюцію підзаконних нормативно-правових актів від засобу оперативного регулювання земельних відносин до інструменту стратегічної реалізації державної земельної політики;

удосконалено:

– наукові положення щодо принципів адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення, які систематизовано за рівнями на загальноправові, принципи належного врядування, галузеві земельно-правові та спеціальні принципи охорони земель, що у сукупності формують ієрархічно узгоджену систему засад публічного адміністрування у земельній сфері;

– теоретичні підходи до визначення правової природи адміністративних актів як інструменту публічного адміністрування у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення шляхом обґрунтування їх взаємозв'язку з фактичними діями суб'єктів публічної адміністрації. Встановлено, що адміністративний акт є юридичною формою реалізації владних повноважень, тоді як фактичні дії забезпечують інформаційне, доказове та організаційне підґрунтя для його прийняття;

– наукові положення щодо адміністративної відповідальності у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення як одного з основних інструментів публічного адміністрування, спрямованого на реалізацію каральної, превентивної та виховної функцій, а також обґрунтування необхідності вдосконалення механізмів фіксації правопорушень, розвитку цифрових інструментів земельного моніторингу та посилення доказового забезпечення адміністративно-деліктної діяльності;

– наукові підходи щодо визначення напрямів адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні, які охоплюють модернізацію нормативно-правової бази, оптимізацію організаційно-суб'єктної структури публічного адміністрування, цифровізацію адміністративних процедур, розвиток превентивно-стимулюючих механізмів охорони земель, а також формування спеціальних правових режимів охорони земель в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення;

отримали подальший розвиток:

– наукові положення щодо адміністративно-правового статусу суб'єктів публічної адміністрації у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення як системи юридичних елементів, центральним із яких виступає компетенція, доповнена завданнями, функціями та відповідальністю, що забезпечують реалізацію державної політики у сфері охорони земель, запобігання порушенням земельного законодавства та гарантування публічного інтересу;

– концептуальні засади компаративістичної характеристики адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Європейському Союзі та окремих державах-членах ЄС. Встановлено, що система ЄС має комплексний і багаторівневий характер та ґрунтується на поєднанні первинного і вторинного права ЄС, механізмів фінансового стимулювання та екологічної

умовності аграрної політики. На прикладі Польщі, Болгарії, Словаччини та Італії, Данії виявлено різні моделі поєднання державного регулювання, ринкових механізмів та екологічних обмежень у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення.

Практичне значення отриманих результатів обумовлюється тим, що сформульовані та аргументовані в науковій роботі теоретичні положення, висновки і пропозиції впроваджено та надалі може бути використано в:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого удосконалення теоретичних положень адміністративно-правовому забезпеченні охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні;

– *освітньому процесі* – матеріали дисертації використано під час підготовки навчальних матеріалів з дисципліни «Адміністративне право України» під час підготовки відповідних навчальних посібників, конспектів лекцій;

– *практичній діяльності* – матеріали дисертації використано для удосконалення адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення м. Києва.

Публікації. Основні теоретичні положення дисертаційного дослідження висвітлено в семи наукових працях, які включають: чотири статті у наукових фахових виданнях України (категорія Б), одну в міжнародному виданні та двох доповідях на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 228 сторінки. Список використаних джерел налічує 183 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні

Земля завжди була і залишається головним багатством українського народу. Вона забезпечує людину їжею, одягом та всім необхідним для її життя і розвитку. У минулому і в сучасних умовах земля надавала все, що потрібно для існування людини. Однак, для забезпечення великої кількості людей потрібні значні обсяги їжі. Збиральництво та полювання, які колись задовольняли потреби людства, з часом перестали бути ефективними. Саме на певному етапі розвитку людства, приблизно десять-вісім тисяч років тому, виникло сільське господарство (землеробство та тваринництво), яке призвело до кардинальних і революційних змін. Це була перша соціальна революція в історії людства, здійснена людьми. Сільське господарство дало можливість завершити епоху нестабільності, що характеризувалася збиральництвом та полюванням як основними способами здобування їжі. Зернові культури стали основою харчового раціону більшості людей.

Водночас якісно змінювався і соціальний статус землі. З появою перших держав землі отримали нове значення та інше використання. З моменту виникнення перших держав і до сьогодні право власності на землю залишається основним джерелом могутності як приватних осіб, так і держави в цілому. Це право захищається нормами як публічного, так і приватного права. Важливо зазначити, що причиною багатьох соціальних і військових конфліктів часто є саме боротьба за захоплення, охорону та використання земельних ресурсів. Усе це обґрунтовує актуальність аналізу даної теми.

Для української нації земля є сакральною. Відома українська письменниця О. Кобилянська у повісті «Земля», словами та роздумами своїх героїв характеризує землю, як одухотворену матерію, яка нерозривно пов'язана з людиною. Зокрема вона писала, що Земля: віддихала важкими пахощами; розкрилювалася, мов розжарене вугілля; така красна, що хоч що посій, то все пишно виросте; спокійна й мирна; неначе б сама заридала [2].

Відомий український письменник А. Дімаров у своєму пересічному романі «І будуть люди» розривав, що українська земля завжди була джерелом натхнення та життєвої сили для її народу. Величний спокій і умиротворення, які дихають з небес і землі, огортають усе довкола: траву і дерева, поля і гаї. Земля, насичена життям, приймає палкі обійми сонця, яке дарує їй свою енергію, і у відповідь віддає всю свою родючість, живлячи кожен паросток. Упокорена землею природа вкривається росою, наче сльозами радості, і втомлено мерехтить до неба, яке дарує їй свою благодать. Земля, яка народила і виховала своїх дітей, годує їх своїми плодами і вдягає у багатство своїх врожаїв. Вона водить їх широкими світами, залишаючись незмінною основою їхнього буття. Ця невичерпна любов до рідної землі, яка дарує життя і силу, спонукає до вдячності і шанування. Земля – це не просто шматок ґрунту, це одухотворена матерія, що нерозривно пов'язана з людиною, як матір з дитиною. Тож, у кожному пориві вітру, у кожному шелесті листя чуємо голос нашої землі, яка закликає до єднання і любові, нагадуючи, що вона завжди буде опорою і захистом для свого народу [12].

Отже, сакральне значення землі сільськогосподарського призначення для українського народу глибоко вкорінене у національній свідомості та культурі. Українська земля, зокрема сільськогосподарські угіддя, завжди були не лише джерелом матеріального добробуту, а й духовної сили та натхнення. Вона виступає символом життя, достатку та стабільності, стає невід'ємною частиною національної ідентичності. Земля годує, одягає та дає притулок своєму народу, сприймається як жива, одухотворена матерія, що нерозривно

пов'язана з людьми, які на ній живуть і працюють. Вона є джерелом сили і натхнення, яке передається з покоління в покоління, формуючи унікальну українську ментальність, засновану на любові до рідної землі, шануванні її дарів та відповідальності за її збереження. Вона є тим фундаментом, на якому будується життя нації, забезпечуючи не лише фізичне існування, але й духовний зв'язок з предками і майбутніми поколіннями.

Звертаючись до історичних аспектів конституційно-правових засад земельних відносин В. Бринцева розкриває що з 15 березня 1991 року, всі землі України були оголошені об'єктом земельної реформи, яка була складовою частиною економічних реформ у зв'язку з переходом держави до ринкових відносин. Вчений підкреслює, що на початковому етапі земельної реформи суб'єктами права власності на землю визначалися лише підприємства, установи та організації. Лише згодом, згідно з поправками до законодавства, це право було розширено і на громадян [13]. Протягом 1990-х років були ухвалені різні укази Президента України, які прискорили процес земельної реформи, включаючи Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» [14] та Лист Державного комітету по земельних ресурсах «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам та організаціям» [15]. Ці акти закріпили рівноправність різних форм власності на землю – державної, колективної та приватної. Наголошується, що в той час законодавче регулювання земельних відносин значно випереджало конституційні зміни, які відбувалися в той період. У результаті це призвело до певних суперечностей між ідеологією земельної реформи та чинним на той час Земельним кодексом України. Це особливо було важливим в контексті розробки нової Конституції України, яка закріпила положення про те, що земля є об'єктом права власності українського народу і повинна використовуватися для забезпечення матеріальних і духовних потреб

громадян. Земельний кодекс України, ухвалений у 2001 році, відтворив конституційні положення про землю як основне національне багатство і закріпив право громадян на безоплатне отримання земельних ділянок [4]. Однак, через суспільний резонанс, був введений мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення, який діяв до 2020 року. Зняття мораторію в умовах конституційних обмежень і неповного правового регулювання створювало нові виклики для розвитку земельних правовідносин [13].

Конституційно-правова охорона земель сільськогосподарського призначення в Україні є важливим елементом правової системи, що забезпечує захист одного з найважливіших національних ресурсів. Конституція України встановлює основні засади права власності на землю, визнаючи її природним ресурсом і об'єктом права власності, який належить Українському народу. Земля розглядається як основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю регулюється конституційними нормами, які визначають питання форм власності, реалізації права власності, його захисту та гарантованості. Конституційне право власності на землю включає зобов'язання не використовувати власність на шкоду людині і суспільству. Така правова регламентація конституційного права власності на землю є досить детальною, що безпосередньо пов'язано зі значимістю землі для національної економіки та безпеки [16].

А. Правдюк, зазначає, що право власності на землю закріплене в Конституції України у двох формах: як природний ресурс, що належить українському народу, і як об'єкт цивільних прав, що може перебувати у власності громадян, юридичних осіб або держави. Відзначається, що конституційні норми, які регулюють земельні відносини, не завжди реалізовані належним чином, і це потребує повноцінної інституалізації через законодавчі акти [17]. Конституційний суд у своєму рішенні уточнює що,

землі сільськогосподарського призначення є основним національним багатством України, що перебуває під особливою охороною держави. Вони підлягають безоплатній передачі у власність громадян у межах норм безоплатної приватизації, але відповідно до закону. Конституційний Суд України визнав, що порядок передачі таких земель та умови їх використання мають визначатися виключно законами України, а не підзаконними актами. Тому будь-які додаткові механізми та особливості передачі, не передбачені законодавством, є неконституційними. Всі рішення та постанови, що виходять за рамки закону, втратили чинність після рішення Конституційного Суду України від 25 червня 2019 року [18].

Отже, конституційно-правові засади охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні є невід'ємною частиною правової системи, що забезпечує захист одного з найважливіших національних ресурсів – землі. Відповідно до Конституції України, земля визнається основним національним багатством, що належить Українському народу і перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю закріплене у двох формах: як природний ресурс, що належить народу, і як об'єкт цивільних прав, що може перебувати у власності громадян, юридичних осіб або держави. Земельний кодекс України, як на рівні засад які у багатьох аспектах детально рівні інструментарію регламентує порядок використання земельних ресурсів, встановлюючи їх категоризацію за цільовим призначенням. Землі сільськогосподарського призначення мають особливий статус як національне багатство, і їх передача у власність здійснюється лише у межах, встановлених законом. Конституційний суд підтвердив, що будь-які додаткові механізми чи особливості передачі земель, не передбачені законодавством, є неконституційними.

Тим самим, правова охорона земель сільськогосподарського призначення в Україні забезпечується через комплекс конституційних та законодавчих актів (головним та одночасно базовим з яких є Земельний

кодекс України), що регулюють як право власності, так і умови використання цих земель. Важливим аспектом залишається інституалізація конституційних норм через відповідне адміністративне законодавство, що гарантує як захист суб'єктів права земельної власності такий захист земель сільськогосподарського призначення від надмірного або неконтрольованого використання, зокрема з боку власників (користувачів).

З огляду на зазначене, важливого значення набуває з'ясування сутності категорії «забезпечення», оскільки саме вона становить одну з ключових складових досліджуваної дефініції. Звернення до енциклопедичних джерел свідчить, що термін «забезпечувати» трактується як створення необхідних умов для здійснення певної діяльності, гарантування досягнення визначеної мети, задоволення відповідних потреб, а також захист та охорона від можливих загроз і небезпек [19].

В юридичній літературі існують певні тенденції до концептуального розкриття категорії адміністративно-правового забезпечення. Так, на думку Л. Чистоклетова та О. Хитрої, адміністративно-правове забезпечення розглядається як основа адміністративно-правового впливу суб'єктів державно-владних повноважень на суспільні відносини у сфері публічного управління. Крім того, ця діяльність, спрямована на формування, використання та удосконалення цієї основи з метою реалізації цілей адміністративного права. Адміністративно-правове забезпечення включає адміністративно-правову основу, яка відображає сукупність взаємопов'язаних нормативно-правових актів, що містять юридичні принципи та норми. Важливим також є врахування інституційної складової в механізмі адміністративно-правового забезпечення, яка складається з системи юридичних та фізичних осіб, що забезпечують функціонування та розвиток адміністративно-правового забезпечення. Механізм адміністративно-правового забезпечення є системою, яка формується діями

юридичних та фізичних осіб, спрямованими на підтримку та вдосконалення адміністративно-правового регулювання [20].

В. Гресько доводить, що адміністративно-правове забезпечення охорони здоров'я – це сукупність взаємопов'язаних елементів, які спрямовані не лише на формальне закріплення права людини й громадянина на охорону здоров'я, але й на створення умов і сприяння фактичній реалізації публічного й приватного інтересів у цій сфері. Вчена підкреслює, що адміністративно-правове забезпечення охоплює широкий спектр елементів, включаючи об'єкт, суб'єкт, адміністративно-правові норми, адміністративно-правові відносини, гарантії, форми й методи адміністративно-правового забезпечення. Окремо виділяє категорії «публічний інтерес» і «приватний інтерес» як складові об'єкта адміністративно-правового забезпечення. Розглядає адміністративно-правові норми як базовий елемент будь-якого механізму правового забезпечення, а також акцентується на важливості юридичних гарантій у забезпеченні прав і свобод громадян [21].

У статті Ю. І. Шовкуна розглянуто концептуальні засади інституту адміністративно-правового забезпечення дотримання обмежень під час проходження публічної служби. Автор наголошує на тому, що адміністративно-правове забезпечення є комплексом правових механізмів, які спрямовані на впорядкування суспільних відносин у сфері публічної служби з метою забезпечення належного функціонування цього інституту. На думку вченого, адміністративно-правове забезпечення це регламентована нормами права діяльність, уповноважених органів державної влади та громадськості, спрямована на створення умов для належного виконання публічними службовцями своїх обов'язків, зокрема через забезпечення дотримання встановлених обмежень. Складовими системи адміністративно-правового забезпечення є: суспільні відносини, що виникають у процесі проходження публічної служби; суб'єкти реалізації забезпечення, до яких відносяться як

державні органи, так і громадськість; норми права, що регулюють проходження публічної служби, включаючи антикорупційне законодавство; адміністративно-правові відносини, які складаються під час вступу та проходження публічної служби; інструментальний компонент, який включає контроль, нагляд та механізми юридичної відповідальності [22].

Наукові погляди В. Сірка, полягають тому що адміністративно-правове забезпечення визначено, як комплекс правових норм, процедур та механізмів, що регулюють волонтерську діяльність, з метою забезпечення реалізації, захисту та охорони прав волонтерів та отримувачів волонтерської допомоги. Структурними елементами адміністративно-правового забезпечення є: об'єкт забезпечення, як суспільні відносини у сфері волонтерства; суб'єкти забезпечення – державні органи та органи місцевого самоврядування; норми права – адміністративно-правові норми, що регулюють волонтерську діяльність; адміністративно-правові відносини – правові відносини, що виникають між суб'єктами забезпечення; гарантії та заходи, як форми, методи та інструменти, що забезпечують реалізацію прав і обов'язків у сфері волонтерської діяльності [23].

Водночас із наведеним підходом В. Сірка не можна повною мірою погодитися. Зокрема, дискусійною видається позиція автора щодо визначення об'єкта адміністративно-правового забезпечення виключно як суспільних відносин у відповідній сфері. На наш погляд, таке трактування є дещо звуженим, оскільки не враховує специфіку предметної спрямованості адміністративно-правового впливу. У зв'язку з цим об'єкт адміністративно-правового забезпечення доцільно розглядати не лише через призму відповідних суспільних відносин, а й через сукупність матеріальних та нематеріальних благ, прав та законних інтересів, на забезпечення, охорону та захист яких спрямована діяльність уповноважених суб'єктів публічної адміністрації.

Отже, на підставі узагальнення наведених концептуальних підходів можна дійти висновку, що адміністративно-правове забезпечення являє собою цілісну систему взаємопов'язаних юридичних елементів (складових), до яких належать:

1. об'єкт забезпечення – права, свободи, законні інтереси, а також матеріальні й нематеріальні блага, на охорону та захист яких спрямована діяльність уповноважених суб'єктів публічної адміністрації;
2. суб'єкти забезпечення, до яких належать органи публічної влади та інші уповноважені суб'єкти, наділені відповідною компетенцією щодо реалізації державної політики у відповідній сфері суспільних відносин;
3. норми права, насамперед адміністративно-правові норми, які визначають засади, форми, межі та порядок здійснення публічного впливу на відповідні суспільні відносини;
4. адміністративно-правові відносини, які виникають між суб'єктами адміністративно-правового забезпечення у процесі реалізації наданих їм прав та виконання покладених на них обов'язків;
5. гарантії, а також форми, методи, адміністративні процедури та інструменти публічного адміністрування, за допомогою яких забезпечуються реалізація, охорона та захист прав, свобод і законних інтересів учасників відповідних правовідносин.

Важливим елементом адміністративно-правового забезпечення виступають адміністративно-правові відносини, оскільки саме в їх межах реалізуються норми адміністративного права, права та обов'язки учасників відповідних правовідносин, а також забезпечується досягнення цілей публічного адміністрування. У теорії адміністративного права адміністративно-правові відносини розглядаються як врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, що виникають у процесі

здійснення публічно-владної діяльності та характеризуються наявністю взаємних прав і обов'язків їх учасників. Структура адміністративно-правових відносин традиційно включає суб'єктів, об'єкт, зміст та юридичні факти, які виступають підставою їх виникнення, зміни або припинення [24].

У сфері охорони земель сільськогосподарського призначення адміністративно-правові відносини проявляються у різноманітних формах діяльності суб'єктів публічної адміністрації. Зокрема, вони виникають у процесі надання адміністративних послуг, здійснення контрольних-наглядових повноважень, а також реалізації нормотворчої та розпорядчої діяльності. Так, прикладом сервісної діяльності є внесення до Державного земельного кадастру відомостей про межі частини земельної ділянки, на яку поширюється право суборенди чи земельного сервітуту, з видачею відповідного витягу [25]. Водночас одним із проявів владно-розпорядчої діяльності є затвердження Кабінетом Міністрів України Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, їх використання не за цільовим призначенням, псування земель, а також порушення режиму, нормативів і правил їх використання [26].

Більш на теоретичному рівні А. Більботенко доводить що, адміністративно-правові відносини це специфічна категорія суспільних відносин, що регулюються адміністративним правом і відзначаються участю державних органів як суб'єктів владних повноважень. Вони охоплюють широкий спектр суспільних відносин, які виникають у сфері публічного управління і спрямовані на реалізацію адміністративних функцій держави. Основними ознаками адміністративно-правових відносин вчений визначає: суб'єктами адміністративно-правових відносин є, з одного боку, органи державної влади або місцевого самоврядування, наділені владними повноваженнями, а з іншого – фізичні чи юридичні особи, які перебувають у підвладному становищі; вони регулюються нормами адміністративного права, які встановлюють права, обов'язки, відповідальність та порядок

взаємодії суб'єктів; у разі порушення адміністративно-правових норм держава має право застосувати заходи примусу, включаючи адміністративні стягнення; спрямовані на забезпечення публічних інтересів, охорону правопорядку, захист прав і свобод громадян, а також ефективне функціонування державного управління. Розглядаються як інструмент реалізації владних повноважень держави в процесі регулювання різних сфер суспільного життя. Вони забезпечують не лише підтримку законності, а й створення умов для розвитку та впорядкування суспільних відносин, що є невід'ємною складовою функціонування правової держави [27].

На думку В. Залєвського, адміністративно-правове регулювання земельних відносин охоплює відносини, які виникають у зв'язку з реалізацією владних повноважень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування спрямовані на забезпечення раціонального використання, охорони та відтворення земельних ресурсів. Сфера таких земельних відносин як об'єкту адміністративно-правового регулювання вчений полягає у системі відносин, які включають не лише власне земельні відносини, але й ті, що виникають у зв'язку з виконанням владних повноважень органами державної влади. Це дозволяє відокремити ці відносини від інших типів правовідносин, що регулюються цивільним правом. В. Залєвський акцентує увагу на тому, що для адміністративно-правових відносин характерна юридична нерівність сторін, де однією зі сторін завжди є орган виконавчої влади або місцевого самоврядування. Ці відносини виникають у зв'язку з волевиявленням хоча б однієї сторони, а права та обов'язки учасників чітко визначаються у нормативно-правових актах. Це є ключовою ознакою методу адміністративного права. Вчений визначає роль адміністративного права в земельних відносинах правового регулювання коли держава використовує переважно адміністративний механізм впливу на ці відносини, що забезпечує ефективний контроль та управління земельними ресурсами. Що стосується взаємодії земельного та адміністративного права то одним із вагомих

чинників у регулюванні земельних відносин є те, що адміністративно-правове регулювання забезпечує неринковий обіг земельних ділянок та здійснює контроль за їх використанням і охороною в таких умовах [28].

Отже, адміністративно-правове забезпечення земель сільськогосподарського призначення спрямоване на забезпечення раціонального використання та охорони цих земель, а також на регулювання відносин між адміністративними органами та юридичними та фізичними особами, що займаються сільськогосподарською діяльністю. Адміністративно-правові норми встановлюють порядок використання земель, права та обов'язки учасників земельних відносин, забезпечують контроль за дотриманням земельного законодавства, а також передбачають санкції за його порушення.

Особливості правового регулювання земельних відносин обумовлюють необхідність визначення співвідношення земельного та адміністративного права як самостійних галузей права, кожна з яких має власний предмет правового регулювання. Земельне право регулює суспільні відносини у сфері володіння, користування, розпорядження, охорони та раціонального використання земель, тоді як адміністративне право визначає організаційно-правові засади діяльності органів публічної адміністрації, встановлює їх компетенцію, а також регламентує порядок здійснення контрольно-наглядових, дозвільних та інших управлінських функцій у земельній сфері.

Водночас між зазначеними галузями права існує тісний функціональний взаємозв'язок. Зокрема, реалізація приписів земельного законодавства значною мірою забезпечується за допомогою адміністративно-правових засобів, серед яких особливе значення мають механізми державного контролю, моніторингу, нагляду та застосування заходів адміністративного примусу. Таким чином, не заперечуючи галузевої

самостійності земельного та адміністративного права, слід відзначити їх взаємодоповнювальний характер, що зумовлює необхідність комплексного підходу до правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення.

На думку О. Єщук, адміністративно-правова охорона – це інститут адміністративного права, який складається з однорідних норм адміністративного права, правовий вплив яких спрямовано на попередження правопорушень (профілактику злочинів) та відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, що здійснюються публічною адміністрацією на основі визначених засад і за допомогою адміністративного інструментарію [29].

Контрольно-наглядова діяльність у сфері земельних відносин має особливе значення через існуючі правові та організаційні недоліки, які призводять до зловживань та порушень законодавства, включаючи кримінальні злочини. Ця діяльність спрямована на забезпечення дотримання земельного законодавства всіма суб'єктами земельних відносин, включаючи органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації та громадян. Основними завданнями контрольно-наглядової діяльності є реалізація державної політики у сфері охорони та раціонального використання земель, отримання об'єктивної інформації про дотримання законності, забезпечення ефективного використання земельних ресурсів, запобігання порушенням законодавства та своєчасне виявлення таких порушень, а також притягнення винних до відповідальності. Громадські організації також беруть участь у контрольно-наглядовій діяльності, виконуючи функції громадського контролю. Вони можуть ініціювати перевірки, подавати скарги, а також брати участь у розробці та обговоренні нормативних актів, що стосуються земельних відносин. Адміністративно-правовий статус кожного із цих суб'єктів визначає їх роль у системі контрольно-наглядової діяльності та їхні повноваження щодо

забезпечення законності у сфері земельних відносин. Це дозволяє забезпечити комплексний підхід до публічного адміністрування земельними ресурсами та ефективного використання адміністративно-правових механізмів для запобігання порушенням і захисту інтересів держави [30].

Таким чином, адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення реалізується через систему адміністративно-правових засобів, спрямованих на попередження правопорушень, захист прав та законних інтересів учасників земельних правовідносин, а також відновлення порушеного правового стану. Важливе місце в механізмі такого забезпечення посідає адміністративно-правова охорона, яка проявляється у здійсненні контрольної-наглядової діяльності, моніторингу, застосуванні заходів адміністративного примусу та інших інструментів публічного адміністрування. Саме завдяки поєднанню превентивних, контрольних та правоохоронних заходів забезпечується реалізація приписів земельного законодавства та досягається мета охорони земель сільськогосподарського призначення.

Водночас важливою гарантією адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення виступає судовий контроль за законністю рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. У цьому контексті особливого значення набуває діяльність системи адміністративних судів, які забезпечують захист прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб у публічно-правових спорах, пов'язаних із реалізацією владних повноважень у земельній сфері. Так, у рішенні Запорізького окружного адміністративного суду розглядався спір між громадянином та органом місцевого самоврядування щодо відмови у затвердженні проєкту землеустрою та передачі земельної ділянки у власність. Відмова була обґрунтована положеннями законодавства, що передбачають обмеження безоплатної передачі земель державної та комунальної власності у приватну власність в умовах воєнного стану. Суд, дослідивши матеріали

справи, дійшов висновку про правомірність дій органу місцевого самоврядування та відмовив у задоволенні позовних вимог [31].

Здійснюючи перевірку відповідності рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування вимогам законодавства, адміністративні суди сприяють утвердженню принципу верховенства права, відновленню порушених прав та формуванню єдиної правозастосовної практики. Таким чином, судовий захист виступає важливою складовою системи гарантій адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення, забезпечуючи баланс приватних і публічних інтересів у сфері земельних відносин.

В умовах дії правового режиму воєнного стану адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення набуває певних особливостей, пов'язаних із необхідністю забезпечення продовольчої безпеки держави, мінімізації ризиків незаконного відчуження земельних ділянок та збереження земельного фонду. З цією метою законодавцем запроваджено спеціальні механізми правового регулювання, які стосуються порядку державної реєстрації прав, особливостей користування земельними ділянками, функціонування Державного земельного кадастру, а також відшкодування шкоди, завданої земельним ресурсам внаслідок збройної агресії [32].

Загалом, адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в умовах воєнного стану спрямоване на збереження земельних ресурсів, підтримку стабільного функціонування аграрного сектору та мінімізацію ризиків зловживань, що можуть виникати внаслідок ускладнення управлінських процедур і підвищення рівня правової невизначеності. У цих умовах особливого значення набуває посилення ролі публічно-правових механізмів регулювання, спрямованих на забезпечення законності, раціонального використання земель та захисту публічних і приватних інтересів у сфері земельних відносин.

Таким чином, адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні слід розуміти як систему врегульованої нормами адміністративного права діяльності уповноважених суб'єктів публічної адміністрації та пов'язаних із нею правових і організаційних засобів, спрямованих на регулювання, організацію, контроль та захист суспільних відносин у сфері використання, охорони та відтворення земель сільськогосподарського призначення з метою забезпечення публічного інтересу, гарантування прав та законних інтересів учасників земельних правовідносин і дотримання вимог земельного законодавства.

Зміст адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення становить систему адміністративно-правових та організаційних заходів і форм діяльності уповноважених суб'єктів публічної адміністрації, спрямованих на реалізацію завдань у сфері регулювання, охорони та відтворення земельних ресурсів. У структурному аспекті до змісту адміністративно-правового забезпечення належать: надання адміністративних послуг у земельній сфері; здійснення контрольної-наглядової (інспекційної) діяльності; реалізація дозвільних, реєстраційних та розпорядчих повноважень органів публічної адміністрації; застосування заходів адміністративного примусу у випадку порушення земельного законодавства; а також забезпечення судового захисту прав та законних інтересів учасників земельних правовідносин у публічно-правових спорах. У сукупності зазначені елементи утворюють цілісний механізм адміністративно-правового впливу, який забезпечує дотримання вимог земельного законодавства, захист публічного інтересу та гарантування прав суб'єктів земельних правовідносин.

1.2. Принципи адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні

Ефективність адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення значною мірою залежить від системи принципів, на яких ґрунтується діяльність суб'єктів публічної адміністрації та реалізація відповідних правових механізмів. Саме принципи виступають вихідними, основоположними засадами, що визначають спрямованість правового регулювання, зміст адміністративної діяльності та межі здійснення владних повноважень у сфері охорони земельних ресурсів.

У загальнотеоретичному розумінні принципи права відображають найбільш важливі та стійкі закономірності розвитку суспільних відносин, знаходять своє закріплення у нормах права та слугують орієнтиром для правотворчої і правозастосовної діяльності. У сфері адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення принципи набувають особливого значення, оскільки забезпечують узгодження приватних і публічних інтересів, сприяють раціональному використанню земельних ресурсів, дотриманню екологічних вимог, а також гарантуванню прав і законних інтересів учасників земельних правовідносин.

Враховуючи комплексний характер відносин у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення, система відповідних принципів формується під впливом положень Конституції України, земельного та адміністративного законодавства, а також загальновизнаних принципів права і публічного адміністрування. Це обумовлює необхідність їх комплексного дослідження та визначення особливостей реалізації в сучасних умовах.

Український тлумачний словник української мови доводить що, принцип – це основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.; основний закон якої-небудь точної науки; особливість, покладена в основу створення або здійснення

чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці [33]. Згідно із теорії права принципи це найбільш загальні і стабільні вимоги, що сприяють утвердженню та захисту суспільних відносин. Визначають характер права і напрям його подальшого розвитку [34, с. 124].

Філософія права з'ясовує фундаментальні засади, які лежать в основі правової системи демократичної, правової соціальної держави з ринковою економікою (якою є Україна), таких як справедливість, справедливість і рівність [35]. Ці принципи застосовуються в різних сферах суспільного життя, зокрема у сфері адміністративно правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення. В першу чергу вона розкриває глибинну сутність аналізованого нами предмета дослідження.

Наукові положення щодо юридичної природи принципів права полягають у тому, що принципи є фундаментальними основами, на яких будується правова система. Вони представляють собою узагальнені постулати, які визначають основні напрямки і зміст правового регулювання. Принципи права виконують ключову роль у забезпеченні єдності правової системи, надають їй стабільності та передбачуваності. Вони спрямовують правотворчу діяльність, забезпечують відповідність законів загальним ідеям справедливості, рівності та правопорядку. Принципи права можна поділити на загальні, галузеві та міжгалузеві. Загальні принципи, такі як принцип верховенства права, справедливості, рівності перед законом, діють у всіх галузях права. Галузеві принципи регулюють специфічні правові відносини в окремих галузях права, таких як цивільне, кримінальне чи адміністративне право. Міжгалузеві принципи характеризуються поширенням своєї дії на декілька галузей права, забезпечуючи системність та узгодженість правового регулювання. Їх юридична природа обумовлюється нормативним характером, оскільки вони мають загальнообов'язкове значення та визначають основні засади правотворчої і правозастосовної діяльності. Відтак принципи права не

обмежуються лише відображенням певних правових ідей, а виступають нормативними орієнтирами, що встановлюють фундаментальні правила функціонування правової системи та регулювання суспільних відносин [36].

Отже, філософсько-правове осмислення принципів права орієнтує діяльність суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення, на утвердження та захист прав людини, зокрема права власності на землю, забезпечення належного та раціонального використання земельних ресурсів, а також недопущення необгрунтованого втручання у здійснення сільськогосподарської діяльності. Важливого значення при цьому набуває гарантування доступу до правосуддя для всіх учасників земельних правовідносин та забезпечення ефективного захисту їхніх прав і законних інтересів.

Саме принципи виступають фундаментальною основою, яка має пронизувати всю діяльність суб'єктів публічної адміністрації у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення та забезпечувати її здійснення відповідно до вимог справедливості, демократії, законності та верховенства права.

Методологічні підходи до розуміння принципів права на думку М. Козюбри базуються на комплексному аналізі правових явищ з урахуванням філософських, соціологічних, історичних і юридичних аспектів. Вчений розглядає принципи права як основні положення, які відображають сутність і соціальну природу права, забезпечуючи його стабільність і розвиток. М. Козюбра підкреслює, що принципи права виконують нормативну, регулятивну та функціональну роль, слугуючи критерієм оцінки правових норм і поведінки суб'єктів права. Важливе значення надається диференціації між загальноправовими, галузевими та інституційними принципами права, а також аналізу їх взаємодії в рамках правової системи. Акцентується на

необхідності врахування історико-правових традицій та соціокультурного контексту для адекватного розуміння і застосування принципів права [37].

Наукове розуміння принципів В. Зайчук визначається тим, що основні правові ідеї пронизують всю правову систему. Вони формуються як узагальнення теоретичних ідей, закріплюються у нормах права, а потім втілюються у суспільних відносинах. Цей процес передбачає як нормативне закріплення, так і вплив на правозастосовну практику, незалежно від волі законодавця. Принципи права розкривають об'єктивні та суб'єктивні властивості права, враховують суспільні інтереси та є критерієм оцінки правомірності дій соціальних суб'єктів. На думку вченого принципи – це передусім ідеї. Елемент узагальнення, піднесений над конкретикою, властивий ідеї, досить чітко простежується і в принципах права. Потім принципи перетворюються у норми, втілюються у них. Закон можна вважати правовим настільки, наскільки він уособлює демократичні правові принципи. І насамкінець, що слушно зазначає В. Зайчук, принципи права пронизують процес реалізації права. Вони концентрують результат розвитку права, в них втілюється нерозривний зв'язок минулого, сучасного та майбутнього [38].

І. Геєць розкриваючи місце принципів права в системі джерел права доводить що правові норми мають загальний характер і високий рівень абстракції. Принципи права не слід розглядати як одну з форм зовнішнього вираження права, тобто джерела права в формальному сенсі. Вони є специфічною нормою права, яка повинна бути виражена в певній зовнішній формі, такій як конституція, закон, судові рішення або доктрина. Принципи права є основоположними нормами, які забезпечують узгодженість і єдність правової системи. Вони мають високу абстрактність і відображають фундаментальні правові ідеї, що знаходять своє зовнішнє вираження в конституції, законах, судовій практиці та доктрині. Принципи права регулюють суспільні відносини, надаючи їм загальнообов'язковість і

стабільність, і відіграють ключову роль у формуванні та реалізації правових норм [39].

Отже, принципи права, які виступають фундаментальною основою адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення, виконують нормативну, регулятивну та функціональну роль, визначаючи спрямованість правотворчої та правозастосовної діяльності, а також слугуючи критерієм оцінки правових норм і поведінки суб'єктів права. Вони забезпечують єдність, узгодженість та стабільність правової системи, формуються в результаті узагальнення базових правових ідей, знаходять своє закріплення у нормах права та реалізуються через відповідні суспільні відносини. У сфері адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення принципи права набувають особливого значення, оскільки визначають основні засади діяльності суб'єктів публічної адміністрації, спрямованої на забезпечення раціонального використання та охорони земельних ресурсів, дотримання публічного інтересу, гарантування прав суб'єктів земельних правовідносин та виконання державою своїх конституційних обов'язків щодо збереження землі як основного національного багатства.

Фундаментальне значення у формуванні та реалізації відповідних принципів належить Конституції України, положення якої визначають базові засади функціонування правової системи держави та встановлюють правові орієнтири для забезпечення охорони земельних ресурсів. Вона визначає, що: земля є об'єктом права власності Українського народу; земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави; кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону [3].

Принципи конституційного права виконують ключову роль як у теорії, так і в практиці правової системи. Вони формують фундаментальні основи

правової системи, слугуючи важливим інструментом у процесі правозастосування. Принципи права допомагають обмежити державну владу та забезпечують гарантію прав людини, що є сутністю конституційного права у демократичних суспільствах. Конституція України закріплює ці принципи як основоположні норми, які повинні бути дотримані під час прийняття нових законів і застосування правових актів. Принципи права також впливають на судову практику, зокрема на прийняття рішень судами загальної юрисдикції. Вони сприяють забезпеченню стабільності та узгодженості правової системи, виступають критеріями оцінки правових норм і регулювання суспільних відносин. Принципи верховенства права та демократизму є центральними у забезпеченні правопорядку та справедливості у суспільстві, що підкреслює їхнє значення в правовій системі України [40].

Конституційні принципи права визначають фундаментальні положення, які забезпечують узгодженість і стабільність правової системи. Вони виконують роль основних норм, які регулюють суспільні відносини, забезпечують права і свободи людини, обмежують державну владу та гарантують справедливість, рівність, свободу і гуманізм. Принцип справедливості закріплюється як у прямій формі, так і через низку конституційних вимог, таких як заборона дискримінації, зворотної дії законів, забезпечення рівності перед законом і судом. Принцип рівності передбачає формальну та фактичну рівність можливостей, враховуючи диференціацію правового регулювання. Принцип свободи встановлює межі прав і свобод людини, визначаючи їх як вищу соціальну цінність. Гуманізм підкреслюється як невід'ємний принцип, що відображає повагу до гідності і прав людини. Конституційний Суд України активно застосовує ці принципи у своїх рішеннях, що підтверджує їх важливу роль у правовій системі України [41].

Отже, з наукової точки зору конституційні принципи відіграють визначальну роль у функціонуванні правової системи, формуючи її

фундаментальні засади та виступаючи важливим орієнтиром для правотворчої і правозастосовної діяльності. Вони забезпечують єдність, стабільність і узгодженість правового регулювання, а також слугують критерієм оцінки правових норм і поведінки учасників суспільних відносин. До числа таких принципів належать верховенство права, справедливість, рівність, свобода та гуманізм, які визначають зміст і спрямованість діяльності держави та її органів.

Принцип справедливості знаходить своє закріплення як безпосередньо, так і через систему конституційних гарантій, зокрема заборону дискримінації та забезпечення рівності всіх перед законом і судом. Своєю чергою, принцип рівності передбачає не лише формальну рівність правового статусу, а й необхідність забезпечення рівних можливостей для реалізації прав та законних інтересів.

У сфері охорони земельних ресурсів конституційні принципи знаходять своє відображення у положеннях Конституції України, відповідно до яких земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, а право власності на землю належить Українському народу. Такі конституційні засади визначають основні напрями державної політики у сфері використання та охорони земель, забезпечують стабільність правового регулювання, обмежують свавільне втручання держави у сферу земельних відносин та слугують гарантією справедливого поєднання приватних і публічних інтересів.

Поряд із конституційними засадами, важливе значення для формування принципів адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення мають міжнародно-правові акти, які визначають сучасні стандарти раціонального використання та збереження земельних ресурсів. Участь України у відповідних міжнародних договорах обумовлює необхідність імплементації закріплених у них принципів у

національне законодавство та практику діяльності суб'єктів публічної адміністрації.

Одним із таких міжнародно-правових актів є Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та (або) опустелювання. Відповідно до положень Конвенції визначено п'ять стратегічних цілей, спрямованих на покращення стану уражених екосистем, забезпечення сталого управління земельними ресурсами та досягнення нейтрального рівня деградації земель; підвищення рівня життя населення, яке зазнає негативного впливу деградаційних процесів; посилення заходів із запобігання та подолання наслідків посух; отримання глобальних екологічних переваг, а також мобілізацію фінансових і нефінансових ресурсів шляхом розвитку ефективного міжнародного та національного партнерства [42]. Зазначені положення відображають фундаментальні принципи сталого розвитку, раціонального землекористування, екологічної безпеки та міжнародного співробітництва, які мають враховуватися під час формування та реалізації державної політики у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення.

Отже, аналіз положень Конвенції ООН про боротьбу з опустелюванням та закріплених у ній стратегічних цілей дає підстави стверджувати, що вони відображають низку принципів, які мають важливе значення для адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення. Передусім йдеться про принцип сталого управління землями, який передбачає забезпечення раціонального використання земельних ресурсів, запобігання їх деградації та досягнення нейтрального рівня деградації земель. Важливе місце займає також принцип екосистемного підходу, що орієнтує на комплексне управління природними ресурсами, збереження біорізноманіття та відновлення родючості ґрунтів. Зміст Конвенції дозволяє виокремити і принцип соціальної стійкості, спрямований на забезпечення належних умов життя населення та підвищення

його адаптаційних можливостей до негативних наслідків деградації земель і зміни клімату. Водночас принцип адаптації та пом'якшення негативних наслідків передбачає впровадження превентивних та відновлювальних заходів, спрямованих на підвищення стійкості екосистем та найбільш вразливих категорій населення. Крім того, положення Конвенції відображають принцип міжнародного співробітництва та спільної відповідальності, відповідно до якого ефективна охорона земельних ресурсів потребує консолідації зусиль держав, міжнародних організацій та інших зацікавлених суб'єктів. Із зазначеним принципом тісно пов'язаний принцип партнерства та мобілізації ресурсів, який передбачає об'єднання фінансових, організаційних та науково-технічних можливостей державних інституцій, приватного сектору та громадянського суспільства. Окремого значення набуває принцип інноваційного розвитку, що орієнтує суб'єктів публічної адміністрації на впровадження сучасних технологій та ефективних методів управління земельними ресурсами з метою забезпечення їх сталого використання та збереження родючості ґрунтів.

Таким чином, положення Конвенції ООН про боротьбу з опустелюванням формують важливі міжнародно-правові орієнтири, які повинні враховуватися при визначенні принципів адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні.

Поряд із конституційними та міжнародно-правовими засадами, важливе значення для формування системи принципів адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення мають положення національного галузевого законодавства. Насамперед йдеться про Закон України «Про охорону земель», у якому визначено, що охорона земель являє собою систему правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на забезпечення раціонального використання земельних ресурсів, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб,

захист земель від негативного антропогенного впливу, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, а також забезпечення особливого режиму використання земель окремих категорій [43].

Наведене законодавче положення дає підстави стверджувати, що на рівні спеціального законодавства знайшли своє відображення такі засадничі ідеї, як принцип раціонального використання земельних ресурсів, принцип пріоритетності охорони земель сільськогосподарського призначення, принцип відтворення та збереження родючості ґрунтів, принцип екологічної безпеки та принцип комплексності заходів охорони земель. Саме ці положення становлять нормативну основу подальшого розвитку спеціальних принципів адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення.

Таким чином, аналіз положень Закону України «Про охорону земель» дає підстави стверджувати, що в його змісті знайшли своє відображення окремі принципи, які мають важливе значення для адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення. Насамперед йдеться про принцип раціонального використання земель, що передбачає забезпечення ефективного та екологічно безпечного використання земельних ресурсів, а також недопущення необґрунтованого вилучення земель сільськогосподарського призначення для інших потреб. Із положень Закону також випливає принцип запобігання деградації земель, який спрямований на захист земель від негативного антропогенного впливу, відтворення та підвищення родючості ґрунтів. Важливе значення має принцип комплексності охорони земель, що полягає у поєднанні правових, організаційних, економічних і технологічних заходів, необхідних для забезпечення належного стану земельних ресурсів. Крім того, зміст Закону України «Про охорону земель» дозволяє виокремити принцип державного контролю та відповідальності, який передбачає здійснення моніторингу стану

земель, контроль за дотриманням вимог законодавства та застосування передбачених законом заходів впливу у разі їх порушення.

Важливе значення для формування принципів адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення мають положення Земельного кодексу України, який визначає, що земельне законодавство ґрунтується на принципах поєднання властивостей землі як територіального базису, природного ресурсу та основного засобу виробництва, рівності права власності на землю, невтручання держави у здійснення правомочностей власників, забезпечення гарантій прав на землю, раціонального використання та охорони земель, а також пріоритету вимог екологічної безпеки [4]. Водночас Земельний кодекс України виокремлює землі сільськогосподарського призначення як самостійну категорію земель, призначену для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення науково-дослідної та навчальної діяльності, а також розміщення відповідної виробничої інфраструктури. Зазначене дозволяє стверджувати, що принципи раціонального використання земель, гарантування прав на землю та пріоритету екологічної безпеки становлять нормативну основу адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні.

Таким чином, положення Земельного кодексу України дозволяють виокремити низку принципів, які мають важливе значення для адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення. Насамперед йдеться про принцип раціонального використання земель, який передбачає забезпечення їх ефективного використання з урахуванням природних властивостей та потреб сільськогосподарського виробництва. Важливе значення має також принцип гарантування прав на землю та рівності суб'єктів права власності, відповідно

до якого забезпечується захист прав власників і користувачів земельних ділянок.

Не менш важливим є принцип невтручання держави у здійснення правомочностей власників і користувачів земель, крім випадків, прямо передбачених законодавством. Водночас пріоритет вимог екологічної безпеки зумовлює необхідність збереження родючості ґрунтів, запобігання деградаційним процесам та врахування екологічних вимог під час реалізації заходів у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення.

Особливе значення для визначення принципів адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення мають положення Закону України «Про охорону земель», якими закріплено основні принципи державної політики у сфері охорони земель. До них належать забезпечення охорони земель як основного національного багатства Українського народу; пріоритет вимог екологічної безпеки; відшкодування шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону земель; нормування та планомірне обмеження негативного впливу господарської діяльності на земельні ресурси; поєднання заходів економічного стимулювання та юридичної відповідальності, а також публічність у вирішенні питань охорони земель.

Наведені принципи мають важливе значення для діяльності суб'єктів публічної адміністрації, оскільки визначають загальні засади формування та реалізації державної політики у сфері використання й охорони земельних ресурсів. У контексті охорони земель сільськогосподарського призначення вони виступають нормативною основою для здійснення контрольної, дозвільної, наглядової та юрисдикційної діяльності уповноважених органів, а також забезпечення балансу між приватними та публічними інтересами у сфері землекористування.

Таким чином, закріплені Законом України «Про охорону земель» принципи державної політики у цій сфері визначають засади діяльності суб'єктів публічної адміністрації щодо охорони земель сільськогосподарського призначення. Вони орієнтують уповноважені органи на визнання земельних ресурсів одним із найважливіших національних багатств, забезпечення пріоритету вимог екологічної безпеки, здійснення нормування та контролю господарської діяльності, поєднання заходів економічного стимулювання із застосуванням юридичної відповідальності, а також дотримання принципу публічності під час прийняття рішень у сфері охорони земель. У сукупності зазначені принципи формують нормативну основу адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення та визначають основні напрями реалізації державної політики у цій сфері.

У сучасній адміністративно-правовій доктрині принцип верховенства права та принципи належного врядування розглядаються як фундаментальні засади функціонування публічної адміністрації. Саме вони визначають зміст, спрямованість і межі діяльності суб'єктів владних повноважень, забезпечуючи пріоритет прав і свобод людини, дотримання публічного інтересу та утвердження справедливого правопорядку. Принцип верховенства права в адміністративному праві виступає базовою засадою діяльності суб'єктів публічної адміністрації та адміністративних судів, спрямованої на забезпечення прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Його зміст розкривається через такі взаємопов'язані елементи, як законність, юридична визначеність, заборона свавільного здійснення владних повноважень, рівність перед законом і недопущення дискримінації, а також гарантування ефективного доступу до правосуддя [44].

У сфері адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення принцип верховенства права зобов'язує суб'єктів публічної адміністрації діяти виключно на підставі та в межах

закону, забезпечувати баланс приватних і публічних інтересів, не допускати необґрунтованого втручання у право власності та право користування земельними ділянками, а також гарантувати ефективний судовий захист прав учасників земельних правовідносин. У свою чергу, принципи належного врядування орієнтують діяльність адміністративних органів на відкритість, прозорість, обґрунтованість рішень, добросовісність та підзвітність у процесі реалізації повноважень у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення.

Принцип верховенства права виступає фундаментальною засадою адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення. Його реалізація передбачає спрямування діяльності суб'єктів публічної адміністрації на утвердження прав і свобод людини, забезпечення справедливого балансу між приватними та публічними інтересами, а також недопущення свавільного втручання у право власності та право користування земельними ділянками.

Зміст принципу верховенства права розкривається через такі взаємопов'язані елементи, як законність, юридична визначеність, правова передбачуваність, пропорційність, рівність перед законом та доступ до ефективного судового захисту [45]. У сфері охорони земель сільськогосподарського призначення зазначені вимоги зобов'язують суб'єктів владних повноважень діяти виключно на підставі та у межах закону, приймати обґрунтовані й передбачувані рішення, а також забезпечувати належний захист прав власників і користувачів земельних ділянок. Таким чином, принцип верховенства права визначає не лише формальну законність діяльності суб'єктів публічної адміністрації, а й її відповідність засадам справедливості, правової визначеності та пропорційності, що має особливе значення для забезпечення раціонального використання й охорони земель сільськогосподарського призначення.

Важливе значення для адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення мають принципи належного врядування, які визначають стандарти діяльності суб'єктів публічної адміністрації. Як зазначає О. Дніпров, їх ефективна реалізація забезпечується не лише діяльністю органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, а й належним громадським, судовим і парламентським контролем [46].

До основних принципів належного врядування відносять залученість громадян до процесу прийняття рішень, орієнтацію на досягнення балансу публічних і приватних інтересів, підзвітність, відповідальність, прозорість, своєчасність реагування, а також ефективність і результативність діяльності суб'єктів публічної адміністрації. У сфері адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення зазначені принципи зумовлюють необхідність відкритого та обґрунтованого прийняття управлінських рішень, врахування інтересів власників і користувачів земельних ділянок, територіальних громад та держави, забезпечення доступу до інформації, своєчасного реагування на порушення земельного законодавства, а також досягнення цілей охорони земель із дотриманням вимог ефективності та раціонального використання публічних ресурсів.

Таким чином, принципи належного врядування доповнюють принцип верховенства права та виступають важливими орієнтирами діяльності суб'єктів публічної адміністрації у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що принципи адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення становлять цілісну систему взаємопов'язаних засад, які різняться за рівнем нормативного закріплення та функціональним призначенням.

У цьому контексті їх доцільно класифікувати таким чином:

1) загальноправові (фундаментальні) принципи, до яких належить насамперед принцип верховенства права як базова засада всієї системи публічного адміністрування та правозастосування у сфері охорони земель;

2) принципи належного врядування, що визначають стандарти діяльності суб'єктів публічної адміністрації (прозорість, підзвітність, участь, ефективність, пропорційність та ін.), і забезпечують якість управлінських рішень у земельній сфері;

3) галузеві (земельно-правові) принципи, які впливають із Земельного кодексу України та формують базові засади правового режиму земель, зокрема пріоритет екологічної безпеки, раціональне використання земель, гарантування права власності на землю та її охорону як національного багатства;

4) спеціальні принципи охорони земель, що конкретизують механізми захисту земель сільськогосподарського призначення і включають запобігання деградації ґрунтів, контроль за використанням земель, відновлення їх родючості та застосування заходів юридичної відповідальності. У сукупності зазначені принципи формують багаторівневу систему засад адміністративно-правового забезпечення охорони земель, у якій кожен рівень виконує власну функцію, але водночас підпорядковується загальноправовим принципам, насамперед принципу верховенства права.

1.3. Адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють охорону земель сільськогосподарського призначення в Україні

Адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні здійснюється системою суб'єктів публічної адміністрації, які наділені відповідними владними повноваженнями у сфері реалізації, охорони та захисту земельних прав. Їх

діяльність має владно-управлінський характер і спрямована на реалізацію функцій держави в земельній сфері.

Адміністративно-правовий статус зазначених суб'єктів визначається сукупністю їхніх прав та обов'язків, компетенції, завдань і функцій, а також форм і методів діяльності у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення. Його зміст розкривається через систему повноважень щодо нормотворчої, контрольної, наглядової, розпорядчої та юрисдикційної діяльності.

Так, практична реалізація цих повноважень може бути проілюстрована діяльністю органів прокуратури, яка в межах представницької функції діє в інтересах держави у сфері охорони земель. Зокрема, прокуратура Київської області, як державний орган, виступила ініціатором подання адміністративного позову в інтересах держави, представляючи адміністративний орган Головне управління Держгеокадастру в Київській області. Основна мета цього позову полягала у витребуванні земельних ділянок сільськогосподарського призначення із чужого незаконного володіння. Прокуратура здійснила аналіз додержання земельного законодавства, виявила порушення, та ініціювала судовий процес для захисту інтересів держави. Суд задовольнив позовні вимоги прокуратури, визнавши незаконними дії з відведення земельних ділянок у приватну власність без попереднього вилучення їх у постійного землекористувача – Державного підприємства «Дослідне господарство «Чабани». Рішенням суду земельні ділянки були витребувані на користь держави, а також стягнуто судовий збір з відповідачів [47].

Загалом слід зазначити, що наявність в адміністративно-правових відносинах публічного посередника – суб'єкта публічної адміністрації – є невід'ємною рисою адміністративного права. Наприклад, Рахівська міська рада виступила як адміністративний орган, що здійснив дії, пов'язані з відмовою у наданні дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо

відведення земельної ділянки сільськогосподарського призначення у приватну власність. Вона відмовила громадянці ОСОБА_1 на підставі законодавчих обмежень, що діють під час воєнного стану, зокрема, заборони на безоплатну передачу земель державної і комунальної власності. Закарпатський окружний адміністративний суд, розглянувши справу, визнав дії Рахівської міської ради протиправними, скасував рішення про відмову, та зобов'язав раду надати дозвіл на розроблення проекту землеустрою для передачі земельної ділянки у власність громадянці ОСОБА_1. Суд також постановив стягнути судові витрати на користь позивача [48].

Адміністративно-правові відносини у вузькому розумінні – це суспільні відносини, врегульовані нормами адміністративного права. Так нормами адміністративного права, на основі яких встановлюється адміністративна відповідальність за порушення земельного законодавства містяться в Кодексі України про адміністративні правопорушення (КУпАП) та в інших нормативно-правових актах, які стосуються регулювання земельних відносин. Це включає застосування уповноваженими державними органами санкцій до осіб, які порушили вимоги земельного законодавства. Адміністративна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, що проявляється у формі державного примусу та застосування адміністративних стягнень до винних осіб [24].

Ще одним прикладом є норми Порядку здійснення перевірки відповідності набувача або власника земельної ділянки сільськогосподарського призначення вимогам, визначеним ст. 130 Земельного кодексу України, яка затверджує відповідний порядок перевірки відповідності набувача або власника земельної ділянки сільськогосподарського призначення. Метою цієї перевірки є недопущення набуття права власності на такі земельні ділянки особами, яким це заборонено законодавством. Основними адміністративними органами, що здійснюють державне управління у цій сфері, є Міністерство юстиції

України, Міністерство економіки, докiлля та сiльського господарства, а також Державна служба з питань геодезiї, картографiї та кадастру. Вони вiдповiдальнi за розробку i впровадження нормативно-правових актiв, а також забезпечення iнформацiйної взаємодiї мiж державними реєстрами для проведення перевiрки вiдповiдностi набувача або власника земельної дiлянки вимогам законодавства [49].

Держава є одним iз найважливиших iнститутiв суспiльства, центральним елементом його полiтичної системи. Соцiальнiсть – це практика взаємозв'язку та солiдарної дiяльностi людей. Полiтологи термiн «держава» трактують у трьох значеннях як асоцiацiю, що мiститься на окремiй територiї, об'єднує всiх членiв суспiльства; як вiдносини полiтичної влади – сукупнiсть зв'язкiв мiж громадянами й органами держави; як адмiнiстративнi органи влади та правовi норми, що визначають iх функцiонування [50]. Крайньою рисою в полiтологiчному розумiннi держави як соцiального об'єднання людей є адмiнiстративнi органи. У теорiї права держава постає в найбільш точному i конкретному вимiрi як iнститут публiчної влади, що дiє в масштабi всього суспiльства, як чiтка органiзацiя за посередництвом системи державних органiв, надiлених повноваженнями у певних сферах публiчного адмiнiстрування суспiльства [51, с. 51–52].

Так, Головне управлiння Держгеокадастру у Киiвськiй облaстi здiйснює державний нагляд за дотриманням земельного законодавства та використанням земель усiх категорiй та форм власностi. Воно надiлене наступними повноваженнями, згiдно з законодавством України: Забезпечення ведення державного облiку i реєстрацiї земель. Здiйснення контролю за виконанням умов зняття, збереження i використання родючого шару ґрунту пiд час будiвельних та iнших робiт. Нагляд за дотриманням вимог земельного законодавства при укладаннi цивiльно-правових договорiв, передачi у власнiсть, наданнi у користування та вилученнi земельних дiлянок. Обстеження земельних дiлянок на предмет iх рекультивацiї та оцiнювання

шкоди, заподіяної самовільним зайняттям або використанням земель не за цільовим призначенням. Видача приписів щодо приведення земельних ділянок у попередній стан. Ініціювання передачі матеріалів до правоохоронних органів у разі виявлення порушень законодавства. Надання роз'яснень з питань, які належать до його компетенції. Розгляд звернень громадян, а також звернення до суду з метою відшкодування втрат або повернення самовільно зайнятих земельних ділянок [52].

Отже, система суб'єктів публічної адміністрації є невід'ємним елементом адміністративно-правових відносин у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні. У сучасних умовах їх правовий статус, компетенція та обсяг повноважень потребують ґрунтовного наукового переосмислення з урахуванням трансформації публічного управління та розвитку інститутів громадянського суспільства в правовій державі.

Відповідно до тлумачного словника української мови «статус» – це становище; певний стан чого-небудь. Вибірковим змістом енциклопедичної категорії «стан» є обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває, існує; ситуація, сукупність суспільно-політичних відносин; обстановка суспільного життя та соціальна група людей із закріпленими законом правами та обов'язками [53].

Для цілей даного дослідження найбільш обґрунтованим є останнє енциклопедичне трактування зазначеної категорії. Виходячи з цього, адміністративно-правовий статус адміністративних органів, які забезпечують охорону земель сільськогосподарського призначення в Україні, у вузькому розумінні може бути визначений як сукупність їхніх прав і обов'язків, закріплених нормами адміністративного права. Водночас таке спрощене тлумачення не повною мірою розкриває складність і багатовимірність цієї категорії, що зумовлює необхідність її подальшого розширеного наукового аналізу.

У юридичній доктринальній літературі існують певні наукові підходи до розкриття змісту адміністративно-правового статусу різних суб'єктів адміністративного права. Виходячи з теоретичних роздумів Є. Додіної, можна узагальнити, що в теоретичному сенсі виділення категорії адміністративно-правового статусу суб'єкта права вбачається виправданим передусім в узгодженості його місця й ролі в системі суб'єктів адміністративного права, коли він стає невід'ємною їх частиною. Він не тільки стає підконтрольним вищим за рангом суб'єктам публічного адміністрування, але й сам наділяється певними владними на основі норм адміністративного права повноваженнями [54].

Так наприклад, Міністерство економіки України відіграє ключову роль у процесі реалізації Ukraine Investment Framework. Воно виступає головним організатором і координатором цього механізму економічного відновлення, співпрацюючи тісно з міжнародними фінансовими організаціями, Європейською комісією, українськими та міжнародними бізнес-структурами. Міністерство забезпечує формування і впровадження програм, спрямованих на залучення інвестицій в ключові сектори української економіки, такі як енергетика, транспорт, сільське господарство та соціальна інфраструктура. Важливим аспектом діяльності міністерства є узгодження пріоритетів уряду України з потребами бізнесу та інвесторів, що дозволяє забезпечити максимально ефективне використання доступних фінансових ресурсів. Міністерство економіки також відповідає за інтеграцію цих програм у загальну стратегію відновлення України, а також за надання підтримки на етапах підготовки та реалізації проектів, особливо у сфері публічних інвестицій і розвитку малого та середнього бізнесу [55].

На думку Н. Лебідь, адміністративно-правовий статус державних інспекцій є складною правовою конструкцією, що включає в себе його цілі, завдання, функції; компетенцію; організаційний блок елементів; відповідальність [56]. О. Стець доводить, що до структури

адміністративно-правового статусу державної служби входять такі елементи, як завдання, принципи, функції, компетенція, взаємодія, структура, організація діяльності. При цьому, на думку вченого, визначальними елементами правового статусу є завдання, принципи й функції, центральними – компетенція і взаємодія, допоміжними – структура й організація діяльності [57]. Наприклад, Державне агентство лісових ресурсів України відіграє важливу роль у захисті та охороні земель лісового фонду України. Агентство здійснює контроль за дотриманням вимог земельного законодавства щодо використання та охорони земель, включаючи ведення державного лісового кадастру, моніторинг лісів, а також забезпечення протипожежної безпеки та захисту лісів від шкідників і хвороб. Крім того, Держлісагентство організовує та координує заходи щодо недопущення забруднення, деградації та іншого шкідливого впливу на землі лісового фонду. Ці заходи спрямовані на збереження родючості ґрунтів та відновлення пошкоджених земель, а також на підтримку екологічного балансу в лісових екосистемах України. Держлісагентство є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства під керівництвом Кабінету Міністрів України через Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства. В рамках своєї діяльності агентство здійснює публічне адміністрування та контроль у галузі ведення лісового господарства, організовує виконання лісоохоронних заходів, веде державний облік та кадастр лісових ресурсів, а також забезпечує міжнародне співробітництво в межах своєї компетенції [58].

Комплексно до аналізу наукової природи адміністративно-правового статусу владного суб'єкта підійшла М. Золотарьова. Вона доводить, що адміністративно-правовий статус колективного владного суб'єкта – це складна юридична конструкція, головною складовою якої є компетенція, що доповнюється відповідальністю, завданнями, функціями, організацією (структурою) та порядком діяльності (формами та методами діяльності,

порядком створення та припинення). М. Золотарьова підкреслює що колективний суб'єкт публічної адміністрації має входити до системи публічних органів, мати наділену законодавством компетенцію в межах визначених завдань і здійснювати публічне адміністрування з визначеною метою [59].

Із зазначеного різноманіття доктринальних підходів щодо з'ясування адміністративно-правового статусу суб'єкта владних повноважень можна зробити узагальнення, що адміністративний орган, який здійснює охорону земель сільськогосподарського призначення, є складним і багатофункціональним суб'єктом публічної адміністрації, наділеним важливими повноваженнями щодо забезпечення ефективного використання та збереження земельних ресурсів. Основними завданнями цього органу є розробка і впровадження програм щодо охорони земель, здійснення моніторингу стану земельних ресурсів, підтримання та відновлення родючості ґрунтів, а також контроль і нагляд за дотриманням земельного законодавства в агропромисловому комплексі. Адміністративний орган наділений законодавчо визначеними повноваженнями, що дозволяють йому не лише реалізовувати державну політику у цій сфері, але й забезпечувати недопущення деградації земель через здійснення державного нагляду та інші контрольні заходи. Ефективне виконання цих завдань забезпечується наявністю чітко визначеної організаційної структури, яка дозволяє органу здійснювати координацію діяльності на місцевому рівні, взаємодіяти з іншими державними та міжнародними органами, що сприяє комплексному підходу до охорони земельних ресурсів. Важливим елементом адміністративно-правового статусу цього органу є також відповідальність перед урядом та суспільством за виконання покладених функцій, яка передбачає не лише контроль за ефективністю використання земель, але й реалізацію заходів, спрямованих на відновлення родючості ґрунтів і збереження екологічного балансу. Діяльність адміністративного органу

ґрунтується на застосуванні інструментів публічного адміністрування, що включає розробку та впровадження нормативно-правових актів, здійснення контролю та нагляду за дотриманням земельного законодавства, а також формування рекомендацій щодо збереження земельних ресурсів. Ці інструменти є ключовими у забезпеченні ефективного функціонування адміністративного органу і виконання ним своїх завдань.

Крім того, на наш погляд, слід відзначити, що адміністративно-правовий статус суб'єкта владних повноважень зумовлюється не лише його нормативним закріпленням у чинному адміністративному законодавстві, але й фактичним виконанням ним функцій держави, спрямованих на реалізацію та захист публічного інтересу, що обумовлює його об'єктивну необхідність у системі суспільного управління. Серцевиною адміністративно-правового статусу виступає компетенція такого суб'єкта, яка визначається нормами адміністративного права. Додатковими елементами його змісту є завдання і функції, принципи діяльності суб'єкта публічної адміністрації, а також організаційно-правові засади його утворення, реорганізації та ліквідації.

Земельний кодекс України, як базовий кодифікований акт у сфері земельних відносин, визначає окремі елементи компетенції суб'єктів публічної адміністрації у сфері управління та охорони земель. У теорії адміністративного права така компетенція розглядається як центральний елемент адміністративно-правового статусу, що охоплює взаємопов'язані права та обов'язки органів публічної влади, необхідні для реалізації покладених на них завдань і функцій у сфері земельних відносин [60, с. 81].

Земельний кодекс України закріплює систему повноважень органів публічної влади у сфері земельних відносин, визначаючи компетенцію Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних рад, Київської та Севастопольської міських рад, районних у містах рад, а також сільських, селищних і міських рад та їх

виконавчих органів. У межах цієї компетенції встановлюються основні управлінські, розпорядчі та контрольні функції у сфері використання й охорони земель. Зокрема, до повноважень органів місцевого самоврядування належать питання розпорядження землями комунальної власності, передання земельних ділянок у власність та користування громадян і юридичних осіб, вилучення земель із постійного користування, викуп земель приватної власності для суспільних потреб територіальних громад, організація землеустрою, встановлення обмежень (зокрема тимчасового зупинення) у використанні земель у разі порушення законодавства, підготовка відповідних висновків щодо вилучення та надання земельних ділянок, інформування населення з цих питань, участь у встановленні та зміні меж населених пунктів, а також вирішення земельних спорів [4].

На слушну думку Ю. Кириченко місцеві ради наділені повноваженнями щодо здійснення контролю та охорони земель сільськогосподарського призначення відповідно до чинного законодавства України. Вони мають право здійснювати управління землями комунальної власності, що включає передачу земель у власність або користування, вилучення земельних ділянок для суспільних потреб, а також моніторинг та контроль за дотриманням земельного та екологічного законодавства. Зокрема, місцеві ради мають повноваження здійснювати організацію землеустрою, розробку та впровадження програм щодо збереження та відновлення родючості ґрунтів, а також контролювати використання земельних ресурсів з метою забезпечення раціонального землекористування. Вони також відповідальні за запобігання деградації земель, захист земель від забруднення та інші заходи, спрямовані на збереження екологічної рівноваги та сталого розвитку сільського господарства [61].

Також, Земельний кодекс України виділяє серед суб'єктів публічної адміністрації повноваження в галузі земельних відносин Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, що забезпечують:

формування та реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, у галузі земельних відносин; реалізацію державної політики зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів у галузі земельних відносин; формування державної політики у сфері земельних відносин; реалізує державну політику у сфері земельних відносин Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій у галузі земельних відносин та державних органів приватизації в галузі земельних відносин [4].

Так, О. Баїк доводить що, Кабінет Міністрів України здійснює розпорядження землями державної власності, реалізує державну політику у сфері використання та охорони земель, забезпечує координацію проведення земельної реформи, а також розробляє і забезпечує виконання загальнодержавних програм з використання та охорони земель. Він також здійснює організацію ведення державного земельного кадастру, контролює використання і охорону земель та забезпечує виконання землеустрою. Крім того, Кабінет Міністрів України має повноваження встановлювати порядок проведення моніторингу земель та ухвалювати рішення про вилучення земельних ділянок державної власності для суспільних потреб. Центральні органи виконавчої влади, такі як Міністерство розвитку економіки (Мінекономіки), Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (Міндовкілля), Державне агентство водних ресурсів України (Держводагентство), та Державне агентство лісових ресурсів України. Зокрема Міндовкілля формує політику в галузі охорони земель і здійснює державний нагляд за додержанням вимог законодавства щодо раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів. Держводагентство займається меліорацією земель та публічне адміністрування у сфері земель водного фонду [62].

Закон України «Про охорону земель» доповнює повноваження органів державної влади і органів місцевого самоврядування в галузі охорони земель. А саме визначає, що регулювання в галузі охорони земель здійснюють Кабінет Міністрів України, Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації, а також спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади в межах повноважень, встановлених законом. Зокрема визначає, що до повноважень сільських, селищних, міських рад у галузі охорони земель на території сіл, селищ, міст належать: розроблення, затвердження і реалізація цільових програм та документації із землеустрою щодо охорони та використання земель відповідно; ухвалення рішень про здійснення виконавчими органами сільських, селищних, міських рад державного контролю за використанням та охороною земель; економічне стимулювання раціонального використання й охорони земель; вирішення інших питань у галузі охорони земель відповідно до закону. Закон України «Про охорону земель» також піднімає проблему громадського контролю за використанням та охороною земель. Його можуть здійснювати громадські інспектори, які призначаються відповідними органами місцевого самоврядування, центральним органом виконавчої влади. Вони діють на підставі положення, затвердженого центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сферах земельних відносин, охорони навколишнього природного середовища [43].

М. Логвиненко та В. Кадала, зазначають що, громадський контроль за охороною земель передбачає участь громадян та громадських організацій у здійсненні нагляду за дотриманням законодавства про охорону земель. Громадський контроль виконує роль додаткового інструменту забезпечення ефективного управління земельними ресурсами, зосереджуючись на запобіганні порушень та виявленні можливих зловживань з боку користувачів земельних ділянок. Цей вид контролю включає в себе спостереження за виконанням землеохоронних заходів, інформування органів державної влади

про порушення, а також активну участь у громадських обговореннях, пов'язаних з використанням земель. Громадський контроль сприяє більш відкритій та прозорій системі управління земельними ресурсами, залучаючи до цього процесу широку громадськість та посилюючи відповідальність користувачів землі перед суспільством [63].

Варто зазначити, що у системному вимірі суб'єктів, котрі забезпечують охорону земель сільськогосподарського призначення, доцільно поділяти на органи загальної та спеціальної компетенції, органи місцевого самоврядування, а також окремі органи, що здійснюють контроль-наглядові та правоохоронні функції.

Головне місце в системі центральних органів виконавчої влади щодо охорони земель сільськогосподарського призначення займає Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства. До його основних завдань та повноважень, що стосуються охорони земель сільськогосподарського призначення відноситься контроль за використанням таких земель, ведення Державного реєстру земельних ділянок і контроль за дотриманням норм законодавства у сфері земельних відносин. Міністерство утворює органи з оцінки відповідності нових технологій, що використовуються в агропромисловому комплексі, та забезпечує ведення відповідних державних реєстрів. Воно розробляє та затверджує стандарти і технічні умови для нових технічних засобів, які використовуються в сільському господарстві, та забезпечує їх відповідність екологічним і економічним вимогам. Міністерство сприяє розвитку інфраструктури аграрного ринку, координації інноваційних проектів, забезпеченню інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу, а також розвитку ринкових механізмів. Воно також забезпечує державний нагляд (контроль) у визначених законодавством сферах, зокрема в частині землеустрою, охорони земель та підтримання їх родючості [64].

На думку Р. Куляк, Д. Луц Міністерство аграрної політики та продовольства України відіграло ключову роль у сфері охорони земель, розробляючи та затверджуючи нормативно-правові акти, які визначають стандарти використання і охорони земель, особливо сільськогосподарських. Крім цього, міністерство відповідає за формування державної політики у сфері земельних відносин, забезпечуючи здійснення державного контролю через підпорядковані йому органи, такі як Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр). Спільно з іншими адміністративними органами, такими як Державна екологічна інспекція України, міністерство забезпечує нагляд за додержанням земельного законодавства та норм екологічної безпеки, спрямованих на збереження і підвищення родючості ґрунтів, а також на раціональне використання земельних ресурсів [65].

Водночас слід зазначити, що у 2025 році відбулася інституційна реорганізація системи центральних органів виконавчої влади у відповідній сфері: Міністерство аграрної політики та продовольства України було ліквідовано, а його функції та повноваження передано Міністерству економіки, довкілля та сільського господарства України, що зумовлює необхідність урахування оновленої структури суб'єктів публічної адміністрації при подальшому аналізі їх адміністративно-правового статусу.

Крім того, Повноваження Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення включають організацію розроблення загальнодержавних і регіональних програм відтворення родючості ґрунтів на цих землях, а також виконання робіт з районування (зонування) земель сільськогосподарського призначення відповідно до закону. Міністерство також розробляє технічні вимоги та стандарти для нових технологій виробництва, зберігання і переробки сільськогосподарської продукції, які підлягають державним приймальним випробуванням та оцінці відповідності

стандартам. Воно здійснює заходи з адаптації сільськогосподарського виробництва до змін клімату та запобігання шкідливому впливу цього виробництва на навколишнє природне середовище. Міністерство також забезпечує державний нагляд (контроль) у сфері охорони земель та веде облік земель сільськогосподарського призначення у відповідних державних реєстрах. Воно організовує та здійснює контроль за дотриманням режимів роботи меліоративних систем і забезпечує їх технічну експлуатацію. Крім того, міністерство розробляє та впроваджує програми щодо меліорації земель та використання меліорованих угідь для збереження і покращення родючості ґрунтів [64].

У системі спеціально уповноважених органів важливу роль відіграє Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр), яка відповідно до Положення реалізує державну політику у сфері земельних відносин, землеустрою та ведення Державного земельного кадастру. У межах адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення Держгеокадастр виконує інформаційно-аналітичну, обліково-реєстраційну та моніторингову функції. Його діяльність спрямована на формування достовірної інформації про земельні ресурси, їх стан, цільове використання та зміни, що є основою для прийняття управлінських рішень у сфері земельних відносин [66].

Державна екологічна інспекція України, відповідно до Положення, є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів [67]. У сфері охорони земель сільськогосподарського призначення Держекоінспекція виконує контрольні та наглядові функції, спрямовані на виявлення порушень, пов'язаних із деградацією, забрудненням або псуванням ґрунтів, а також застосування заходів адміністративного реагування в межах наданих повноважень.

Отже, Держгеокадастр і Держекоінспекція функціонують як взаємодоповнюючі елементи системи публічної адміністрації: перший забезпечує інформаційно-облікову та аналітичну основу управління земельними ресурсами, тоді як другий реалізує контроль-наглядову та охоронну функцію адміністративно-правового механізму.

Окреме місце у системі суб'єктів публічної адміністрації посідають органи місцевого самоврядування, які відповідно до Земельного кодексу України здійснюють розпорядження землями комунальної власності, організовують землеустрій, надають земельні ділянки у власність і користування, а також забезпечують контроль за їх використанням у межах територіальних громад.

Важливим елементом системи є також прокуратура, яка відповідно до Конституції України та Закону України «Про прокуратуру» реалізує функцію представництва інтересів держави у сфері земельних відносин [68]. У разі виявлення порушень земельного законодавства прокуратура ініціює заходи процесуального реагування, зокрема подання позовів щодо витребування земельних ділянок або скасування незаконних рішень органів влади.

Отже, адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють охорону земель сільськогосподарського призначення в Україні, має об'єктивний характер, оскільки його існування зумовлене необхідністю забезпечення публічного інтересу та ефективної охорони земельних ресурсів. Він формується та функціонує на основі норм адміністративного законодавства, закріплених у Конституції України, Земельному кодексі України, Законі України «Про охорону земель», а також у законодавчих актах, що регулюють діяльність Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Системоутворюючим елементом адміністративно-правового статусу виступає компетенція суб'єктів публічної адміністрації, яка включає їхні права та обов'язки (повноваження), а також визначені законодавством

завдання і функції у сфері охорони земель. За своєю структурою цей статус може також охоплювати порядок формування, організації та припинення діяльності відповідних органів.

До ключових суб'єктів публічної адміністрації у цій сфері належать Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади (зокрема Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України), Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру та Державна екологічна інспекція України, а також місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Таким чином, адміністративно-правовий статус зазначених суб'єктів є системою юридично визначених елементів, у центрі якої перебуває їхня компетенція, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення, недопущення порушень земельного законодавства, відновлення порушених прав та забезпечення екологічної безпеки і публічного інтересу держави та суспільства.

Висновки до Розділу 1

1. Установлено, що землі сільськогосподарського призначення мають особливе значення для українського народу, поєднуючи економічну, соціальну, екологічну та історико-культурну цінність. Відповідно до Конституції України вони визнаються основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, а тому потребують запровадження спеціального правового режиму використання та охорони. Конституційні положення, конкретизовані у Земельному кодексі України, визначають правові засади реалізації права власності на землю, гарантують захист прав учасників земельних правовідносин та зумовлюють необхідність здійснення ефективного адміністративно-правового забезпечення охорони

земель сільськогосподарського призначення як важливої складової забезпечення продовольчої, екологічної та національної безпеки держави.

2. Адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні слід розуміти як цілісну систему врегульованої нормами адміністративного права діяльності уповноважених суб'єктів публічної адміністрації та пов'язаних із нею правових і організаційних засобів, спрямованих на регулювання, охорону, контроль і відтворення земельних ресурсів з метою забезпечення публічного інтересу, гарантування прав учасників земельних правовідносин та дотримання вимог земельного законодавства.

3. Аргументовано, що зміст адміністративно-правового забезпечення охорони земель становить систему адміністративно-правових і організаційних заходів діяльності публічної адміністрації, що охоплює надання адміністративних послуг у земельній сфері, здійснення контрольних-наглядових та інспекційних функцій, реалізацію дозвільних, реєстраційних і розпорядчих повноважень, застосування заходів адміністративного примусу, а також забезпечення механізмів публічно-правового захисту земельних прав, що в сукупності формує єдиний регуляторний механізм охорони земель.

4. З'ясовано, що принципи адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення становлять систему базових засад, що визначають спрямованість, зміст і межі діяльності суб'єктів публічної адміністрації у земельній сфері. Вони мають багаторівневий характер і відображають як загальнотеоретичні підходи до публічного управління, так і галузеву специфіку земельних відносин.

5. Узагальнено, що зазначені принципи доцільно класифікувати на: загальноправові (фундаментальні), що включають принцип верховенства права; принципи належного врядування, які забезпечують ефективність і прозорість управлінських рішень; галузеві (земельно-правові), що

визначають режим використання та охорони земель; та спеціальні принципи охорони земель, спрямовані на запобігання деградації ґрунтів, забезпечення їх відтворення та застосування юридичної відповідальності. У сукупності вони формують ієрархічно узгоджену систему засад публічного адміністрування у сфері земельних відносин.

6. Охарактеризовано систему суб'єктів публічної адміністрації у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення має ієрархічний та функціонально-розподілений характер і включає Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади (зокрема Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, Держгеокадастр та Державну екологічну інспекцію), місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, кожен із яких реалізує визначену законом компетенцію у сфері земельних відносин.

7. Адміністративно-правовий статус зазначених суб'єктів є об'єктивно зумовленою системою юридичних елементів, центральним із яких виступає компетенція як сукупність прав і обов'язків, доповнена завданнями, функціями та відповідальністю. Його зміст забезпечує реалізацію державної політики у сфері охорони земель, запобігання порушенням земельного законодавства, відновлення порушених прав та гарантування публічного інтересу і екологічної безпеки.

РОЗДІЛ 2. ІНСТРУМЕНТИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Видання підзаконних нормативно-правових актів як інструментів публічного адміністрування забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні

Актуальність наукового аналізу проблематики видання підзаконних нормативно-правових актів адміністративними органами як інструменту публічного адміністрування охорони земель сільськогосподарського призначення зумовлюється низкою об'єктивних чинників. Сучасні екологічні виклики, зокрема деградація ґрунтів, забруднення агрохімікатами та наслідки війни, потребують негайного реагування держави шляхом гнучкого правового регулювання. Підзаконні нормативно-правові акти забезпечують адаптивність адміністративних механізмів до нових загроз і дозволяють оперативно вдосконалювати інструменти охорони земель. Водночас фрагментарність законодавства і суперечності між різними актами створюють небезпеку правової невизначеності, що вимагає системного наукового аналізу для усунення колізій.

У процесі євроінтеграції важливо гармонізувати українські підзаконні акти з екологічними стандартами ЄС, особливо у сфері сталого землекористування. Організаційно правова нестабільність як-от скасування Держземінспекції, призводять до розриву правозастосовної спадковості, що потребує пошуку ефективних моделей регулювання. Підзаконна правотворчість часто здійснюється без участі фахової спільноти й громадськості, що знижує легітимність адміністративних рішень. Тому необхідно впроваджувати прозорі процедури підготовки підзаконних актів і механізми громадського контролю. Нарешті, зростання кількості порушень у

сфері землекористування в умовах воєнного стану актуалізує потребу у вдосконаленні інструментів адміністративної й кримінальної відповідальності.

Поняття «акт» має багатозначний характер і використовується у різних сферах суспільного життя. У найзагальнішому значенні, акт трактується як окремий вияв діяльності або подія, що має значення для суб'єкта, який її вчиняє. У театральному контексті актом є структурна частина драматичного твору чи вистави. У правовому розумінні актом є письмовий документ, що фіксує факт, рішення або волю офіційного органу, і має юридичну силу. Саме це значення є домінантним у сфері права, де акти становлять основний інструмент нормативного чи індивідуального регулювання [69]. У контексті написання нашої роботи найбільш доречним є тлумачення терміна «акт» як офіційного документа, що має юридичну силу, – зокрема нормативно-правового або індивідуального адміністративного акта. Це значення відповідає структурі правового регулювання, дозволяє розглядати акт як форму волевиявлення уповноваженого суб'єкта та забезпечує логічну побудову юридичного аналізу.

В теорії права «підзаконний нормативно-правовий акт» розкривається, як офіційний акт, який приймається суб'єктом, наділеним правотворчою компетенцією, на основі та на виконання закону з метою деталізації і конкретизації законодавчих норм. Він не може суперечити закону, адже його правова сила є нижчою у системі джерел права. Такий акт виконує оперативну функцію, дозволяючи більш гнучко реагувати на потреби регулювання суспільних відносин у різних сферах. Його ухвалення забезпечує можливість практичного застосування норм законів, які часто містять лише загальні положення. Підзаконні акти приймаються як на загальнодержавному рівні (Президентом України, Кабінетом Міністрів України, міністерствами), так і на місцевому чи локальному рівнях (місцевими держадміністраціями, органами самоврядування, керівниками

підприємств). Таким чином, підзаконні нормативні акти виступають важливою ланкою в системі нормативного регулювання, доповнюючи законодавчу основу. Ієрархія підзаконних нормативних актів є складною і визначається статусом органу, що їх видає, а також сферою дії, обов'язковістю і формою акта. Наприклад, акти Президента України у формі Указів мають загальнодержавне значення, тоді як Накази міністерств можуть мати відомчий характер. Підзаконні акти класифікуються за суб'єктами ухвалення, сферою дії, характером повноважень, формою та порядком прийняття. Вони можуть бути постійними або тимчасовими, внутрішніми або зовнішніми, відкритими або закритими. Важливим критерієм є й відповідність таким актам вищим правовим нормам, зокрема Конституції та законам. Порушення цієї відповідності є підставою для визнання акта недійсним у судовому або адміністративному порядку, що гарантує дотримання принципу верховенства права [70, с. 286-292].

В юридичній літературі адміністративного права «підзаконний нормативно-правовий акт» розуміється як офіційний документ, що приймається компетентним органом публічної влади на основі та на виконання Конституції, законів та міжнародних договорів України. Він не може суперечити нормативним актам вищої юридичної сили та покликаний деталізувати, конкретизувати або впроваджувати їх положення у практичну площину. Підзаконні акти оформляються у визначених формах указів, постанов, наказів, інструкцій, положень тощо і часто є умовою ефективного функціонування виконавчої влади. Юридична сила підзаконного акта залежить від рівня суб'єкта, що його видає, а також від сфери дії загальнодержавної, відомчої, місцевої чи локальної. Така структура забезпечує адаптивність системи нормативного регулювання до поточних змін у суспільних відносинах. Систематизація підзаконних нормативних актів відбувається за низкою критеріїв: за суб'єктом видання, юридичною силою, територією дії, організаційною структурою чи функціональним

призначенням. Серед них виділяються акти Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств, обласних державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та керівників підприємств при делегуванні державних функцій. Існують також модельні акти зразкові або типові документи, які формують стандарти для аналогічних підзаконних актів. Підзаконні акти повинні не лише формально відповідати вищим актам, а й узгоджуватися між собою, оскільки їх суперечливість може створити юридичну колізію. Правова сила таких актів визначається як похідна від відповідного закону, а механізм їх затвердження та правової дії передбачений у Конституції України та спеціальному законодавстві [71, с.117-119]

В конституційному праві підзаконні нормативні акти є складовою джерел конституційного права, проте їх належність до цієї галузі має певні обмеження та особливості. До них переважно належать акти парламентського регламенту (якщо вони не мають статусу закону), укази глави держави та постанови уряду. Вони мають підзаконний характер, тобто ухвалюються на основі закону й повинні відповідати його положенням. Окремим винятком є регламентарна влада у Франції, яка дозволяє приймати акти з автономною регулюючою силою поза законом. Через близькість предмета регулювання, такі акти часто межують із нормами адміністративного права, що ускладнює чітке розмежування їх за галузевою приналежністю. Остаточна юридична оцінка та кваліфікація таких актів як джерел тієї чи іншої галузі відбувається шляхом тлумачення у межах конкретних правовідносин. Інші акти органів виконавчої влади або місцевого самоврядування, хоч і мають нормативний характер, здебільшого належать до джерел адміністративного, муніципального чи виборчого права [72, с. 89]

Підзаконний нормативно-правовий акт згідно із Законом України «Про правотворчу діяльність» – це акт, прийнятий суб'єктом правотворчої діяльності на основі та на виконання Конституції, законів і міжнародних договорів України. Його основна функція полягає у реалізації положень актів

вищої юридичної сили. Такий акт має відповідати актам вищої сили та бути з ними узгодженим. Його форма визначається законом і може включати постанови, накази, положення, інструкції тощо. Підзаконні акти можуть прийматися як окремими органами, так і спільно. Вони мають вторинний характер і не можуть змінювати чи суперечити законам. Важливо, щоб їх зміст відповідав межам компетенції органу, що їх приймає. Якщо законом передбачено затвердження певного документа, він набуває юридичної сили лише після відповідного затвердження. У системі нормативно-правових актів підзаконні акти займають визначене ієрархічне місце. Їх юридична сила залежить від суб'єкта видання: наприклад, акти Кабінету Міністрів України мають перевагу над наказами міністерств. У разі колізій застосовується акт вищої сили або спеціальний акт, що забезпечує узгодженість правової системи [73].

Звертаючись до доктринальних положень слід відзначити що, у статті В. Пахомова підзаконні нормативно-правові акти розглядаються як елемент системи адміністративно-правового забезпечення контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин. Вчений узагальнює, що формування нормативної бази у хронологічному аспекті, виокремлюючи три основні етапи: 1991–2000, 2001–2005 та 2006–2014 роки. На першому етапі саме завдяки під законному нормативно-правовому регулюванні були закладені засади земельної реформи в Україні. Зокрема видані укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України, що заклали засади державного контролю, зокрема Указ «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи» та Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про моніторинг земель». Ці акти створили підґрунтя для формування органів контролю та визначення базових методів нагляду. У другому періоді підзаконні нормативно-правові акти стали засобом імплементації положень Земельного кодексу України 2001 року та Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель».

Указ Президента України «Про основні напрями земельної реформи» та постанова про створення інспекції з контролю стали вирішальними для організаційної побудови системи контролю. Підзаконні акти забезпечили узгодженість міжвідомчих дій та уніфікували процедури перевірок. У третьому періоді накази Мінагрополітики деталізували порядок агрохімічного паспортування та контрольних заходів. Важливою подією стало затвердження Концепції розвитку земельних відносин, реалізація якої супроводжувалась численними підзаконними актами. Значну увагу приділено також нормативному посиленню адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства. Підзаконна правотворчість цього періоду спрямована на підвищення ефективності державного нагляду через конкретизацію механізмів впливу. Підкреслюється, що підзаконні акти стали не лише технічним додатком до законів, а й дієвим елементом системи публічного управління земельними ресурсами [74].

В контексті наукових роздумів В. Пахомова слід доповнити що первинний етап земельної реформи в Україні на початку дев'яностих років 20-го століття здійснювалися саме на основі підзаконних нормативно-правових актів. Так Указ Президента України № 666 утвердив невідкладні заходи щодо реалізації земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва. Указ встановив принцип добровільної передачі сільськогосподарських земель у колективну та приватну власність тим особам, які їх безпосередньо обробляють. Було запроваджено механізм паювання земель колективної власності з видачею громадянам сертифікатів на право земельної частки (паю), де зазначався її розмір у кадастрових гектарах і вартісному виразі. Організації землеустрою зобов'язувалися в короткі строки здійснити поділ масиву без виділення паїв у натурі. Вперше на рівні указу було закріплено, що земельна частка може бути об'єктом цивільного обігу – її дозволялося продавати, дарувати, міняти, передавати у спадщину. Указ надавав органам місцевого самоврядування повноваження

пришвидшити ці процеси за участю Державного комітету по земельних ресурсах. Документ гарантував кожному члену колективного сільськогосподарського підприємства право безперешкодно вийти з нього і отримати безкоштовно свою частку землі у натурі з оформленням державного акта на право приватної власності. Закріплювалося право створювати нові аграрні об'єднання на основі приватних земель, укладати договори оренди, застави чи продажу без зміни цільового призначення ділянок. Водночас визначався граничний розмір землеволодіння відповідно до Земельного кодексу. Земельна реформа оголошувалась першочерговим завданням, а всі проектні, наукові та кадастрові організації незалежно від підпорядкування зобов'язувалися її реалізувати. Цей підзаконний нормативно-правовий акт відіграв вирішальну роль у формуванні інституту земельного паю та заклав основи ринку сільськогосподарських земель в Україні. Незважаючи на втрату чинності більшої частини положень у 2007 році, саме стаття 3 залишалася чинною як гарантія цивільно-правового обігу земельних часток [14].

В доповнення до цього був затверджений Указ Президента України від 8 серпня 1995 року № 720 «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям». Цей підзаконний нормативно-правовий акт визначає порядок проведення паювання сільськогосподарських угідь, переданих у колективну власність колективним сільськогосподарським підприємствам, кооперативам та акціонерним товариствам, включаючи перетворені радгоспи. Указ установлює, що земельні частки (паї) розподіляються між членами цих господарств – включно з пенсіонерами, які залишаються членами колективу – без виділення в натурі. Вартість і розміри паїв мають бути рівними для всіх і обчислюються на основі грошової оцінки угідь, затвердженої Кабінетом Міністрів України. Комісії на місцях, утворені з працівників господарств, визначають розмір паїв, а затверджують їх районні державні адміністрації. Передбачено видачу громадянам сертифікатів єдиного зразка, які згодом

обмінюються на державні акти при виділенні землі в натурі. Окремо регламентовано створення резервного фонду землі для соціальної сфери та осіб, що переселяються до села [15].

Отже, на першому періоді, в перші роки Незалежності України, ще до прийняття Конституції 1996 р. та чинного Земельного кодексу 2001 р., саме підзаконні нормативно-правові акти, затверджені Президентом України, започаткували і частково реалізували масштабну земельну реформу. Завдяки указам Президента України № 666/94 та № 720/95 було закладено правові механізми справедливого розподілу земель сільськогосподарського призначення серед членів колективних сільськогосподарських підприємств, пенсіонерів, які залишалися членами господарств, та інших осіб, безпосередньо пов'язаних із сільськогосподарським виробництвом. Було вперше визначено порядок паювання земель, механізм видачі сертифікатів на паї, а також умови виходу з КСП із правом виділення землі в натурі. Передбачалося створення резервного фонду земель для соціальної сфери та новоприбулих мешканців села. Встановлення рівних умов доступу до землі та її правове оформлення на основі грошової оцінки дозволили уникнути масової несправедливості в процесі приватизації сільськогосподарських угідь. Така реформа стала безпрецедентною для пострадянського простору і стала основою для майбутнього ринку землі в Україні.

Другий період (2001–2005 роки) характеризувався активною імплементацією положень Земельного кодексу України через підзаконну нормотворчість. Основну увагу зосереджено на організаційно-правовому закріпленні системи державного контролю за охороною земель. Саме в цей період указами Президента та постановами Кабінету Міністрів України були утворені спеціалізовані інспекції з контролю за використанням та охороною земель, а також унормовано їх повноваження. Значна кількість нормативно-правових актів визначила уніфіковані процедури перевірок, механізми фіксації порушень і правовий статус контролюючих органів. Таким

чином, було створено інституційний каркас системи адміністративного нагляду у земельній сфері.

Третій період (2006–2014 роки) відзначався нормативним розширенням повноважень контролюючих органів та деталізацією методичних засад охорони земель. Наказами Мінагрополітики та інших центральних органів виконавчої влади було конкретизовано порядок агрохімічного паспортування, технічного моніторингу, проведення експертиз і оцінювання стану земель. Підзаконні нормативно-правові акти стали інструментом зниження міжвідомчої неузгодженості, сприяючи централізації інформаційного обліку. У цей період відбувається посилення адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства, що закріплюється у відповідних положеннях Кодексу України про адміністративні правопорушення. Підзаконна правотворчість перетворилася з декларативного етапу в механізм практичного впливу на правопорядок у сфері землекористування.

Четвертий період (після 2014 року) позначився переходом підзаконної правотворчості до якісно нового рівня – періоду класичного уточнення, деталізації та гармонізації положень земельного законодавства з екологічним правом. У центрі нормативної уваги перебували акти, які конкретизували механізми охорони земель як складової частини довкілля, з урахуванням сталого розвитку, вимог раціонального використання і відновлення родючості ґрунтів. Були прийняті численні накази, інструкції та методики, які уточнювали процедури агрохімічної паспортизації, моніторингу забруднення, рекультивації, а також встановлювали адміністративно-процедурні стандарти екологічної експертизи у сфері землекористування. Підзаконні нормативно-правові акти все більше узгоджувалися з міжнародними екологічними зобов'язаннями України, зокрема – з принципами Оргуської конвенції та європейськими практиками у сфері управління земельними ресурсами. Водночас у цей період посилюється інтеграція контролю за земельними та екологічними правопорушеннями: зростає частка актів, що

регулюють спільну діяльність інспекцій, місцевої влади та правоохоронних органів. У такий спосіб підзаконна нормотворчість цього етапу перетворюється на інструмент не лише регламентації, а й екоспрямованої трансформації системи публічного адміністрування охорони земель, підпорядкованої пріоритетам екологічної безпеки та сталого природокористування.

Крім того, в юридичній літературі існують інші підходи до аналізованої нами проблематики. У статті В. Ніщименка проаналізовано нормативно-правові засади державного контролю за використанням та охороною земель в Україні в умовах екологічної кризи, спричиненої повномасштабною війною. Узагальнено, що правову основу забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення становлять положення Конституції України, Земельного кодексу України та деяких спеціальних законів. Звертається увага на фрагментарність законодавства, дублювання норм і слабку ефективність існуючого контролю. Особливу увагу приділено підзаконним нормативно-правовим актам, зокрема Постанові Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2021 № 1325, яка визначає гранично допустимі концентрації небезпечних речовин у ґрунтах. Аналізується і Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 № 70-р, що окреслює довгострокову стратегію охорони земель до 2032 року. Підкреслюється, що чинні підзаконні нормативно-правові акти часто не мають достатньої конкретизації та потребують подальшої деталізації. Наголошено на необхідності уніфікації охоронних нормативів і їх узгодження з практикою екологічного моніторингу. Вказано на потребу законодавчого врегулювання агрохімічної паспортизації та показників деградації ґрунтів. Автор критикує наявну практику як реактивну, що зосереджена на фіксації порушень, а не на їх запобіганні. Наголошено на важливості інтеграції місцевого самоврядування та програмного підходу в охороні земель.

Зроблено висновок, що ефективний державний контроль потребує модернізації нормативної бази та комплексного екологічного управління [75].

О. Погрібний розглядає підзаконні нормативно-правові акти як важливу складову джерел аграрного права, які забезпечують реалізацію законодавчих норм у сфері сільського господарства. Виокремлюється постанови Верховної Ради та укази Президента як акти проміжного рівня між законами і виконавчими актами. Укази глави держави мають нормативний характер і охоплюють широке коло аграрних питань, залишаючись обов'язковими до виконання. Значну увагу приділено актам Кабінету Міністрів України, що приймаються на підставі Конституції та деталізують законодавчі норми щодо аграрної політики й землекористування. Важливу роль відіграють також підзаконні нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади, зокрема Мінагрополітики. Серед них – накази, положення, правила, що конкретизують механізми реалізації законів у практичній площині [76].

У статті О. Бондаря досліджуються проблеми публічного адміністрування у сфері землекористування та охорони земель в Україні з акцентом на правовий і організаційний механізми реалізації земельної політики. Наголошується на фрагментарності земельної реформи, яка негативно вплинула на сталість нормативної бази та ефективність публічного адміністрування. Основна увага приділяється необхідності гармонізації екологічної, економічної та соціальної політики держави в межах єдиної концепції земельного управління. Автор розглядає державну земельну політику як різновид правової політики, що повинна реалізовуватись через підзаконні нормативно-правові акти. Значне місце в дослідженні відведено цільовим державним програмам як важливим інструментам публічного адміністрування у земельній сфері. У статті докладно аналізується нормативне підґрунтя, зокрема Конституція України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та профільні закони. Автор критикує часті реформи виконавчих органів, зокрема ліквідацію та

реорганізацію Держземінспекції і Держгеокадастру, як такі, що призвели до втрати інституційної цілісності. Висвітлюється проблема нестабільності функцій державного контролю та її негативний вплив на реалізацію земельної політики. Наголошується на необхідності створення єдиного нормативного акту, що системно закріплював би ключові положення земельної політики. Автор підкреслює, що публічне адміністрування земельними ресурсами повинне базуватись на принципах сталого розвитку. Реалізація політики в цій сфері неможлива без детального нормативного регулювання на підзаконному рівні. Загалом, підзаконні нормативно-правові акти розглядаються як центральний інструмент забезпечення ефективного публічного адміністрування у сфері землекористування [77].

У статті Є. Жукової аналізується публічне адміністрування як правовий інструмент крізь призму інструментальної теорії права. Авторка розглядає право як засіб соціалізації особи, а публічне адміністрування – як інструмент реалізації узагальнених суспільних потреб. Правова норма тлумачиться як результат вербалізованих інтересів, що формалізуються в нормативному регулюванні. У центрі уваги – шість стадій публічного адміністрування, дві з яких прямо передбачають ухвалення підзаконних нормативно-правових актів для створення та функціонування органів виконавчої влади. Такі акти не мають самостійної юридичної сили, однак виступають ключовими інструментами деталізації й реалізації законів. Через них забезпечується гнучкість державного управління в умовах змінних суспільних запитів. Є. Жукова наголошує, що підзаконні акти виконують техніко-організаційну функцію в межах правозастосування. Контроль, зокрема громадський, визначається як важлива стадія функціонування адміністрації. Авторка підкреслює роль правової інструменталізації у забезпеченні сталих адміністративних процесів [78].

Отже, на основі доктринальних підходів вчених до аналізованої проблематики слід узагальнити що:

- вони відіграють ключову роль у деталізації норм Земельного кодексу України, Законів України «Про охорону земель», «Про державний контроль за використанням та охороною земель» та інших спеціальних законодавчих актів, перетворюючи загальні законодавчі положення на чіткі правила. Саме завдяки їм визначаються процедури охорони земель, межі повноважень державних органів, форми звітності й способи реагування на порушення. Вони фактично трансформують волю законодавця в адміністративно-правові механізми державного управління;

- адміністративно-правове забезпечення, що здійснюється на підставі виконавчих актів, дозволяє гнучко й оперативно реагувати на нові екологічні виклики, зокрема деградацію ґрунтів, наслідки військових дій або загрози техногенного характеру. Швидкість ухвалення таких документів забезпечує збереження керованості в умовах політичної або економічної нестабільності. Зокрема, Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2021 року № 1325, якою встановлено гранично допустимі концентрації небезпечних речовин у ґрунтах, стала відповіддю на зростання екологічних ризиків. Така здатність держави до нормативного реагування надає публічному адмініструванню ознак адаптивності [79];

- розпорядчі документи, ухвалені на основі законодавства, забезпечують належну організацію функціонування контролюючих і наглядових органів у сфері охорони земель. Укази Президента України, зокрема Указ Президента України від 10 листопада 1994 року № 666, а також постанови Кабінету Міністрів України, закріплюють процедури створення, ліквідації або реорганізації органів земельного нагляду. Вони визначають структуру, кадрове наповнення, сферу відповідальності та механізми звітності інституцій, що здійснюють контроль за використанням земель. Завдяки таким актам підтримується функціональна ієрархія та інституційна спадкоємність у державному управлінні. У підсумку створюється стабільне правове середовище для виконання земельної політики;

- підзаконні нормативно-правові акти затверджені виконавчою владою формують обов'язкові стандарти, інструкції та методики охоронних заходів, які застосовуються у практиці сільськогосподарського землекористування. Вони охоплюють питання агрохімічного обстеження, паспортизації, нормування вмісту забруднювальних речовин і оцінки родючості. Наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2021 року № 1325 унормовує граничні показники вмісту токсичних сполук у ґрунті. Встановлені на її основі вимоги є однаковими для всіх суб'єктів аграрного сектора, що забезпечує об'єктивність і передбачуваність державного контролю;

- регламентуючі документи органів виконавчої влади визначають механізми міжвідомчої взаємодії та координації повноважень у сфері охорони земель. Така координація є необхідною умовою ефективного провадження державної земельної політики, зокрема щодо сільськогосподарських угідь. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 року № 70-р фіксує стратегічні напрями розвитку системи охорони земель до 2032 року [80], реалізація яких передбачає багаторівневу адміністративну участь. У межах відповідних підзаконних актів встановлюються алгоритми обміну інформацією, складання спільної документації та погодження перевірок. Це дозволяє уникнути дублювання повноважень та посилити ефективність державного контролю;

- правові документи підзаконного характеру відіграють ключову роль у формуванні та реалізації довгострокових державних програм і стратегічних ініціатив. Зокрема, ті з них, що мають статус урядових розпоряджень, стають юридичною опорою для запровадження бюджетного фінансування, оцінки ризиків і реалізації пріоритетних заходів. Так, Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 року № 70-р закладає засади для програми охорони земель сільськогосподарського призначення.

Такі акти визначають шаблони документів, строки подання, способи перевірки, умови погодження висновків та облік результатів. Вони

виступають не лише інструментом реалізації Законів, а й практичним орієнтиром для щоденної діяльності контролюючих органів. Завдяки уніфікації процедур зменшується ризик свавілля з боку посадових осіб і підвищується довіра з боку суб'єктів господарювання. Саме ця властивість робить підзаконні акти основою стабільного адміністративного порядку у сфері охорони земель.

Коваль А. зазначає, підзаконні нормативно-правові акти в системі охорони земель сільськогосподарського призначення є ключовим інструментом переведення абстрактних законодавчих приписів у площину практичних, вимірюваних і контрольованих дій [81].

Видання адміністративними органами підзаконних нормативно-правових актів є провідним правотворчим інструментом публічного адміністрування охорони земель сільськогосподарського призначення шляхом уточнення та деталізації Законів України. Зокрема, Земельного кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Закони України «Про адміністративну процедуру», «Про адміністративні послуги», «Про запобігання корупції» та ін. Адміністративні органи, що видають підзаконні нормативно-правові акти у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення, виступають ключовими інструментами публічного адміністрування, спрямованого на збереження та раціональне використання земельних ресурсів. Насамперед, це Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру.

Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах економічного розвитку, охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та розвитку сільського господарства. У сфері охорони земель сільськогосподарського призначення до компетенції міністерства належать питання збереження та відтворення родючості ґрунтів, запобігання

деградації земель, забезпечення екологічної безпеки, проведення моніторингу довкілля, оцінки впливу на довкілля та формування державної політики у сфері раціонального використання земельних ресурсів. У межах своїх повноважень Міністерство розробляє проекти нормативно-правових актів, бере участь у формуванні екологічних стандартів і критеріїв, здійснює координацію діяльності інших центральних органів виконавчої влади та забезпечує реалізацію комплексної державної політики у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення. Водночас безпосереднє здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства у сфері охорони земель покладено на Державну екологічну інспекцію України [64].

Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр) є адміністративним органом, який реалізує державну політику у сфері земельних відносин, землеустрою та охорони земель усіх форм власності. Вона здійснює державний контроль за використанням і охороною земель, зокрема за дотриманням цільового призначення ділянок, веде Державний земельний кадастр та проводить моніторинг стану ґрунтів. До її повноважень належить проведення планових і позапланових перевірок суб'єктів господарювання на відповідність вимогам земельного законодавства. Служба обстежує ділянки, що підлягають рекультивації або зазнали шкоди, та ініціює заходи щодо відшкодування збитків. Вона контролює виконання заходів із збереження родючого шару ґрунту, запобігання деградації земель і утримання гідротехнічних споруд. Держгеокадастр призначає громадських інспекторів для здійснення громадського контролю у цій сфері. Крім контрольних функцій, служба веде державну реєстрацію земельних ділянок, обмежень у їх використанні та здійснює землеустрій і оцінку земель. Вона погоджує нормативно-технічні документи та розробляє стандарти у сфері охорони земель [66].

Наказ Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру від 27 листопада 2024 р. №340 є прикладом підзаконного нормативно-правового акта, що видається з метою реалізації положень Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». Документ затверджує Річний план проведення заходів державного нагляду на 2025 рік, який є інструментом планового адміністративного впливу на суб'єктів господарювання в сфері земельних відносин. Цей наказ прийнято на підставі відповідного Положення про Держгеокадастр та з урахуванням обмежень, встановлених на період воєнного стану. У ньому передбачено публічне розміщення плану у відповідних інформаційних системах – на веб-сайті відомства та в інтегрованій автоматизованій системі державного нагляду. Наказ регламентує організаційно-процедурні дії різних структурних підрозділів Держгеокадастру, включно з Департаментом контролю за використанням та охороною земель. Він визначає відповідальну посадову особу за виконання документа, чим забезпечується його реалізація в межах службової дисципліни. Такий акт має правотворчий характер і конкретизує виконання функцій державного нагляду в частині охорони земель [82].

У постанові Восьмого апеляційного адміністративного суду у справі № 300/2769/23 розглядається ситуація щодо визнання протиправними податкових повідомлень-рішень, винесених ГУ ДПС в Івано-Франківській області за несплачену орендну плату за землю. Основний аргумент позивача – відсутність чинного договору оренди землі в спірний період. Судом встановлено, що договір оренди не був поновлений відповідно до вимог Закону України «Про оренду землі», а отже, орендні зобов'язання позивача припинилися. Апеляційна інстанція погодилась із висновками першої інстанції, визнавши податкові повідомлення безпідставними. Суд підкреслив, що право оренди має бути підтвержене державною реєстрацією, а також належним договором. Відсутність цих умов виключає податковий обов'язок зі

сплати орендної плати. Постанова ґрунтується на нормах Податкового кодексу України, Земельного кодексу України та Закону України «Про оренду землі». Водночас в матеріалах справи згадується наказ Мінрегіону № 244 від 21 жовтня 2011, який затверджує Порядок встановлення тимчасових споруд. Цей підзаконний нормативно-правовий акт був використаний органом місцевого самоврядування як підстава для відмови у продовженні договору оренди. Підзаконний акт фактично вплинув на правовідносини сторін і став одним із елементів, що спричинили спір. Рішення апеляційного суду також підтверджує, що податкове зобов'язання може виникати лише за наявності чітких правових підстав, встановлених законом, а не лише формальних даних. Використання підзаконного нормативно-правового акта в цій справі демонструє, як адміністративні органи застосовують регулювання, що впливає на земельні правовідносини [83].

Практика нормотворчої діяльності центральних органів виконавчої влади підтверджує важливу роль підзаконних нормативно-правових актів у конкретизації законодавчих приписів у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення. Зокрема, нормативні акти Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України, Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру та інших уповноважених органів мають прикладний характер і спрямовані на визначення організаційно-правових засад здійснення державного контролю, ведення земельного кадастру, моніторингу земель та реалізації інших управлінських функцій у земельній сфері. Водночас судова практика свідчить про важливість дотримання принципу правової визначеності під час регулювання земельних відносин. У своїх рішеннях суди неодноразово наголошують, що обов'язки власників і користувачів земельних ділянок сільськогосподарського призначення, як і повноваження суб'єктів публічної адміністрації, повинні ґрунтуватися виключно на вимогах чинного законодавства та не можуть встановлюватися або розширюватися поза межами, визначеними законом.

Отже, видання підзаконних нормативно-правових актів є одним із ключових інструментів публічного адміністрування у сфері забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні. За допомогою таких актів уповноважені суб'єкти публічної адміністрації конкретизують положення законодавства, визначають організаційно-правові засади реалізації державної політики, встановлюють процедури здійснення контрольних, моніторингових, облікових та інших управлінських функцій у земельній сфері.

Нормотворча діяльність органів виконавчої влади забезпечує практичну реалізацію приписів Конституції України, Земельного кодексу України та Закону України «Про охорону земель», сприяє уніфікації правозастосовної практики та створює належні правові умови для раціонального використання, відтворення та охорони земель сільськогосподарського призначення. Водночас підзаконне регулювання повинно здійснюватися з дотриманням принципів верховенства права, законності та правової визначеності, а встановлення прав і обов'язків учасників земельних правовідносин має відбуватися виключно в межах та у спосіб, передбачені законами України.

2.2. Адміністративні акти та фактичні дії, як інструменти публічного адміністрування забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні

Актуальність адміністративних актів у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення зумовлена їхньою ключовою роллю у формалізації владних рішень, що безпосередньо впливають на правовий статус фізичних і юридичних осіб у публічно-правових відносинах. Ухвалення адміністративного акта фіксує юридичне волевиявлення суб'єкта владних повноважень і стає правовою підставою для набуття, реалізації або припинення прав на землю. Особливої ваги такі акти набувають у контексті

контролю за використанням та охороною земель, коли адміністративне реагування спрямоване на запобігання деградації ґрунтів, самовільному зайняттю ділянок або порушенню цільового призначення. Юридична обґрунтованість і своєчасність таких рішень сприяє забезпеченню екологічної рівноваги та сталого землекористування. Наявність механізмів судового контролю за законністю адміністративних актів унеможливорює свавільне втручання органів влади та підвищує.

Про складність аналізованої проблематики розкривається у статті Н. Гавриш і А. Годованюка. Вчені підкреслюють необхідність удосконалення чинного правового механізму, що має включати чітке нормативне визначення понять і правових категорій, зокрема «раціональне використання земель» та «право використання ґрунтів». Акцентується на взаємозв'язку між нормами права й фактичним станом земельних ресурсів, зокрема їх ерозією, деградацією та забрудненням. У статті вказано на прогалини земельного законодавства, що заважають забезпечити ефективну охорону ґрунтів. Проаналізовано положення Земельного кодексу України, вказуючи на потребу в екологічному підході в правовому регулюванні. Зазначено, що адміністративні акти, як-от приписи органів державного контролю, повинні мати на меті забезпечення збалансованого землекористування. Окремо висвітлено роль фактичних дій – перевірок, моніторингу, агротехнічних заходів, – які є невід'ємною частиною реалізації правових приписів. Ґрунтозахисні дії класифікуються як технологічні, науково-технічні, соціально-економічні й правові. У роботі наголошується, що правова регламентація має супроводжуватися реальними управлінськими заходами [84].

Історичний контекст засвідчує, що перехід земель із колективної до індивідуальної власності в Україні супроводжувався масштабними правовими трансформаціями, що ґрунтувалися на адміністративних актах місцевих рад і державних органів [85]. У 1994–1996 роках указами Президента України було

започатковано паювання земель колективні сільськогосподарські підприємства (КСП) із видачею сертифікатів на право на земельну частку (пай) [14]. Ці сертифікати, як адміністративні акти, мали суто індивідуальний характер і засвідчували право конкретної особи на частку в колективній землі [86]. Подальше реформування супроводжувалося передачею паїв у приватну власність із видачею державних актів. З метою реалізації прав на пай громадяни зверталися до місцевих рад із клопотаннями про виділення конкретної ділянки в натурі. У відповідь приймалися адміністративні акти – рішення про надання дозволу на розробку проєкту землеустрою, затвердження документації, передача у власність. Цей процес супроводжувався складною взаємодією між різними органами влади, зокрема державними кадастральними установами та сільськими радами. У результаті адміністративний акт став вирішальним інструментом трансформації колективної власності на землю в приватну. Саме через нього реалізовувалася державна політика приватизації сільськогосподарських угідь. Науковий інтерес до цього етапу обґрунтовується його значенням у формуванні сучасного земельного ринку та правової інфраструктури аграрного сектору на цю інформацію знайти посилання на наукові публіцистичні чи інші джерела.

Про складність аналізованої проблематики показує приклад, у справі № 142/632/18 Вінницького окружного адміністративного суду, де суд встановив, що адміністративним (індивідуальним) актом виступає рішення Мироліубівської сільської ради № 456 від 10 червня 2020 року про відмову у наданні земельної ділянки, що безпосередньо впливає на права позивача. Фактичною дією визначено бездіяльність Головного управління Держгеокадастру у Вінницькій області, яке, попри звернення позивача, не вжило заходів щодо виділення земельної ділянки з державного резерву. Позивач успадкував право на дві земельні частки (паї) загальною площею 3,98 га, однак фактично отримав лише 1,742 га. Суд вказав, що за відсутності землі у колективній власності право на пай реалізується шляхом виділення

ділянки з резервного фонду. Водночас правовий статус спірної землі ускладнює визначення компетентного суб'єкта – органу місцевого самоврядування чи державного органу. Держгеокадастр самоусунувся, посилаючись на відсутність повноважень. Миролюбівська сільська рада відмовила у наданні ділянки через брак вільної землі. Суд визнав часткову реалізацію права позивача та наявність підстав для подальшого захисту. Загалом суд констатував, що питання розподілу земель часток (паїв) залежить від наявності вільної землі та рішення компетентного органу [87].

Ще одним прикладом актуальності та складності наукового аналізу юридичної природи та змісту адміністративних актів є рішення Новоушицького районного суду Хмельницької області від 27 лютого 2024 року у справі № 680/834/23, де суд визнав право позивачки на земельну частку (пай) у порядку спадкування за законом. Підставою звернення до суду стала відмова нотаріуса у видачі свідоцтва через втрату сертифіката на земельну частку, що належав спадкодавцю. Суд встановив, що спадкодавець був членом КСП та мав право на пай, яке входить до складу спадщини. Відсутність сертифіката (адміністративного акту) не позбавляє спадкоємця права на спадкування. Індивідуальним актом, що оспорується у справі є письмова відмова нотаріуса від 1 грудня 2023 року, яка вплинула на правове становище позивача. Фактичною дією стала бездіяльність органу місцевого самоврядування щодо підтвердження або сприяння у реалізації спадкових прав. У таких умовах суд виконав компенсаторну функцію, визнавши право на земельну частку в судовому порядку. Це рішення демонструє важливість судового захисту у випадках, коли цивільно-правові та адміністративні механізми виявилися неефективними [88].

Сучасна судова практика підтверджує, що проблема законності адміністративних актів у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення залишається гостро актуальною. У справах про реалізацію права на пай чи обчислення податкових зобов'язань суди аналізують як

адміністративні акти, так і фактичні дії, що їм передують. Частими є випадки, коли органи публічної адміністрації неправильно застосовують нормативну базу або ухвалюють рішення без належного врахування доказів. Окрему складність становить невизначеність компетентного суб'єкта у разі перехідного статусу земель – між державною, комунальною або резервною формою власності. Як наслідок, правова реалізація сертифікатів або судові рішення про визнання права на спадковий пай вимагають формального підтвердження шляхом нового адміністративного акта. У деяких справах саме недосконалість або відсутність такого акта призводить до судового спору, а контрольні дії без чіткого юридичного завершення виявляються недостатніми для правового захисту.

В юридичній літературі поняття адміністративного акта є центральним у сфері публічного адміністрування, оскільки саме через його ухвалення здійснюється владне втручання адміністративного органу в правове становище конкретної особи. Це поняття відображає сутність адміністративно-правових засобів регулювання публічних відносин і дозволяє чітко ідентифікувати правові межі втручання адміністративного органу. Адміністративний акт має зовнішню дію і виконує функцію остаточного формалізованого рішення, що виникає в межах адміністративного провадження. Його основною ознакою є адресність, тобто спрямованість на конкретного суб'єкта з індивідуально визначеним правовим наслідком. Адміністративний акт відображає волевиявлення адміністративного органу, ухвалене у процедурному порядку відповідно до визначеної законом компетенції. Його зміст повинен бути юридично обґрунтованим, мотивованим та викладеним державною мовою в офіційно-діловому стилі. Сутність адміністративного акта як правозастосовного акта виражається у здатності впливати на правовий статус особи шляхом покладення обов'язку, надання права або відмови в його

реалізації. Адміністративний акт є правовим інструментом реалізації принципу законності у сфері публічного адміністрування [71, с. 295-304].

У статті О. Фелика адміністративні акти розглядаються як індивідуальні владні розпорядження органів публічної адміністрації, що мають правовий характер і впливають на права та обов'язки конкретних осіб. Вони приймаються в установленому порядку, мають зовнішню спрямованість і підлягають оскарженню. Їх правова природа полягає у здатності породжувати правові наслідки, які закріплюють правовий статус особи. Фактичні дії, навпаки, не створюють нових прав чи обов'язків, але слугують необхідною організаційною основою для реалізації адміністративних функцій. Прикладами таких дій є перевірки, інформування, моніторинг. Вони не є правозастосовчими, однак забезпечують функціонування управлінських процесів. Розмежування між адміністративними актами і фактичними діями дозволяє оптимально використовувати їх залежно від мети та об'єкта впливу. Автор наголошує на взаємодоповнюючому характері цих інструментів, оскільки адміністративні акти часто ґрунтуються на результатах фактичних дій. Водночас важливим є дотримання принципів легітимності, публічності та прозорості обох форм дій. Фактичні дії мають управлінську значущість і використовуються для досягнення публічних інтересів без надмірної формалізації. Їхня роль зростає в умовах воєнного стану, криз та цифровізації. Вони забезпечують динаміку публічного адміністрування в межах чинного законодавства. Ефективність адміністративних актів великою мірою залежить від обґрунтованості та законності попередніх фактичних дій [89].

Б. Мельниченко доводить що, адміністративний акт це правозастосовний інструмент публічного управління, що виступає основною формою реалізації волевиявлення суб'єктів публічної адміністрації. Автор акцентує увагу на документальній формі акта, яка забезпечує юридичну визначеність та фіксацію управлінського рішення. Зазначено, що вітчизняне

законодавство не містить уніфікованого визначення адміністративного акта, однак його застосування поширене в судовій практиці. Кодекс адміністративного судочинства України надає механізми судового контролю за такими актами, що підкреслює їхню юридичну вагу. У статті систематизовано підходи до класифікації адміністративних актів, зокрема виділяються нормативні, індивідуальні, змішані, акти-дії, акти-плани та адміністративні договори. Особливу увагу приділено аналізу адміністративного договору як різновиду акта, що має публічно-правову природу та ґрунтується на узгодженому волевиявленні сторін. Автор наголошує, що предметом таких договорів є фактичні дії, які мають правовий ефект. Водночас підкреслюється, що не всі управлінські дії та документи можуть бути кваліфіковані як адміністративні акти. Вказано про універсальний характер адміністративного акта як юридично значущої форми управлінської діяльності [90].

В свою чергу категорійне поняття «факт» у загальномовному вживанні розглядається як дійсна, не вигадана подія чи явище, що відбулося в об'єктивній реальності. Факт фіксує реальний стан речей, який може бути встановлений і перевірений, і слугує основою для формулювання висновків, суджень або рішень. Він може виступати як приклад або конкретний випадок, що ілюструє певне явище чи тенденцію. У суспільних і наукових дискурсах факт виконує функцію емпіричної одиниці, яка має доказову цінність. Саме факти становлять вихідний матеріал для формування теорій, гіпотез, концепцій та судових рішень [91]. Нами доцільно буде використовувати поняття «факт» у значенні об'єктивно встановленої дійсності, що має правове значення. Це тлумачення дає змогу оперувати фактом як юридичним елементом доказування, що підтверджує або спростовує наявність правових підстав для ухвалення рішень. У сфері публічного адміністрування та правозастосування факт виступає основою для видання адміністративного акта, застосування норм права або притягнення до відповідальності.

Фактична дія є особливою формою реалізації публічного адміністрування, що відрізняється від правових актів відсутністю прямої юридичної сили. Вона не змінює, не створює і не припиняє адміністративно-правових відносин, але може виступати передумовою для їх виникнення або реалізації. Фактична дія завжди має організаційно-технічний або інформаційний характер і здійснюється у рамках наданої адміністративному органу компетенції. Попри те, що фактична дія не є правовим актом, її здійснення часто фіксується у відповідних документах. Фактичні дії мають низку специфічних ознак, насамперед, це активна поведінка адміністративного органу, що не вимагає видання нормативно-правового або індивідуального акта. По-друге, така діяльність має свідомо вольовий характер, оскільки її ініціює та реалізує публічна адміністрація з метою досягнення організаційного результату. Третьою важливою ознакою є те, що фактична дія обумовлена запитами суспільства такими як інформування, перевірки, моніторинг, виплати тощо. Фактичні дії також виступають засобом легітимної присутності публічної влади в житті суспільства без надмірного втручання у правове становище особи [71, с. 316-322].

Більшість заходів, що здійснюються під час охорони земель сільськогосподарського призначення шляхом контролю (нагляду), за своєю формою є фактичними діями, які виконуються суб'єктами владних повноважень у межах їхньої законної компетенції. Основною метою такого контролю є виявлення порушень земельного законодавства на різних етапах обігу земель. Водночас слід підкреслити, що юридичні наслідки контрольних заходів реалізуються шляхом видання адміністративних актів – сприятливого, відновлювального або карного характеру. У цьому контексті увагу зосереджено на повноваженнях таких органів, як Держгеокадастр і органи місцевого самоврядування, які уповноважені здійснювати перевірки та видавати приписи. Результати фактичних дій набувають юридичної сили

лише після їх оформлення у формі адміністративного акта. Вони можуть бути предметом судового оскарження, що є проявом принципу верховенства права [92].

Повертаючись до наукового аналізу категорії адміністративний акт у формально догматичному трактуванні слід відзначити що, відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру», таким поняттям – є рішенням або юридично значущою дією індивідуального характеру, що приймається адміністративним органом для вирішення конкретної справи. Акт спрямований на набуття, зміну, припинення чи реалізацію прав або обов'язків окремої особи. Він є результатом адміністративного провадження, що включає послідовність процедурних дій. Закон вимагає, щоб адміністративний акт був законним, обґрунтованим, пропорційним і прийнятим у розумний строк. Обґрунтування є обов'язковим, якщо акт може негативно вплинути на права особи. Адміністративний орган має діяти виключно в межах повноважень, передбачених законом, із дотриманням принципів правової визначеності. Дискреційні повноваження також реалізуються лише у межах закону. Принцип презумпції правомірності дій особи передбачає тлумачення сумнівів на її користь. Важливою є офіційність дій органу – він самостійно витребує необхідні документи. Порушення зазначених принципів може призвести до визнання акта неправомірним. Адміністративний акт підлягає оскарженню як у адміністративному, так і в судовому порядку. Особи мають право бути заслуханими та ознайомленими з процедурою оскарження. У разі порушення прав, орган зобов'язаний поновити їх з власної ініціативи [93].

Схожою за сутністю, але як під іншою назвою і дещо в іншому змісті вживається категорія в адміністративному процесі – «індивідуальний акт». Згідно з Кодексом адміністративного судочинства України це рішення суб'єкта владних повноважень, прийняте у межах його компетенції для вирішення конкретної ситуації у сфері публічно-правових відносин. Такий

акт стосується прав чи інтересів конкретної особи, має одноразовий характер дії та вичерпується його виконанням або діє в межах визначеного строку. Він є результатом реалізації владних управлінських функцій або надання адміністративної послуги. Юридична природа акта полягає у його владності, оскільки він видається у межах публічно-владних повноважень. Правомірність акта підлягає судовій перевірці за критеріями законності, обґрунтованості, добросовісності, неупередженості та пропорційності. Ці критерії забезпечують дотримання принципу верховенства права та захищають особу від свавільного адміністративного втручання. Якщо акт порушує закон або права особи, він може бути скасований судом повністю чи частково. Суд також може зобов'язати суб'єкта владних повноважень вчинити певні дії. Такі справи зазвичай розглядаються в порядку загального позовного провадження через їх правову або майнову складність [94].

Отже, проведений порівняльний аналіз свідчить про значну змістовну близькість понять «адміністративний акт» та «індивідуальний акт», оскільки в обох випадках йдеться про владне рішення суб'єкта публічної адміністрації, спрямоване на виникнення, зміну, припинення або реалізацію прав та обов'язків конкретної особи чи визначеного кола осіб. Водночас відмінності між ними мають переважно термінологічний та функціональний характер. Поняття «адміністративний акт» є базовою категорією адміністративного права та адміністративної процедури і характеризує один із основних інструментів публічного адміністрування, тоді як поняття «індивідуальний акт» використовується законодавцем, зокрема у Кодексі адміністративного судочинства України, для визначення предмета судового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень. Таким чином, одне й те саме рішення суб'єкта публічної адміністрації може одночасно розглядатися як адміністративний акт у розумінні Закону України «Про адміністративну процедуру» та як індивідуальний акт у контексті його судового оскарження відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України.

Наприклад, Рішення Хорольської міської ради Лубенського району Полтавської області № 79 від 29 жовтня 2021 є прикладом адміністративного акта, спрямованого на надання дозволів громадянам на розробку проєктів землеустрою з метою подальшого відведення земельних ділянок у власність. У рішенні, що було прийняте на XX сесії VIII скликання, вказано перелік громадян, щодо яких ухвалено позитивне рішення, із зазначенням площі, адреси ділянки та цільового призначення (наприклад, для ведення особистого селянського господарства або садівництва). Це рішення ґрунтується на положеннях Земельного кодексу України, а також Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», що підтверджує його правову легітимність. Такий акт є правозастосовчим, адресним і має безпосередній вплив на правовий статус конкретних фізичних осіб у сфері земельних правовідносин. Він є результатом адміністративного провадження, ініційованого на підставі поданих громадянами заяв. Рішення також передбачає наступні фактичні дії – розробку проєктів землеустрою та подальше затвердження передачі земель у власність на сесії ради. Важливою складовою рішення є додаток із поіменним переліком осіб та параметрами ділянок, що робить його прозорим та підзвітним. Крім того, рішення скасовує попередні пункти інших рішень ради, що свідчить про коригування попередніх актів у рамках безперервної адміністративної практики. Контроль за реалізацією рішення покладено на постійну профільну депутатську комісію, що забезпечує його виконання [95].

Рішення Широківської сільської ради Миколаївської області восьмого скликання «Про встановлення ставок та пільг із сплати податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки на території Широківської сільської ради» є прикладом адміністративного акта органу місцевого самоврядування. Документ містить зобов'язальні приписи, що мають загальний характер, поширюються на необмежене коло суб'єктів – фізичних і юридичних осіб – і встановлюють розмір податкового навантаження на території громади. Акт

включає нормативне Положення, у якому визначаються об'єкти оподаткування, пільгові категорії, ставка податку та механізми розрахунку. Водночас документ містить припис щодо втрати чинності попереднього рішення, що є елементом адміністративної спадкоємності. Наявність додатків – це обов'язковий елемент, що деталізує положення рішення й забезпечує його практичну реалізацію. Рішення набирає чинності з 01 січня 2022 року, що відповідає принципу попереднього оприлюднення регуляторних актів та дотриманню податкового періоду. У рішенні чітко визначені базові елементи податкових зобов'язань: платники, об'єкти оподаткування, база, пільги, ставки, строки сплати та процедура інформування. Окремо врегульовано питання нарахування податку в разі зміни власника об'єкта оподаткування, що є важливою деталлю для дотримання принципу правової визначеності. Контроль за виконанням покладається на постійну комісію сільської ради з питань фінансів, бюджету, соціально-економічного розвитку, земельних відносин та охорони природи, що забезпечує внутрішній адміністративний нагляд [96].

Аналіз законодавства та судової практики свідчить про певну еволюцію термінології, що використовується у матеріальному та процесуальному адміністративному праві. Зокрема, у постанові Шостого апеляційного адміністративного суду у справі № 640/11562/20 предметом судового контролю стало податкове повідомлення-рішення № 0112261505 від 19 лютого 2020 року, прийняте Головним управлінням ДПС у м. Києві, яке суд визнав протиправним. При цьому рішення суб'єкта владних повноважень, яке у матеріально-правовому аспекті може розглядатися як адміністративний акт, у процесуальному контексті виступає індивідуальним актом, що підлягає оскарженню в порядку адміністративного судочинства. Цей адміністративний акт є індивідуальним владним рішенням, яке встановлює грошове зобов'язання платника податку та супроводжується штрафними санкціями. Проте судовому засіданні при здійсненні адміністративного судочинства він

вже отримує назву індивідуального акту. Суд дійшов висновку, що при прийнятті цього індивідуального акта податковий орган помилково застосував нормативи Порядку нормативної грошової оцінки земель населених пунктів, що був затверджений Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 25 листопада 2016 року № 489 [97] без врахування дійсного витягу з технічної документації, чинного на дату подання декларації. Своїм рішенням суд скасував цей індивідуальний акт як такий, що порушує принцип правомірності дій суб'єкта владних повноважень. Крім того, було підтверджено, що платник податків діяв добросовісно, спираючись на офіційні дані, чинні на момент обчислення зобов'язання. Фактичними діями у справі виступали перевірка, сама процедура складення акту та здійснення подальших заходів контролю з боку податкового органу, які стали передумовою для прийняття оскарженого акта. До таких дій належать документальна перевірка, оформлення акта перевірки №12/26-5-05-03-05-10 від 24 січня 2020 року, а також надсилання відповідного податкового повідомлення-рішення. Суд визнав, що ці дії не були забезпечені достатнім дослідженням конкретних обставин, зокрема чинності довідки про нормативну оцінку землі та правомірності її застосування. Позиція податкового органу щодо автоматичного застосування коефіцієнта 2,0 була визнана хибною, оскільки Порядок № 489 не зобов'язує до коригування вже діючих оцінок [98].

Отже, у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення адміністративні акти та фактичні дії утворюють взаємопов'язану систему інструментів публічного адміністрування. Адміністративний акт є юридичною формою реалізації владного волевиявлення суб'єкта публічної адміністрації, тоді як фактичні дії забезпечують інформаційну, доказову та організаційну основу для його прийняття. Проведення перевірок, моніторингу, обстеження земельних ділянок, інвентаризації, фіксації порушень, складання відповідних актів та інших документів виступає

необхідною передумовою обґрунтованості й правомірності подальших адміністративних рішень.

Належне документування результатів фактичних дій має вирішальне значення для забезпечення принципів законності, обґрунтованості та правової визначеності у діяльності суб'єктів публічної адміністрації. Судова практика свідчить, що відсутність належного зв'язку між фактичними обставинами справи та змістом адміністративного акта нерідко стає підставою для визнання такого акта протиправним і його скасування. Особливого значення зазначена взаємодія набуває у справах, пов'язаних із самовільним зайняттям земельних ділянок, порушенням вимог щодо їх цільового використання, недотриманням екологічних вимог, а також під час реалізації та захисту прав власників і користувачів земель сільськогосподарського призначення.

Таким чином, фактичні дії не мають самостійного владно-регулятивного характеру, однак виступають необхідним елементом механізму прийняття адміністративних актів, забезпечуючи їх належне фактичне підґрунтя, юридичну обґрунтованість та стійкість у разі судового контролю.

2.3 Адміністративна відповідальність у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні

У тлумачному словнику української мови поняття «відповідальність» виражає усвідомлений обов'язок особи відповідати за свої дії, вчинки чи бездіяльність, а також наслідки, які з них випливають. Вона передбачає здатність особи діяти свідомо, з урахуванням встановлених норм, правил або очікувань, і несе в собі моральний, соціальний або правовий зміст. У прикладах з художньої літератури термін використовується як характеристика особистої участі у справах інших осіб або у виконанні певної функції – як-от догляд за людиною, дотримання зобов'язань або висловлення думок [69]. У

контексті написання нашої роботи більш доречним є тлумачення відповідальності як юридичної категорії, що включає нормативно визначений обов'язок особи нести наслідки за правопорушення або за невиконання правового обов'язку. Таке розуміння передбачає формалізований підхід, зафіксований у нормах права, і охоплює різновиди юридичної відповідальності – кримінальну, адміністративну, цивільну, дисциплінарну тощо.

В теорії права поняття «юридична відповідальність» розкрито, як різновид соціальної відповідальності, який полягає в застосуванні передбачених законом заходів державного примусу до особи, що вчинила правопорушення. Така відповідальність настає лише за наявності складу правопорушення та фіксується у процесуальному порядку компетентним державним органом шляхом видання правозастосовного акта. Її суть полягає у встановленні негативних наслідків особистих, майнових або організаційних, передбачених санкціями правових норм. Юридична відповідальність завжди ретроспективна, тобто стосується вже вчинених дій, на відміну від інших форм відповідальності, які можуть бути орієнтовані на майбутнє. Її застосування можливо лише щодо осіб, винних у порушенні правових норм, і реалізується винятково через визначену правову процедуру. Підставами юридичної відповідальності є сукупність фактичних і юридичних умов, за яких можливо застосувати санкції до правопорушника. Фактичною підставою виступає вчинення конкретного діяння, яке відповідає всім елементам складу правопорушення, а юридичною – наявність правової норми, яка передбачає відповідну санкцію. Важливою умовою є також дотримання процесуального порядку притягнення до відповідальності, який передбачає офіційне засудження та винесення правозастосовного акта [70, с. 375-380].

В адміністративному праві адміністративна відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності, яка настає за вчинення

адміністративного правопорушення. Вона полягає у застосуванні адміністративного стягнення до винної особи уповноваженим суб'єктом державної влади або публічної адміністрації. Її основною метою є забезпечення публічного порядку, охорона прав і свобод громадян, громадської безпеки, а також профілактика правопорушень. Адміністративна відповідальність виконує як каральну, так і превентивну функції, будучи частиною адміністративно-деліктного права. Вона може реалізовуватись як у судовому, так і в позасудовому порядку, що відрізняє її від кримінальної відповідальності. До адміністративної відповідальності можуть притягатися як фізичні, так і юридичні особи. Основними підставами є фактичні, юридичні та процесуальні елементи. Фактичні підстави включають наявність складу адміністративного правопорушення (об'єкт, суб'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторони). Юридичною підставою виступає порушення норми адміністративного права, що передбачає санкцію. Процесуальною підставою є дотримання встановленого порядку провадження – складання протоколу, винесення постанови тощо [71, с. 511-522].

В. Пахомов здійснив комплексну оцінку стану адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері земельних відносин, визначивши її як найбільш поширену форму юридичної відповідальності у цій галузі. Адміністративна відповідальність реалізується шляхом накладення санкцій уповноваженими органами на осіб, які порушують земельне законодавство. Її характерними рисами є публічно-правова природа, нормативна визначеність і процедурна врегульованість. Дослідники класифікують адміністративні проступки залежно від об'єкта посягання – на майнові, управлінські та екологічні. Найчастіше застосовуваним видом стягнення залишається штраф, який, однак, не завжди виконує виховну та превентивну функцію. У зв'язку з цим пропонується розширення видів адміністративних стягнень та посилення відповідальності у разі повторних порушень. Окрему увагу приділено проблемі притягнення до

відповідальності юридичних осіб, для яких бракує чіткої правової регламентації у Кодексі України про адміністративні правопорушення. Автор обґрунтовує необхідність уніфікації підходів до визначення суб'єктів відповідальності. Також наголошено на важливості впровадження відновлювальних заходів, зокрема повернення незаконно зайнятих земель і проведення рекультивациі. Істотною проблемою є законодавчі колізії, що ускладнюють правозастосування. Особливо це проявляється у неузгодженості норм Земельного кодексу України з положеннями КУпАП. З огляду на це, уніфікація та систематизація законодавства визначаються як ключові кроки до підвищення ефективності публічного адміністрування у сфері земельних відносин [99].

У сфері охорони земель сільськогосподарського призначення протоколи про адміністративні правопорушення складають уповноважені органи відповідно до статті 255 КУпАП залежно від статті порушення. Так, за статтями 52, 53-3, 53-4 та 54 КУпАП протоколи мають право складати посадові особи Державної екологічної інспекції та Держгеокадастру, а також органів місцевого самоврядування (у межах делегованих повноважень). За ст. 53-1 КУпАП такі повноваження належать Держгеокадастру, Держекоінспекції та органам місцевого самоврядування. За ст. 91 КУпАП протоколи можуть складати державна лісова охорона, Державна екологічна інспекція та інші спеціально уповноважені органи з охорони ПЗФ. За ст. 164 КУпАП це право мають податкова служба, Держпраці, Національна поліція та Держпродспоживслужба. Стаття 186 КУпАП (самоуправство) підлягає реагуванню Національної поліції. За ст. 188-5 КУпАП протоколи складають посадові особи Держгеокадастру у разі невиконання їх законних вимог щодо охорони земель [100].

У статті С. Харківського проаналізовано адміністративно-правовий механізм захисту земель від нерационального використання, що є складовою екологічної безпеки України. Автор акцентує на потребі системного підходу

до регулювання землекористування на основі чинного законодавства. Окреслено категорії земель, які найчастіше стають об'єктами порушень, зокрема землі сільськогосподарського та природоохоронного призначення. Підкреслено економічні та екологічні наслідки нераціонального використання земель. Запропоновано посилити адміністративну відповідальність і покращити механізми контролю. Розглянуто правовий статус земель та порядок зміни їх цільового використання. Вказано на прогалини у правозастосуванні, пов'язані з передачею земель у власність чи користування. Аналізуються особливості виявлення правопорушень та їх фіксації адміністративними органами. Висловлено ідею про необхідність гармонізації адміністративного та кримінального законодавства. Обґрунтовано доцільність реформування системи відповідальності з урахуванням її каральної та превентивної функції [101].

Постанови у справах про адміністративні правопорушення відповідно до КУпАП мають право виносити як суди загальної юрисдикції, так і адміністративні органи, залежно від характеру порушення. Судді районних, міських і міськрайонних судів (ст. 221 КУпАП) розглядають справи, зокрема, за ст. 53-1 (самовільне зайняття земель), ст. 164 (порушення порядку господарської діяльності), ст. 186 (самоуправство). Державна екологічна інспекція (ст. 242) виносить постанови за ст. 52 (псування і забруднення земель), 53-3 (порушення умов зняття родючого шару), 53-4 (незаконне заволодіння ґрунтом), 54 (порушення правил використання земель), 91 (порушення правил охорони ПЗФ). Держгеокадастр (ст. 242-1) розглядає справи за ст. 53-1, 53-3, 53-4, 188-5 (невиконання законних вимог). Органи місцевого самоврядування (ст. 218) мають повноваження виносити постанови, зокрема, за ст. 52, 53-1, 54 (у межах делегованих повноважень). Національна поліція (ст. 222) уповноважена розглядати справи за ст. 186 (самоуправство). Податкові органи, Держпраці та Держпродспоживслужба

(ст. 231–241-1) виносять постанови за ст. 164 (порушення господарської діяльності), а також за ст. 188-5 у межах компетенції [100].

Л. Перова та М. Кузнецов узагальнили інституційні аспекти та сучасні виклики адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства України. У статті адміністративна відповідальність трактується як форма юридичної відповідальності, яка реалізується шляхом застосування адміністративно-правових санкцій. Основними видами правопорушень визначено самовільне зайняття земель, їх використання без належних документів, порушення приписів посадових осіб та недотримання цільового призначення. Підкреслено потребу вдосконалення адміністративного законодавства з урахуванням умов воєнного стану. Акцент зроблено на змінах земельного законодавства, спрямованих на продовольчу безпеку, евакуацію підприємств і захист інфраструктури. Автори застерігають, що такі зміни мають бути юридично виваженими та збалансованими. Вказано на ризики зловживань у сфері приватизації та оренди земель. Окрему увагу приділено формуванню адміністративної відповідальності юридичних осіб як окремої категорії. Обґрунтовано необхідність посилення відповідальності за користування землями без оформлення прав. Запропоновано закріпити норми щодо відповідальності юридичних осіб у КУпАП. Визначено важливість профілактики адміністративних порушень у земельній сфері. Зазначено доцільність використання відновлювальних заходів впливу. Серед них – повернення самовільно зайнятих земель, відновлення їх стану, погашення податкової заборгованості та дотримання цільового призначення [102].

На думку вчених у галузі земельного права, особливості земельних правовідносин не супроводжуються формуванням самостійного інституту юридичної відповідальності в межах земельного права. Тому реалізація заходів державного примусу у разі порушення земельного законодавства значною мірою забезпечується нормами та механізмами адміністративного права, що зумовлює тісний взаємозв'язок цих галузей права у сфері охорони

земель. Такий підхід утвердив міжгалузеву природу регулювання відповідальності шляхом застосування бланкетних норм, де матеріальні приписи містяться в земельному законодавстві, а санкції – у Кодексі України про адміністративні правопорушення. Земельний кодекс України містить відкритий перелік типових земельних правопорушень, однак не передбачає власної системи санкцій, що поглиблює залежність земельного права від суміжних галузей. В умовах сучасних викликів, зокрема пов'язаних із деградацією ґрунтів, зменшенням посівних площ, хижацьким землекористуванням, актуалізується проблема охорони земель сільськогосподарського призначення як стратегічного ресурсу нації. Сталий розвиток аграрного сектору вимагає впровадження цілісної, інтегрованої моделі правового впливу з чіткими процедурами адміністративної відповідальності, що має поширюватися на всі види земельних правовідносин [103]. Така модель повинна базуватися на єдиних принципах відповідальності, уніфікованих стандартах доказування і процесуальних гарантіях, орієнтованих на охорону земель сільськогосподарського призначення, як об'єкта публічного інтересу.

З огляду на особливий правовий режим земель сільськогосподарського призначення та їх значення як об'єкта правової охорони, серед норм Кодексу України про адміністративні правопорушення доцільно виокремити статті, що передбачають адміністративну відповідальність за порушення вимог законодавства щодо використання, охорони земель сільськогосподарського призначення:

Стаття 52 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за псування або забруднення сільськогосподарських та інших земель, що призводить до погіршення їх якості та зниження родючості. Псуванням вважається знищення або пошкодження ґрунтового покриву, зокрема внаслідок ерозії, засмічення чи неправильної обробки. Забруднення охоплює внесення в землю небезпечних

речовин, таких як хімікати, промислові або побутові відходи. Такі дії можуть бути результатом умисного або необережного порушення правил землекористування. Вона виконує превентивну функцію, покликану забезпечити раціональне й безпечне поводження з ґрунтовими ресурсами.

Протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені цією статтею, складають посадові особи Державної екологічної інспекції, Держгеокадастру, а також органів місцевого самоврядування у межах їх повноважень. Складання здійснюється відповідно до Інструкції з оформлення Державною екологічною інспекцією України та її територіальними органами матеріалів про адміністративні правопорушення, затверджена наказом № 264 (zareєстрована в Міністерстві юстиції за № 934/9533). Документ регламентує алгоритм оформлення протоколу, включаючи вимоги до його змісту, строків, підписання, вручення порушнику, а також супровідних матеріалів, таких як акти перевірок, пояснення, інформація про заподіяну шкоду. Протокол складається на місці виявлення правопорушення або, за необхідності, у приміщенні органу інспекції. Важливо, що порушення фіксуються персонально щодо конкретної особи або, якщо її встановити неможливо, – щодо посадової особи, відповідальної за стан охорони довкілля на об'єкті. Окремо інструкція визначає порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів розглядає справи відповідно до статті 242-1 КУпАП. Передбачено розгляд справ протягом п'ятнадцяти діб з моменту отримання матеріалів, а також проведення розгляду за участю порушника, крім випадків його належного повідомлення і відсутності заперечень. Якщо порушник не з'явився, але повідомлення вручено, справа може бути розглянута заочно. Рішення оформлюється відповідною постановою [104]. Розгляд справи про порушення за цією

статтею здійснюється районними, районними у містах, міськими чи міськрайонними судами. Суд оцінює докази та виносить постанову про накладення штрафу або закриття справи.

Прикладом реалізації механізму адміністративної відповідальності є справа № 3-433/2010, розглянута Монастириським районним судом Тернопільської області щодо сільського голови с. Вістря. Особу було притягнуто до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень, передбачених статтями 52 та 91 КУпАП, а саме за псування і забруднення земель та порушення вимог щодо охорони територій природно-заповідного фонду. Порушення полягало у допущенні утворення несанкціонованого звалища твердих побутових відходів у межах прибережної захисної смуги річки Дністер. Розглянувши матеріали справи, суд встановив наявність складу адміністративних правопорушень та, керуючись положеннями КУпАП, з урахуванням характеру вчиненого проступку, особи правопорушника та обставин справи, наклав адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 255 гривень. Наведене рішення демонструє практичну реалізацію заходів адміністративного примусу у сфері охорони земель та підтверджує значення адміністративної відповідальності як одного з інструментів забезпечення дотримання вимог земельного й екологічного законодавства [105].

В процесі пошуку в Єдиному реєстрі судових рішень ми виявили, що адміністративні правопорушення за статтею 52 КУпАП застосовуються рідко. Нами було виявлено п'ять судових проваджень в контексті яких було дане правопорушення, проте, лише в одному з них особу було притягнуто до відповідальності.

Стаття 53 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлює відповідальність за порушення правил використання земель незалежно від форми власності чи цільового призначення ділянки. Вона охоплює порушення режиму землекористування, які не мають спеціального

регулювання в інших статтях, зокрема недотримання агротехнічних, екологічних або містобудівних вимог. До таких дій належить, наприклад, знищення захисних лісосмуг, порушення сівозмін, безсистемне зрошення або осушення, що веде до деградації ґрунту. Стаття застосовується як до громадян, так і до посадових осіб та суб'єктів господарювання, які порушують встановлені правила раціонального використання землі. У разі відсутності спеціальних норм саме ця стаття дозволяє забезпечити юридичну відповідальність порушника. Вона має загальну превентивну функцію у системі охорони земель. Протокол про адміністративне правопорушення за цією статтею складається посадовими особами органів, що здійснюють державний нагляд (контроль) у сфері використання та охорони земель, зокрема представниками Державної екологічної інспекції або Держгеокадастру. Здійснюється у відповідності до Інструкції, затверджена наказом № 6 від 19 січня 2017 року. Яка встановлює порядок оформлення державними інспекторами матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері використання та охорони земель. Вона є обов'язковою для державних інспекторів Держгеокадастру та його територіальних органів, яким надано повноваження складати протоколи, розглядати справи та накладати стягнення. Документ детально регламентує форму і зміст протоколу, строки його складання, порядок вручення, фіксацію прав порушника, а також вимоги до оформлення додаткових матеріалів справи. Інструкція також визначає строки розгляду справ, умови винесення постанови про стягнення або закриття справи, і порядок звернення постанов до виконання. Особливу увагу приділено фіксації та реєстрації справ у відповідних журналах і забезпеченню процесуального контролю [106]. Постанова у справі виноситься суддею районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду за місцем вчинення правопорушення. У деяких випадках, коли йдеться про малозначне порушення, рішення може бути прийняте і уповноваженою посадовою особою органу контролю.

Отже, стаття 53 КУпАП може бути охарактеризована як норма, яка має обмежене практичне застосування у сучасних умовах. Незважаючи на те, що вона формально залишається чинною та спрямована на охорону земельного фонду як важливого об'єкта публічного інтересу, її потенціал у правозастосовній діяльності реалізується недостатньо. У практиці частіше застосовуються спеціальні норми земельного та екологічного законодавства, а також інші склади адміністративних правопорушень, які більшою мірою відповідають характеру порушень у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення. Крім того, недосконалість механізмів виявлення та фіксації відповідних правопорушень, а також недостатня активність уповноважених контрольних органів негативно впливають на ефективність реалізації цієї норми. У зв'язку з цим стаття 53 КУпАП значною мірою втратила своє практичне значення та потребує переосмислення з урахуванням сучасних потреб правового регулювання у сфері охорони земель.

Стаття 53-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає адміністративну відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки. Об'єктом порушення є суспільні відносини у сфері володіння, користування та розпорядження земельними ділянками, що охороняються земельним та адміністративним законодавством. Об'єктивна сторона полягає у фактичному використанні земельної ділянки без належних документів або до встановлення її меж у натурі, зокрема шляхом будівництва чи зміщення меж. Суб'єктами правопорушення є як громадяни, так і посадові особи, які здійснюють неправомірне використання земельної ділянки без правових підстав. У випадку посадової особи суб'єкт набуває спеціального статусу. Суб'єктивна сторона виражається у прямому умислі: особа усвідомлює незаконність своїх дій, але свідомо вдається до них. Коментар містить посилання на відповідні положення Земельного кодексу та Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель».

Порушення кваліфікується через адміністративний протокол і карається штрафом, передбаченим статтею [107]. Протокол за цією статтею мають право складати посадові особи органів Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастру), посадові особи органів місцевого самоврядування в межах делегованих повноважень (зокрема щодо земель комунальної власності), а також посадові особи Державної екологічної інспекції України – у випадках, коли правопорушення пов'язане з порушенням вимог охорони земель (ст 255 КУпАп). Розгляд справ за цією статтею здійснюють судді районних, міських, міськрайонних чи районних у містах судів (ст. 221 КУпАП).

На практиці стаття 53-1 застосовується у справі № 3-3177/09р., розглянутій суддею Ленінського районного суду м. Дніпра, встановлено факт самовільного зайняття земельної ділянки, що є адміністративним правопорушенням за частиною першою статті 53-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Вина була підтверджена на підставі адміністративного протоколу, протоколу огляду місця події та власних письмових пояснень. Суд визнав дії протиправними, що посягають на порядок користування земельними ресурсами. За результатами розгляду, суд наклав адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 255 гривень [108].

У справі № 171/3/21 Апостолівського районного суду Дніпропетровської області було розглянуто позов ОСОБА_1 щодо скасування постанови Головного управління Держгеокадастру про накладення адміністративного стягнення за порушення статей 53 та 53-1 КУпАП. ОСОБА_1, як директор ТОВ «Агроном і Я», був визнаний винним у нецільовому використанні земельної ділянки площею 41,8350 га та самовільному зайнятті іншої ділянки площею 0,9450 га. Суд встановив, що посадові особи Держгеокадастру діяли в межах повноважень, однак належних доказів фактичного використання землі саме цим товариством

представлено не було. Крім того, суд звернув увагу на численні процесуальні порушення під час проведення перевірки: відсутність повідомлення про її проведення, неоформлення належним чином приписів, актів, порушення строків. Позивач довів, що перевірка проводилася без участі представника товариства, що порушило його право на захист. У зв'язку з цим суд визнав, що провадження було здійснене з порушенням принципів законності й належної доказової бази. Суд окремо зазначив, що хоча стаття 53 КУпАП передбачає відповідальність за порушення правил використання земель, у спірній постанові відсутні конкретні обставини, які б підтверджували вид фактичного використання земельної ділянки в розрізі цільового призначення відповідно до ст. 19 Земельного кодексу України. У постанові не було чітко визначено, яка саме діяльність ОСОБА_1 вважалася нецільовою. Враховуючи принцип презумпції невинуватості, суд дійшов висновку про відсутність належних і допустимих доказів вини. У підсумку рішенням від 5 квітня 2021 року суд задовольнив позов частково: скасував постанову про притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 53-1 КУпАП. Проте в задоволенні інших вимог (визнання дій відповідача протиправними та закриття провадження по справі) було відмовлено [109].

Проте слід підкреслити, що судова практика щодо притягнення осіб до адміністративної відповідальності за статтею 53-1 КУпАП є поодиноким. У більшості випадків провадження у справах цієї категорії закриваються у зв'язку з відсутністю події або складу адміністративного проступку. Така ситуація зумовлена низькою якістю збору доказів з боку органів публічного контролю, а також недостатнім нормативним забезпеченням процедурної частини притягнення до адміністративної відповідальності за цією категорією адміністративних проступків.

Стаття 53-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає адміністративну відповідальність за зняття або перенесення ґрунтового покриття земельних ділянок з порушенням установлених правил

щодо збереження родючого шару ґрунту. Об'єктом правопорушення є встановлений порядок охорони земель, зокрема родючого шару ґрунту. Суб'єктами виступають як громадяни, так і посадові особи, що здійснюють діяльність із зняття чи перенесення ґрунтового покриву без спеціального дозволу або порушують умови його збереження. Об'єктивна сторона полягає у вчиненні дії – самовільному знятті та перенесенні родючого шару без відповідного дозволу або у невиконанні визначених умов його використання, що підтверджується фактом порушення земельного законодавства. Суб'єктивна сторона характеризується наявністю вини у формі прямого чи непрямого умислу, оскільки особа усвідомлює неправомірність своїх дій. Кваліфікуючими ознаками є відсутність спеціального дозволу або недотримання умов, визначених у проекті землеустрою. Вчинення цього правопорушення тягне за собою накладення адміністративного штрафу. Дозвіл на такі дії видається відповідним органом Держгеокадастру за чітко встановленою процедурою з обов'язковим проектом землеустрою [110].

Стаття 53-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлює відповідальність за незаконне заволодіння ґрунтовим покривом земель, тобто за самовільне зняття, вивезення, накопичення або використання родючого шару ґрунту без дозволу чи з порушенням вимог законодавства. Таке правопорушення може бути вчинене фізичними або юридичними особами, переважно з метою комерційного використання ґрунту. Воно розцінюється як посягання на природний ресурс загальнонаціонального значення та спричиняє деградацію екосистем.

Стаття 54 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за порушення правил повернення тимчасово зайнятих земель, зокрема їх несвоєчасне повернення після завершення будівництва, меліорації чи інших робіт. Також порушенням є неприведення земель у стан, придатний для подальшого використання за цільовим призначенням. Обидва склади правопорушень завдають шкоди

землересурсному потенціалу України. Протоколи за цими статтями мають право складати посадові особи Державної екологічної інспекції України, Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, а також органів місцевого самоврядування. Підставою є виявлені порушення при знятті або використанні родючого шару ґрунту. Справи про такі правопорушення розглядаються або органами контролю (відповідно до статей 242 і 242-1 КУпАП), або судами відповідно до статті 221 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Проваджень по статтях 53-3, 53-4 та 54 нами виявлено не було, тому ми маємо підстави вважати їх «мертвими» нормами адміністративно-деліктного права [100].

Додатково до зазначеної проблематики заслуговують на увагу наукові підходи Т. Чурилової щодо юридичної природи адміністративних правопорушень, пов'язаних із випалюванням стерні, луків, пасовищ та рослинних залишків, відповідальність за які передбачена статтею 77-1 КУпАП. Авторка обґрунтовує негативний вплив таких дій на стан ґрунтів, акцентує увагу на недоліках чинного законодавства у сфері охорони ґрунтів та необхідності посилення адміністративної відповідальності за аналогією з європейською практикою [111]. Водночас, не заперечуючи значення наведених висновків для забезпечення екологічної безпеки та збереження родючості ґрунтів, вважаємо, що зазначені правопорушення мають переважно природоохоронний характер і лише опосередковано стосуються адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення. У зв'язку з цим вони не становлять самостійного предмета даного дослідження, яке зосереджене на адміністративно-правових механізмах охорони земельних відносин та діяльності суб'єктів публічної адміністрації у відповідній сфері.

Отже, адміністративна відповідальність у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення виступає одним із ключових інструментів публічного адміністрування, спрямованих на забезпечення

охорони земель як основного національного багатства Українського народу та гарантування екологічної безпеки. Її нормативна визначеність і процесуальна врегульованість забезпечують реалізацію не лише каральної, а й превентивної та виховної функцій, сприяючи дотриманню вимог земельного законодавства та недопущенню деградації ґрунтів.

Підставою для притягнення до адміністративної відповідальності є наявність у діянні всіх елементів складу адміністративного правопорушення та здійснення провадження уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації або судом у межах визначеної законом компетенції. Чинний КУпАП містить низку норм, спрямованих на охорону земель сільськогосподарського призначення, зокрема статті 52, 53, 53-1, 53-3, 53-4 та 54, які забезпечують захист родючого шару ґрунту, дотримання цільового призначення земель та встановленого режиму їх використання.

Аналіз правозастосовної практики засвідчує нерівномірний характер реалізації окремих положень КУпАП у сфері земельних відносин. Найбільш поширеними залишаються правопорушення, пов'язані із самовільним зайняттям земельних ділянок та псуванням земель, тоді як окремі склади адміністративних проступків застосовуються вкрай рідко, що зумовлено складністю виявлення та документування відповідних порушень, недостатнім рівнем доказового забезпечення та обмеженими можливостями контрольних органів. У зв'язку з цим підвищення ефективності адміністративної відповідальності у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення потребує вдосконалення механізмів фіксації правопорушень, розвитку цифрових інструментів земельного моніторингу та посилення контрольних повноважень суб'єктів публічної адміністрації, що у сукупності сприятиме забезпеченню раціонального використання земельних ресурсів та збереженню їх родючості.

Висновки до Розділу 2

1. Встановлено, що підзаконні нормативно-правові акти є одним із базових інструментів публічного адміністрування у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення, оскільки забезпечують конкретизацію положень законів, визначають порядок реалізації контрольних, моніторингових, облікових та інших управлінських функцій, а також створюють організаційно-правові умови для реалізації державної політики у земельній сфері.

2. Здійснено періодизацію ролі підзаконної правотворчості в реформі охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні. Виокремлено чотири періоди: перший (1991–2000) – закладення основ справедливого розподілу через укази Президента; другий (2001–2005) – формування інституційного контролю; третій (2006–2014) – деталізація методичних засад охорони; четвертий (після 2014) – екологічна гармонізація. Підзаконні акти стали нормативно-технічним інструментом виконання функцій держави у сфері аграрного регулювання. Встановлено, що вони виконували не лише оперативне, а й стратегічне завдання публічного адміністрування. Через них внаормовуються правила землекористування, екобезпеки й сталого розвитку в умовах наявних на той час у Президента України повноважень та відсутності відповідного регулювання нормами законів України

3. Обґрунтовано, що нормотворча діяльність уповноважених суб'єктів публічної адміністрації має похідний характер і повинна здійснюватися на засадах верховенства права, законності та правової визначеності. При цьому права, обов'язки та обмеження для власників і користувачів земельних ділянок можуть встановлюватися виключно законом, а підзаконні нормативно-правові акти покликані забезпечувати належний механізм реалізації законодавчих приписів.

4. Актуалізовано потребу в науковому осмисленні підзаконної нормотворчості як механізму, що поєднує гнучкість із дотриманням правових стандартів. У періоди криз – екологічної, політичної, воєнної – саме підзаконні акти дають змогу оперативно ввести нові правила, зберігаючи правову визначеність. Наприклад, урядові постанови щодо граничних концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах стали відповіддю на наслідки бойових дій. Вони забезпечують стабільне функціонування механізмів моніторингу, уніфікації та правозастосування. Такі інструменти дозволяють втримати керованість в умовах нестабільності, забезпечивши екологічну безпеку на рівні сільськогосподарських регіонів.

5. Визначено, що адміністративні акти та фактичні дії утворюють взаємопов'язану систему інструментів публічного адміністрування у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення. Адміністративний акт виступає юридичною формою реалізації владних повноважень, тоді як фактичні дії забезпечують інформаційне, доказове та організаційне підґрунтя для його прийняття.

6. Доведено, що фактичні дії не породжують самостійних юридичних наслідків, однак мають визначальне значення для забезпечення законності, обґрунтованості та стійкості адміністративних актів. Проведення перевірок, моніторингу, обстеження земельних ділянок, інвентаризації та належне документування їх результатів є необхідною передумовою прийняття правомірних адміністративних рішень.

7. Обґрунтовано, що адміністративна відповідальність є одним із ключових інструментів публічного адміністрування у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення, який забезпечує реалізацію каральної, превентивної та виховної функцій, спрямованих на охорону земель як основного національного багатства Українського народу та гарантування екологічної безпеки. При цьому реалізація адміністративної відповідальності у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення можлива за

умови наявності всіх елементів складу адміністративного правопорушення та здійснення провадження уповноваженими суб'єктами у межах визначеної законом компетенції.

8. Встановлено, що чинне законодавство України про адміністративну відповідальність передбачає систему адміністративно-правових засобів охорони земель сільськогосподарського призначення, проте ефективність реалізації окремих складів адміністративних правопорушень залишається неоднаковою. Практика свідчить, що найбільш поширеними є правопорушення, пов'язані із самовільним зайняттям земельних ділянок та псуванням земель, тоді як окремі норми КУпАП застосовуються епізодично або фактично залишаються декларативними.

9. Доведено, що підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення потребує удосконалення механізмів фіксації правопорушень, розвитку цифрових інструментів земельного моніторингу, посилення доказового забезпечення та забезпечення належної взаємодії між суб'єктами публічної адміністрації, що сприятиме раціональному використанню земельних ресурсів, збереженню родючості ґрунтів та реалізації принципу сталого розвитку.

РОЗДІЛ 3. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1 Європейський досвід адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення

В умовах реформування системи публічного адміністрування та поступової адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу особливої актуальності набуває вивчення зарубіжного досвіду адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення. Порівняльно-правовий аналіз дозволяє не лише виявити сучасні тенденції розвитку механізмів охорони земельних ресурсів, а й оцінити можливості імплементації окремих ефективних правових інструментів у вітчизняну систему правового регулювання. Такий підхід має важливе значення в контексті європейської інтеграції України та необхідності забезпечення сталого розвитку аграрного сектору.

У глобальному вимірі сільськогосподарські угіддя розглядаються як ключовий елемент навколишнього природного середовища, що має виняткове виробниче, екологічне та соціальне значення. Їхня охорона потребує системного та цілісного правового регулювання, яке має бути ефективним і довготривалим за впливом. З огляду на європейський вектор розвитку Української держави постає потреба в оновленні підходів до адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення з урахуванням досвіду держав – членів Європейського Союзу [112].

Ґрунти, як складова літосфери, є вразливими до деградації, зокрема внаслідок ерозії, антропогенного впливу та опустелювання, що зумовлює потребу в їх особливій охороні. Впродовж останніх десятиліть на міжнародному рівні здійснювалися численні ініціативи, спрямовані на створення правових механізмів захисту ґрунтів, серед яких варто відзначити резолюції Ради Європи, документи Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, а також стратегічні програми Європейського Союзу. Зокрема, Шоста програма дій ЄС у сфері охорони довкілля стала основою для формування тематичних екологічних стратегій, з-поміж яких охорона ґрунтів набула особливої актуальності. Законодавчі ініціативи ЄС у сфері охорони ґрунтів базуються на принципах раціонального використання, оцінки інвестиційних ризиків і запобігання забрудненню, що регулюються низкою актів, зокрема Директивою 96/61/ЄС та міжнародними протоколами. Такий підхід формує цілісну модель охорони ґрунтів, орієнтовану на стале землекористування та міждержавну екологічну відповідальність [113]. Такими є основні загальноєвропейські підходи до забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення.

У межах первинного законодавства Європейського Союзу, зокрема статей 38–47 Договору про заснування Європейського економічного співтовариства (1957), земельні ресурси сільськогосподарського призначення визнаються ключовим компонентом аграрної політики. Землі використовуються для виробництва продукції рослинництва, тваринництва та первинної переробки, що прямо пов'язано з регулюванням ринку агропродукції. ЄС формує єдиний простір обігу сільськогосподарської продукції, де земельні відносини не можуть бути обмежені національними бар'єрами. Стаття 39 визначає підвищення продуктивності та доходів фермерів як одне з основних завдань, що вимагає ефективного управління земельними ресурсами. Правові засади передбачають недопущення дискримінації в землекористуванні та гармонізацію адміністративної

практики щодо управління сільським простором. Сільське господарство розглядається як галузь зі специфічними соціальними й просторовими особливостями, що потребує особливого нормативного підходу до земель. Адміністративно-правовий механізм охоплює регулювання ринку через організацію обігу продукції, ціноутворення, зберігання та фінансування, як це закладено в статтях 40–42. Передбачено створення фондів підтримки, виплату субсидій та професійну підготовку фермерів, що забезпечує належне управління землями. Стаття 42 дозволяє фінансові дотації для сільських регіонів з природними обмеженнями, визнаючи потребу в окремому захисті таких земель. Статті 43–46 деталізують правові механізми координації політик держав-членів у сфері землекористування і аграрного ринку. Зокрема, встановлюються правила гармонізації ринкових рішень, введення системи мінімальних цін, укладення довгострокових угод та застосування компенсаційних зборів у разі спотворення конкуренції. Усе це створює єдину правову систему захисту, розвитку та сталого використання земель сільськогосподарського призначення в межах внутрішнього ринку ЄС [114].

Положення статей 130а–130е Договору про Європейський Союз та супровідних декларацій підкреслюють, що сільськогосподарські землі, особливо в слаборозвинених і сільських регіонах, є об'єктом особливої уваги в контексті економічної та соціальної згуртованості. ЄС прагне скоротити регіональні диспропорції, підтримуючи розвиток сільських територій через Структурні фонди, зокрема Секцію орієнтації Європейського фонду орієнтації та гарантій у сільському господарстві (EAGGF). Усі дії Євросоюзу в рамках спільної аграрної політики мають враховувати цей пріоритет. У декларації щодо захисту тварин наголошено на необхідності екологічно й етично обґрунтованого землекористування. Таким чином, землі сільськогосподарського призначення розглядаються як ключовий ресурс сталого розвитку і єдності територій ЄС [115].

Отже, у межах первинного законодавства Європейського Союзу адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення базується на положеннях статей 38–47 Договору про заснування Європейського економічного співтовариства (1957), які визначають нормативну основу спільної аграрної політики. Земля розглядаються як ресурс, невід’ємний від обігу аграрної продукції, стабільності ринку та доходів фермерів, а отже – об’єкт адміністративного регулювання. Передбачено створення спільної організації аграрних ринків, яка включає встановлення єдиних правил, механізмів дотацій, цінового балансу та гарантійних фондів. Адміністративні органи ЄС зобов’язані уникати дискримінації між державами-членами у питаннях землекористування, забезпечуючи правову гармонізацію. Окремі статті, зокрема 42 і 46, дозволяють застосування субсидій та компенсацій для підтримки виробників у природно чи структурно несприятливих регіонах, у тому числі шляхом регулювання обігу земель.

У подальших договорах, зокрема статтях 130a–130e Маастрихтського договору, закладено механізми економічної та соціальної згуртованості, які включають охорону земель через інструменти фінансування – Структурні фонди та Європейський фонд сільського господарства. Адміністративно-правове забезпечення, в тому числі, передбачає постійний моніторинг впровадження політик через звітність Європейської Комісії, а також координацію держав-членів. Пріоритетом виступає усунення дисбалансів у розвитку сільських регіонів, що прямо пов’язано з раціональним землекористуванням.

Важливе значення для формування європейських підходів до охорони земель сільськогосподарського призначення мають акти інституцій Європейського Союзу, насамперед Європейського парламенту, Ради Європейського Союзу та Європейської комісії. Одним із ключових документів у цій сфері став Регламент (ЄС) № 1306/2013, яким визначено

правові та організаційні засади фінансування, управління та моніторингу Спільної сільськогосподарської політики ЄС через механізми Європейського фонду сільськогосподарських гарантій та Європейського фонду розвитку сільських районів.

Зазначений Регламент закріплює систему адміністративно-правових механізмів реалізації аграрної політики, що включає акредитацію платіжних агентств, функціонування координаційних органів, здійснення фінансового контролю, аудиту та моніторингу використання бюджетних коштів. Водночас одним із його ключових положень є встановлення взаємозв'язку між наданням фінансової підтримки та дотриманням екологічних, санітарних і фітосанітарних вимог. Такий підхід ґрунтується на принципі перехресної відповідності, відповідно до якого отримання фінансування обумовлюється виконанням вимог щодо раціонального використання земель, збереження родючості ґрунтів, охорони пасовищ, застосування агрохімікатів та реалізації природоохоронних заходів.

Таким чином, Регламент (ЄС) № 1306/2013 сформував комплексну модель адміністративно-правового забезпечення у сфері сільського господарства, в межах якої поєднано фінансові, контрольні та екологічні інструменти, а принципи сталого землекористування розглядаються як необхідна умова реалізації Спільної сільськогосподарської політики Європейського Союзу [116].

Важливе значення для забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Європейському Союзі має Регламент (ЄС) № 1305/2013, який визначає правові засади підтримки розвитку сільських територій через Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських районів. Документ закріплює пріоритети, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору, ефективне використання природних ресурсів, протидію змінам клімату та забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Особливе місце в Регламенті відведено питанням охорони сільськогосподарських земель, збереження ґрунтів, водних ресурсів та біорізноманіття. З цією метою передбачено реалізацію агроекологічних, органічних, лісогосподарських та природоохоронних заходів, а також встановлено вимогу щодо спрямування значної частини фінансових ресурсів на досягнення екологічних цілей. Надання фінансової підтримки поставлено у залежність від дотримання вимог природоохоронного законодавства Європейського Союзу та реалізації принципу «забруднювач платить».

Крім того, Регламент передбачає розвиток системи сільськогосподарського консультування, підвищення рівня професійної підготовки фермерів, підтримку впровадження екологічно безпечних технологій землекористування та стимулювання колективних природоохоронних ініціатив. Значна увага приділяється також розвитку місцевих ринків, підтримці малих сільськогосподарських виробників, молодих фермерів, інноваційних технологій та цифровізації аграрного сектору.

Таким чином, Регламент (ЄС) № 1305/2013 формує комплексну модель адміністративно-правового забезпечення сталого розвитку сільських територій, у межах якої охорона земель сільськогосподарського призначення розглядається як одна з ключових передумов забезпечення екологічної безпеки, раціонального природокористування та досягнення цілей Спільної сільськогосподарської політики Європейського Союзу [117].

Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради встановлює єдині правові засади екологічної відповідальності в межах Європейського Союзу, ґрунтуючись на принципі «забруднювач платить». Її метою є запобігання та усунення шкоди довкіллю через покладення витрат на операторів, винних у спричиненні шкоди або створенні загрози. Дія

документа охоплює забруднення земель, водних об'єктів та шкоду охоронюваним видам і середовищам існування. Визначено перелік професійної діяльності, до якої застосовується Директива, а також чіткі поняття, як-от «екологічна шкода», «профілактичні» та «відновлювальні заходи». Оператори зобов'язані своєчасно інформувати компетентні органи та діяти самостійно або за їхніми приписами. Якщо оператор бездіє або не встановлений, уповноважений орган може вжити заходів самостійно. Витрати на усунення шкоди покладаються на винного, за винятком випадків дії непереборної сили або вини третіх осіб. Державам-членам дозволено уточнювати механізми розподілу відповідальності та витрат. Директива не надає приватним особам права на відшкодування, проте дозволяє громадським організаціям ініціювати процедури контролю. Вона не поширюється на шкоду, що виникла внаслідок воєн, стихійних лих, ядерних ризиків або підпадає під дію міжнародних угод. У разі транскордонної шкоди країни ЄС зобов'язані співпрацювати. Також документ заохочує розвиток страхових механізмів для покриття екологічної відповідальності. Директива дає змогу державам застосовувати більш суворі заходи, ніж передбачено нею [118].

Директива 2010/75/ЄС обґрунтовує необхідність уніфікації екологічного законодавства ЄС шляхом консолідації кількох раніше прийнятих актів, що регулюють промислові викиди, з метою усунення правової фрагментації, зменшення адміністративного навантаження та підвищення ефективності екологічної політики. Основним принципом, на якому ґрунтується нова система регулювання, є принцип «забруднювач платить». Документ встановлює системний підхід до управління природними ресурсами та запобігання забрудненню, надаючи пріоритет втручанню в джерело забруднення. Значна увага приділена технічним аспектам – найкращим доступним технологіям (НДТ), гранично допустимим значенням викидів (ГДЗВ) та процедурі видачі дозволів. Директива дозволяє

державам-членам застосовувати суворіші екологічні стандарти, ніж передбачено на рівні ЄС, якщо це не суперечить договорам. Передбачено можливість тимчасових відступів від НДТ у виняткових випадках, що мають бути належно обґрунтовані. Регламентується періодичний перегляд дозволів, зокрема у разі оновлення висновків щодо НДТ. Установлюється обов'язок ведення базового звіту про стан ґрунтів і ґрунтових вод для подальшої оцінки рівня забруднення після завершення експлуатації установок. Імплементацийний механізм передбачає посилення екологічного моніторингу та звітування з боку операторів. Комісія ЄС наділяється повноваженнями приймати імплементацийні та делеговані акти з технічних питань. Визначено роль громадськості в процедурі ухвалення рішень через дотримання Орхуської конвенції. Особливий акцент зроблено на необхідності урахування транскордонного забруднення. Підкреслюється важливість уніфікації екологічних стандартів на рівні Союзу для забезпечення рівних умов. Директива орієнтована на досягнення високого рівня захисту довкілля та здоров'я людини [119].

Важливе місце у формуванні європейської політики у сфері охорони земель посідає Тематична стратегія захисту ґрунтів Європейського Союзу, запропонована Європейською Комісією у 2006 році. У документі ґрунт розглядається як невідновлюваний природний ресурс, який виконує важливі екологічні, економічні та соціальні функції, забезпечуючи продовольчу безпеку, підтримання біорізноманіття, регулювання клімату та збереження здоров'я населення.

Стратегія передбачає формування єдиної рамкової політики держав-членів ЄС, спрямованої на запобігання деградації ґрунтів, збереження їх природних функцій та відновлення порушених територій. Одним із ключових елементів запропонованої моделі стала розробка проекту рамкової директиви, відповідно до якої держави-члени повинні визначати території

ризиків за окремими видами деградаційних процесів та розробляти національні програми заходів щодо їх попередження й усунення.

Значна увага приділяється створенню системи моніторингу стану ґрунтів, інвентаризації забруднених земель та запровадженню механізмів інформування про їх екологічний стан. Важливою складовою стратегії є рекультивация деградованих територій, фінансування якої має здійснюватися відповідно до принципу «забруднювач платить», а у випадках неможливості встановлення винної особи – за рахунок державних механізмів підтримки.

Крім того, документ орієнтує держави-члени на інтеграцію питань охорони ґрунтів у політику Європейського Союзу у сферах сільського господарства, транспорту, регіонального розвитку та охорони навколишнього природного середовища. Передбачається удосконалення чинного екологічного законодавства, розвиток міждержавного співробітництва та створення платформ для обміну інформацією й уніфікації методик оцінювання ризиків деградації земель.

Водночас Тематична стратегія захисту ґрунтів ґрунтується на принципах сталого розвитку, міжсекторального підходу та широкого залучення громадськості до формування природоохоронної політики. Її положення спрямовані на подолання фрагментарності правового регулювання та формування комплексної системи охорони ґрунтів, узгодженої із завданнями Шостої програми дій Європейського Союзу у сфері довкілля та Цілями сталого розвитку ООН [120].

У березні 2022 року Європейська Комісія представила концепцію Закону про здоров'я ґрунтів (документ має статус підготовчого політичного та стратегічного акту), що має закласти основи для майбутнього регулювання, який є частиною реалізації Стратегії ЄС щодо ґрунтів до 2030 року. Цей документ спрямований на заміну Тематичної стратегії 2006 року та ґрунтується на положеннях Європейського зеленого курсу та Цілей сталого розвитку ООН. У ньому наголошено на важливості ґрунтів для забезпечення

продовольства, збереження біорізноманіття, водного балансу та регулювання клімату. Відсутність єдиної правової основи для охорони ґрунтів у ЄС вважається суттєвим недоліком у порівнянні з законодавством про воду чи повітря. Новий закон має на меті створити загальноєвропейську нормативну базу для захисту, сталого використання та відновлення ґрунтів. Він базується на принципі інтеграції, що вимагає врахування екологічних аспектів у всіх секторах політики ЄС. Комісія визнає, що досягнення кліматичних цілей та збереження довкілля неможливе без врахування стану ґрунтів. Другим принципом є субсидіарність: законодавчі ініціативи на рівні ЄС можливі лише тоді, коли держави-члени самостійно не можуть забезпечити ефективний захист ґрунтів. Комісія обґрунтовує свою ініціативу масштабністю деградації ґрунтів у Європі та фрагментарністю національних заходів. Наразі понад 60% ґрунтів у ЄС вважаються нездоровими, що вимагає єдиних показників оцінки та методів моніторингу. У цьому контексті пропонується розширити застосування дослідження LUCAS – найбільшої бази даних щодо ґрунтів у Європі. Це забезпечить науково обґрунтоване управління ґрунтовими ресурсами на рівні всього Європейського Союзу [121].

Отже, адміністративно-правове забезпечення охорони сільськогосподарських земель у Європейському Союзі здійснюється через детально врегульовану систему вторинного законодавства, сформовану Європейським парламентом, Радою ЄС та Європейською комісією. Регламент (ЄС) № 1306/2013 встановлює механізми фінансування, управління та моніторингу Спільної сільськогосподарської політики, включаючи функціонування двох ключових фондів: ЄФГЗ та ЄФРСР. Передбачено акредитацію платіжних агентств, створення національних координаційних органів і механізми фінансового контролю. Значна увага приділяється дотриманню екологічних норм як обов'язкової умови для отримання

підтримки. Визначено обов'язок держав забезпечувати аудит, звітність і реагування на правопорушення у сфері земельного користування.

Регламент (ЄС) № 1305/2013 доповнює попередній, фокусуючись на підтримці сталого розвитку сільських територій і охороні земель. Документ зобов'язує спрямовувати щонайменше 30% бюджетних ресурсів на екологічні та кліматичні заходи. Запроваджуються правові механізми збереження ґрунтів, води та біорізноманіття, включаючи підтримку агроєкології, органічного землеробства та лісовідновлення. Створюються консультаційні служби для поширення екологічної свідомості серед фермерів. Передбачено стимулювання локальних ініціатив, захист Natura 2000, запобігання подвійному фінансуванню та застосування принципу «забруднювач платить».

Директива 2004/35/ЄС Європейського парламенту та Ради закріплює принцип екологічної відповідальності суб'єктів господарювання за завдану шкоду земельним ресурсам. Адміністративні органи держав-членів отримують повноваження зобов'язувати операторів до відновлення пошкоджених земель. За бездіяльності оператора органи влади можуть діяти самостійно, а витрати на відновлення покладаються на винну сторону. Директива також зобов'язує держави розробляти національні механізми розподілу відповідальності та забезпечувати участь громадських організацій у процедурах контролю. Такий підхід уніфікує правозастосування в сфері запобігання деградації сільськогосподарських земель.

Директива 2010/75/ЄС створює цілісну правову рамку щодо запобігання промисловим викидам, включно із забрудненням земель. Її норми запроваджують обов'язок впровадження найкращих доступних технологій і встановлюють обмеження на викиди забруднювачів. Оператори зобов'язані подавати базові звіти про стан ґрунтів до початку діяльності та здійснювати моніторинг забруднення. Директива гарантує участь громадськості у прийнятті рішень відповідно до Орхуської конвенції. Таким чином,

адміністрування охорони земель включає як дозвільні, так і наглядові процедури з екологічною оцінкою впливу.

Тематична стратегія захисту ґрунтів Європейського Союзу 2006 року, а також запропонований Європейською Комісією у 2022 році проєкт Закону про моніторинг та стійкість ґрунтів (Soil Health Law) закладають політичні та правові засади інтеграції ґрунтозахисної політики у різні сфери правового регулювання ЄС. У межах стратегічного підходу передбачається визначення зон ризику деградації ґрунтів, запровадження систем їх постійного моніторингу, створення механізмів інформування учасників земельних відносин про стан земельних ділянок, а також формування обов'язків щодо рекультивациі забруднених і деградованих територій. Запропонований законодавчий акт спрямований на формування єдиної правової основи охорони та відновлення ґрунтів у межах Європейського Союзу, ґрунтуючись на принципах інтегрованого підходу, субсидіарності та науково обґрунтованого моніторингу. Важливе значення у реалізації зазначених завдань відводиться європейській базі даних LUCAS (Land Use/Cover Area Frame Survey), яка забезпечує накопичення та аналіз інформації про стан ґрунтів і використовується як інструмент прийняття управлінських рішень у сфері охорони земельних ресурсів на рівні Європейського Союзу.

Болгарські та польські науковці Е. Павліковська, П. Попек, А. Беда та інші досліджують правові механізми охорони сільськогосподарських земель у Польщі та Болгарії як державах – нових членах Європейського Союзу. У своїх працях вони акцентують увагу на значенні ефективної нормативно-правової бази, яка повинна враховувати як природно-географічні особливості територій, так і соціально-економічні чинники розвитку аграрного сектору. Автори розкривають підходи до законодавчого визначення сільськогосподарських земель у національних правових системах обох держав, здійснюючи порівняльний аналіз рельєфу, кліматичних умов, родючості ґрунтів і водних ресурсів, що безпосередньо формують їх аграрний

потенціал. На прикладі Польщі висвітлюються адміністративно-правові обмеження щодо набуття у власність сільськогосподарських земель, які запроваджені з метою захисту інтересів місцевих фермерів і недопущення надмірної концентрації земель у руках іноземних або нефахових суб'єктів. Натомість у Болгарії простежується більш ліберальний підхід до обігу земель сільськогосподарського призначення, який допускає їх придбання громадянами держав – членів ЄС. У цьому контексті підкреслюється важлива роль земельних банків як інструменту непрямого фінансово-правового регулювання та стабілізації аграрного ринку. У структурному вимірі в обох країнах переважають дрібні фермерські господарства, однак у Болгарії спостерігається тенденція до поступової концентрації земельних масивів. Щодо системи земельного обліку, Польща характеризується більш розвиненою та усталеною кадастрово-реєстраційною системою, тоді як у Болгарії відповідні механізми залишаються частково фрагментарними. Інститути просторового планування формально закріплені у законодавстві обох держав, однак ефективність їх практичної реалізації є різною. Додатково відзначається, що Болгарія стикається з проблемою значної урбанізації та забудови сільськогосподарських територій, що створює додаткові ризики для збереження земельного фонду [122] .

Словацька дослідниця Л. Пальшова аналізує нормативно-правове забезпечення охорони сільськогосподарських земель у Словаччині в контексті імплементації Тематичної стратегії охорони ґрунтів Європейського Союзу 2006 року. У центрі її уваги перебуває роль сільськогосподарських земель як ключового елемента забезпечення продовольчої безпеки та підтримання екологічної рівноваги. Авторка наголошує, що базу правового регулювання становлять механізми охорони ґрунтів, спрямовані на запобігання ерозії, деградації та забрудненню земель. Окремо розглядаються процедури виведення земель із сільськогосподарського обігу, а також застосування економічних інструментів стимулювання раціонального землекористування.

У дослідженні проаналізовано реалізацію чотирьох основних напрямів зазначеної Стратегії – регулювання, інтеграції, наукових досліджень та підвищення рівня обізнаності. Підкреслюється необхідність включення ґрунтозахисних вимог до механізмів Спільної аграрної політики ЄС, зокрема через застосування принципу крос-відповідності як умови отримання фінансової підтримки. Водночас відзначається фрагментарність земельно-охоронного законодавства, що знижує ефективність правового захисту ґрунтів. Авторка звертає увагу на те, що значна частина обов'язків щодо здійснення агротехнічних і природоохоронних заходів покладена на землевласників без належного рівня державної підтримки. У зв'язку з цим обґрунтовується необхідність концептуального переосмислення обов'язків власників земельних ділянок, а також запровадження системи дотацій і стимулів для добровільного виконання природоохоронних функцій. Окремо підкреслюється значення розвитку наукових досліджень і інформаційно-освітньої діяльності у сфері охорони ґрунтів [123].

Болгарський вчений М. Георгієв у статті «Правові питання власності, використання, охорони та управління сільськогосподарськими землями в Болгарії» здійснив комплексний аналіз історико-правової еволюції регулювання сільськогосподарських земель у Болгарії у період з 1878 до 2023 року. Він окреслює три ключові етапи: домодерний період із формуванням інституту приватної власності, добу централізованого управління за часів соціалізму та період посткомуністичної трансформації. Зокрема, проаналізовано правове підґрунтя надання земель переселенцям, створення кадастру, нотаріальних процедур і системи оподаткування. У соціалістичний період приватну власність було ліквідовано, а землі передано до кооперативів і державних господарств. Такі процеси обмежили економічну свободу селян і спричинили численні правові суперечності. З 1991 року було розпочато реституцію, введено спеціальний закон LOUAL, створено місцеві земельні комісії та започатковано механізми компенсацій. Одночасно з'явилися

проблеми фрагментації ділянок, суперечок і невизначеності правового статусу багатьох земель. Законодавство 1996 року обмежило приватизацію державних угідь і заклало основу для регулювання оренди. Наступний етап пов'язаний із вступом Болгарії до ЄС, що призвело до гармонізації норм, зокрема щодо «зелених» платежів і консолідації власності. Значну увагу приділено судовій практиці Конституційного суду та Суду ЄС, що вплинула на тлумачення права власності. Запропоновано створення аграрного кодексу для уніфікації правового регулювання. Серед пропозицій – створення спеціалізованих консолідаційних компаній, спрощення процедур і підвищення правової обізнаності фермерів [124].

Польські науковці загалом обґрунтовують, що формування ефективних правових механізмів публічного адміністрування у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення є необхідною передумовою забезпечення сталого використання та безпеки ґрунтів. Для досягнення належного рівня ефективності нормативно-правові приписи адміністративного та земельного права повинні мати системний і взаємоузгоджений характер. Охорона земель сільськогосподарського призначення розглядається як складна, багаторівнева та комплексна сфера правового регулювання, що охоплює екологічні, економічні та соціальні аспекти. Наявні правові інструменти загалом забезпечують базовий рівень захисту земельних ресурсів, однак потребують подальшого удосконалення з урахуванням сучасних викликів. З огляду на ключове значення земель сільськогосподарського призначення в екологічному, виробничому та інвестиційному вимірах, наголошується на необхідності розроблення більш ефективних і узгоджених нормативно-правових актів, спрямованих на посилення охорони цього елементу природного середовища [125].

На відміну від України та Польщі, у Болгарії сформовано відносно більш ліберальний підхід до правового регулювання обігу земель сільськогосподарського призначення. Основні засади цього регулювання

закріплено, зокрема, у статті 22 Конституції Республіки Болгарія, відповідно до якої іноземці та іноземні юридичні особи можуть набувати право власності на землю за умов, що випливають із членства Болгарії в Європейському Союзі або передбачені міжнародними договорами, належним чином ратифікованими та набраними чинності. Водночас встановлено обмеження щодо набуття земель у власність іноземними державами, за винятком випадків, прямо передбачених міжнародними угодами або актами Ради міністрів, а також з урахуванням спадкування у визначених законом межах. Додаткові обмеження містяться у законі Республіки Болгарія «Про власність та користування землями сільськогосподарського призначення», відповідно до якого комерційні компанії, пов'язані з юрисдикціями пільгового оподаткування, не можуть набувати у власність або володіти сільськогосподарськими землями. Такий підхід свідчить про поєднання лібералізації земельних відносин із механізмами запобігання концентрації землі у непрозорих структурах та захисту національних інтересів у сфері землекористування [126].

В Болгарії діє спеціальний закон про збереження сільськогосподарських земель, який регулює охорону земель від пошкодження, відновлення та поліпшення родючості земель сільськогосподарського призначення та визначає умови і порядок зміни їх цільового призначення. В ньому підкреслюється, що землі сільськогосподарського призначення є національним багатством і використовуються лише для сільськогосподарських потреб. Землі сільськогосподарського призначення призначені для виробництва рослинної продукції та випасання худоби у спосіб, який не завдає шкоди родючості та здоров'ю ґрунту. Зміна цільового призначення земель сільськогосподарського призначення допускається лише у виняткових випадках у разі доведеної необхідності та на умовах і в порядку, визначених виключно законом. Забудова на землях сільськогосподарського призначення без зміни цільового призначення може здійснюватися для

теплиці та для лінійних об'єктів, а для об'єктів, функції яких пов'язані із сільськогосподарським призначенням земель, – на умовах і в порядку, визначених наказом Міністра сільського господарства та Міністра регіонального розвитку та благоустрою. Охорона від пошкодження, відновлення та підвищення родючості сільськогосподарських угідь також є поширюється на землі сільськогосподарського призначення, що входять до будівельних меж населених пунктів, а також на лісові території, які використовуються для виробництва продукції рослинництва та випасання худоби [127].

Крім того аналізований закон у розділі другому «Охорона сільськогосподарських земель від пошкодження» визначає, що власники і користувачі земель сільськогосподарського призначення зобов'язані охороняти їх від ерозії, забруднення, засолення, підкислення, заболочування та інших пошкоджень, підтримувати і примножувати їх продуктивні якості. При цьому Мінагрополітики Болгарії надає власникам та користувачам земель сільськогосподарського призначення офіційну інформацію про: продуктивні, технологічні, екологічні та економічні якості земель сільськогосподарського призначення, у тому числі їх базисні ціни, а також потенційні ризики погіршення цих якостей внаслідок ерозії, забруднення, засолення, підкислення та заболочування; захист ґрунтового покриву та його властивих і екологічних функцій від пошкодження; обов'язкові обмеження використання земель сільськогосподарського призначення; пестициди, добрива, промислові чи побутові відходи, біологічно активні та інші речовини, зареєстровані та дозволені до застосування, та санітарні норми їх використання, а також заборонені до застосування речовини; якість поливної води, санітарні норми та гранично допустимі технологічні норми їх використання, а також вод, заборонених до поливу сільськогосподарських угідь; протиерозійні сівозміни для ерозійно-небезпечних територій; відповідні системи та прийоми обробітку ґрунту. Мінагрополітики Болгарії

веде інформаційну систему ґрунтових ресурсів сільськогосподарського призначення – спеціальний реєстр земель сільськогосподарського призначення [128].

Отже, в Болгарії згідно з Конституцією громадяни країн-учасниць ЄС можуть мати в обігу землі сільськогосподарського призначення поряд з громадянами Болгарії. Також в цілому ліберальні норми встановлені щодо володіння землею іноземними юридичними особами країн-учасниць ЄС. Нормативна системи охорони земель призначення класична та складається із двох рівнів базового земельного закону та спеціального закону охорони земель [129].

Польські вчені А. Стахежак, М. Гелдак, Л. Гаєк та ін. проаналізували вплив державного інтервенціонізму на ринок сільськогосподарських земель в період із моменту вступу Польщі до ЄС (2004 рік) і акцентують увагу на механізмах обмеження купівлі земель іноземцями та особами, які не є власниками сімейних господарств. У центрі аналізу – система переважного права купівлі, реалізована Національним центром підтримки сільського господарства (NSCA), та динаміка укладених угод на ринку. Розкривається що інтервенціонізм сприяє уповільненню функціональних змін у сільській місцевості та зменшенню ризику переходу земель до несільськогосподарського використання. З'ясовані наслідки запроваджених заходів: після 2016 року суттєво зменшилась кількість угод із сільськогосподарськими землями, зокрема через заборону продажу ділянок державного фонду. Придбати землю можуть переважно фермери, які зобов'язуються вести господарство не менше 10 років, що посилило контроль над обігом угідь. Наголошується, що ці обмеження де-факто стабілізували ціни на землю, але водночас зменшили привабливість ринку для інвесторів. У висновках дослідники відзначають, що політика преференцій для сімейних фермерів має як переваги (збереження сільського ландшафту), так і недоліки (обмеження свободи ринку) [130].

Закон Республіки Польща від 3 лютого 1995 року «Про охорону сільськогосподарських і лісових земель» регламентує порядок захисту земель від деградації, встановлює вимоги до рекультивації та визначає правовий режим їх використання. Документ охоплює категорії земель, що підлягають правовому захисту, та вводить обмеження щодо їх зміни цільового призначення. Він передбачає механізми погодження використання таких земель виключно в суспільно-значущих або господарсько обґрунтованих випадках. Особлива увага приділяється збереженню торфовищ, водно-болотних угідь і природної родючості ґрунтів. Закон встановлює обов'язки власників щодо охорони земель, зокрема щодо недопущення ерозії та втрати продуктивних характеристик. Також впроваджено систему економічної відповідальності у вигляді оплат за вилучення земель із сільськогосподарського обігу. У документі закладено принципи рекультивації земель, які зазнали деградації, а також зобов'язання власників самостійно відновлювати втрачений потенціал ґрунтів. Визначено джерела фінансування охоронних заходів, зокрема через Фонд охорони сільськогосподарських земель, що діє на загальнодержавному і регіональному рівнях. До компетенції міністерств, воєводських адміністрацій та спеціалізованих органів віднесено контроль за виконанням вимог закону. Органи влади мають право здійснювати перевірки, вилучати проби ґрунту, проводити технічну оцінку стану земель і накладати санкції у разі порушень. Закон також містить положення щодо охоронних зон, зокрема національних парків, де застосовуються додаткові вимоги до погодження землекористування [131].

Крім того, цей Закон встановлює засади охорони сільськогосподарських і лісових земель, а також рекультивації та підвищення цінності землекористування. Згідно з ним охорона земель сільськогосподарського призначення полягає в: обмеженні її використання в несільськогосподарських або нелісових цілях; запобігання процесам деградації та спустошення сільськогосподарських угідь та шкоди сільськогосподарському виробництву

внаслідок несільськогосподарської діяльності та переміщення земельних масивів; меліорація та освоєння земель сільськогосподарського призначення; збереження торфовищ і ставків як природних водойм; граничні зміни природної форми земної поверхні. Вилучення землі з виробництва означає початок використання землі, крім сільськогосподарського чи лісогосподарського. При цьому законодавчо прописано, що має здійснюватися щорічна плата за користування земельною ділянкою, вилученою з виробництва для несільськогосподарських або нелісових цілей, у розмірі 10% суми належності, що сплачується: у разі постійного вилучення – протягом 10 років; а у разі безстрокового вилучення – на період такого вилучення, але не більше ніж на 20 років з моменту вилучення цих земель з сільськогосподарського виробництва [132].

Ключовою проблемою у досліджуваній сфері є визначення правових засад вилучення сільськогосподарських земель із виробничого обігу. Такі рішення мають бути спрямовані на збереження використання найбільш цінних земельних ресурсів у аграрному виробництві, водночас враховуючи потреби розвитку будівництва та інших секторів економіки. Окремий акцент робиться на забезпеченні належного стану земель, що передбачає збереження та відновлення їхньої природної родючості й виробничого потенціалу. У цьому контексті особливе значення мають нормативно-правові акти, які регулюють процедури рекультивації земель, оскільки саме вони визначають механізми повернення порушених територій до господарського використання. Дослідження також охоплює взаємозв'язок між охороною сільськогосподарських земель та іншими напрямками екологічного регулювання, зокрема спеціальними режимами охорони природних територій і правовими приписами щодо захисту лісових земель. Окремо проаналізовано підходи права Європейського Союзу до охорони ґрунтів як складової загальної політики сталого природокористування [112].

Закон про формування аграрного устрою встановлює правові засади організації аграрної структури Польщі, насамперед шляхом удосконалення просторової організації сільськогосподарських господарств, запобігання надмірній концентрації земель у руках окремих суб'єктів та забезпечення ефективного ведення аграрної діяльності особами, що відповідають встановленим кваліфікаційним вимогам. Ключовим інструментом регулювання виступає право переважного викупу (*riętwoku*), яке в першу чергу надається орендарю земельної ділянки, а за визначених законом умов – Агентству сільськогосподарської нерухомості. Закон також передбачає винятки з обмежень щодо набуття права власності, зокрема у випадках передачі земель між близькими родичами або при розширенні сімейних фермерських господарств у межах встановлених площ. Важливим елементом є вимога щодо професійної придатності набувачів земель: особи, які не мають спеціальної аграрної освіти, можуть підтвердити свою кваліфікацію шляхом наявності щонайменше п'ятирічного досвіду роботи в аграрному секторі. Для забезпечення дотримання встановлених правил передбачено жорсткий контроль, а правочини, здійснені з порушенням вимог закону, визнаються недійсними. Окрім цього, Закон вносить комплексні зміни до суміжних нормативно-правових актів, зокрема Цивільного кодексу Польщі, законодавства про обіг державних сільськогосподарських земель, акта про об'єднання та обмін земель і положень щодо адміністративного устрою. Ці зміни спрямовані на гармонізацію аграрного законодавства та уточнення компетенції органів виконавчої влади, механізмів контролю за діяльністю Агентства, а також запровадження пільгових умов для формування сімейних фермерських господарств. Закон також врегульовує взаємодію між державними та муніципальними органами, а також аграрними організаціями в процесі консолідації та управління земельними ресурсами [133].

Закон Республіки Польща «Про геологічне і гірниче право» від 9 червня 2011 року спрямований на врегулювання діяльності, пов'язаної з

геологічними роботами, видобуванням корисних копалин, підземним зберіганням речовин і відходів. Одним із ключових обмежень є заборона на ведення цієї діяльності у спосіб, що суперечить цільовому призначенню земельної ділянки. Це безпосередньо стосується земель сільськогосподарського призначення, які не можуть бути використані для геологічних чи гірничих робіт, якщо така діяльність не узгоджена з просторовим плануванням. Закон зобов'язує дотримуватися планів місцевого розвитку та охороняти природне середовище, включно з ґрунтами. Видобуток корисних копалин для особистих потреб допускається лише в суворо визначених обсягах і без застосування вибухівки. Порушення цих вимог тягне за собою адміністративну відповідальність та фінансові санкції. Закон також передбачає охорону підземних вод і геологічної цілісності територій, що є важливим фактором збереження аграрних земель. Встановлюється обов'язок запобігати деградації навколишнього середовища під час проведення робіт, зокрема шляхом відновлення попереднього стану земель і об'єктів. Здійснення робіт дозволяється тільки при наявності відповідних дозволів, а державні органи мають право контролю і обмеження використання природних ресурсів у приватних цілях. Встановлюється чітке розмежування між правом власності на земельну ділянку та правом на розпорядження надрами, яке належить виключно державі. Закон також виключає можливість видобутку із сільськогосподарських земель без повідомлення органів влади [134].

Генеральне управління охорони навколишнього середовища Польщі (GDOŚ) є центральною державною установою, яка виконує ключові функції у сфері охорони довкілля, включаючи збереження земельних ресурсів. Її діяльність охоплює екологічний контроль інвестиційних процесів, особливо через стратегічну оцінку впливу на навколишнє середовище, що є важливим у разі забудови або зміни призначення сільськогосподарських земель. Установа координує функціонування мережі Natura 2000, яка охоплює і охороняє

території з високою природоохоронною цінністю, включно з агроекосистемами. GDOŚ також здійснює дозвільні процедури, що стосуються охорони біорізноманіття, видів, занесених до червоного списку, а також діяльності, пов'язаної з ботанічними та зоологічними садами. Через підпорядкованість Міністерству охорони навколишнього середовища, управління бере участь у реалізації екологічної політики держави, орієнтованої на сталий розвиток. Воно є органом вищого рівня щодо регіональних дирекцій з охорони навколишнього середовища, розглядає апеляції на їхні рішення та забезпечує узгодженість екологічної політики по всій території країни. Діяльність Генерального управління охоплює й інформаційну функцію – зокрема ведення реєстрів у системі EMAS (екологічного менеджменту) та Центрального реєстру форм охорони природи, що забезпечує доступ громадськості до даних про екологічний стан територій. Установа готує національні стратегії збереження біорізноманіття, реалізує програми охорони рідкісних і зникаючих видів, а також координує міжнародне співробітництво у сфері охорони довкілля. Водночас GDOŚ не має повноважень прямого контролю за місцевими органами влади, але активно взаємодіє з ними у межах погоджень та консультацій. Усі дозвільні рішення, які стосуються територій у межах морської зони, узгоджуються з відповідними морськими адміністраціями, що свідчить про широке міжвідомче охоплення. З точки зору охорони сільськогосподарських земель, GDOŚ виступає ключовим гарантом екологічної безпеки при прийнятті інвестиційних рішень, що потенційно можуть вплинути на родючість ґрунтів та цілісність агроландшафтів [135].

Головна інспекція з охорони навколишнього середовища (GIOŚ) є центральним органом виконавчої влади, який здійснює екологічний моніторинг, перевірки та нагляд за дотриманням природоохоронного законодавства в Польщі. Серед основних напрямів її діяльності – контроль забруднення повітря, води та ґрунтів, що безпосередньо впливає на стан

земель сільськогосподарського призначення. Орган бере участь у транскордонному переміщенні відходів, перевіряючи дотримання стандартів у сфері поводження з відходами, що запобігає непрямому забрудненню аграрних територій. GIOŚ також реалізує проєкти за підтримки європейських фондів, спрямовані на покращення інфраструктури екологічного моніторингу. Особливо важливими є регулярні перевірки підприємств і об'єктів, діяльність яких може загрожувати родючості земель або викликати деградацію ґрунтів. Управління GIOŚ забезпечує реалізацію державної політики в частині оцінки стану природного середовища, зокрема шляхом збору, обробки та аналізу даних про земельні ресурси. Створення інструментів просторового планування та участь в INSPIRE (Інфраструктурі просторової інформації в ЄС) сприяє більш ефективному управлінню територіями, у тому числі сільськогосподарськими. GIOŚ співпрацює з іншими установами, зокрема з органами місцевого самоврядування та регіональними інспекціями, що дозволяє забезпечити системний підхід до контролю за станом довкілля. Інспекція активно веде інформаційну та просвітницьку роботу, залучаючи громадськість до питань захисту навколишнього середовища [136].

Національний центр підтримки сільського господарства (KOWR) є ключовою виконавчою установою, яка реалізує державну аграрну політику у Польщі, зокрема в частині управління землями сільськогосподарського призначення. Підпорядкований Міністерству сільського господарства та розвитку села, KOWR відповідає за раціональне розпорядження державними аграрними ресурсами, включаючи контроль за передачею і продажем земель фермерам. Важливим аспектом діяльності є сприяння структурному розвитку сільських територій та підтримка сімейного фермерства, що сприяє збереженню родючих земель і запобіганню їхньому надмірному укрупненню чи деградації. Центр реалізує програми щодо доступу до землі для молодих фермерів, сприяє сталому землекористуванню та запобігає нецільовому використанню аграрних угідь. Одним із завдань KOWR є підтримка балансу

між аграрною продуктивністю та охороною довкілля шляхом регулювання ринку сільськогосподарських земель. KOWR також виконує функції з контролю за виконанням умов оренди земель із державного земельного фонду, забезпечуючи правову та екологічну відповідальність користувачів. Центр ініціює і впроваджує програми підтримки розвитку аграрного сектора, часто у співпраці з європейськими фондами, спрямовані на запровадження технологій сталого землекористування. KOWR працює над формуванням сучасного аграрного ландшафту, орієнтованого на збереження довгострокової продуктивності ґрунтів та екосистем. Він виступає посередником між державою та сільськогосподарськими виробниками, забезпечуючи прозорість обігу земель і дотримання екологічних стандартів. Установу також залучають до моніторингу змін у структурі аграрних підприємств, що дозволяє своєчасно виявляти ризики для земельного фонду [137].

Агентство з реструктуризації та модернізації сільського господарства (є центральним державним органом Польщі, діяльність якого спрямована на фінансову підтримку фермерів, збереження сільськогосподарських земель і розвиток сільських територій. Створене у 1994 році, агентство виконує функції акредитованої платіжної установи в рамках реалізації програм ЄС, зокрема Спільної сільськогосподарської політики. ARiMR впроваджує програми субсидування, надає прямі виплати відповідно до площі оброблюваної землі, а також здійснює фінансову допомогу у випадках стихійних лих. Здійснення таких виплат сприяє стабільному веденню сільського господарства та перешкоджає занепаду або нераціональному використанню угідь. Крім фінансування, агентство відповідає за ведення обліку сільськогосподарських виробників, тварин, реєстрів ідентифікації. Завдяки цьому забезпечується прозорість земельних ресурсів і дотримання стандартів у сільському господарстві. ARiMR виконує важливу роль у збереженні сільськогосподарських територій через фінансові інструменти, які стимулюють модернізацію господарств, розвиток переробної промисловості

та агроінфраструктури. Програми агентства спрямовані на зменшення територіального дисбалансу та підтримку дрібних і середніх фермерських господарств. Особливе значення має його діяльність у підтримці сталого розвитку сільських районів, включаючи інвестиції в екологічно безпечні технології. Агентство активно адмініструє фонди ЄС, забезпечуючи розподіл ресурсів відповідно до умов екологічного землекористування [138].

Отже, адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Польщі, Болгарії та Словаччині демонструє різні підходи, зумовлені історичними, соціальними й економічними особливостями кожної країни. Польща сповідує консервативну модель з обмеженням продажу земель особам, які не є місцевими фермерами, що сприяє збереженню сільської інфраструктури та родинних господарств. Водночас такий підхід ускладнює розвиток масштабного агропромислового бізнесу й обмежує ринкову привабливість. Болгарія дотримується ліберальної моделі із вільним обігом земель для резидентів ЄС, що стимулює інвестиційну активність і виробництво, але послаблює соціальні засади сільських громад. Словаччина натомість сформувала збалансовану правову систему, яка поєднує екологічні вимоги із механізмами стимулювання аграріїв до ґрунтозахисної поведінки. В цілому, порівняльний аналіз свідчить про те, що ефективність охорони земель залежить не лише від законодавчих обмежень, а й від наявності інституційних механізмів підтримки фермерів та державної екологічної політики.

У Болгарії адміністративно-правове забезпечення ґрунтується на тривалому періоді трансформацій, що відбувалися від часів Османської імперії через етап централізованого управління до інтеграції в європейську правову систему. Історично приватна власність на землю зазнавала ліквідації в соціалістичну добу, з подальшою реституцією після 1991 року, яка призвела до фрагментації ділянок та правової невизначеності. Законодавство 1996 року і подальші нормативні акти встановили обмеження на приватизацію,

закріпили механізми оренди та визначили роль держави в регулюванні ринку. Вступ до ЄС посприяв гармонізації норм, включаючи зелені платежі, але не усунув проблему надмірної концентрації землі. Запропоновані новації, зокрема аграрний кодекс та створення консолідаційних компаній, мають на меті уніфікацію правового простору. При цьому Болгарія демонструє ліберальний підхід до продажу земель резидентам ЄС, що водночас стимулює інвестиції і створює соціальні ризики.

У Словаччині законодавче забезпечення охорони сільськогосподарських земель значною мірою орієнтоване на реалізацію Тематичної стратегії ЄС із захисту ґрунтів, затвердженої у 2006 році. Особлива увага приділяється екологічній рівновазі, продовольчій безпеці та запобіганню ерозії, що реалізується через нормативно визначені механізми виведення земель з обігу та економічні стимули. Процедури ґрунтозахисного регулювання інтегруються у Спільну аграрну політику, зокрема через систему умов для отримання дотацій. Разом з тим, система демонструє фрагментарність правового поля та недостатню підтримку фермерів із боку держави, що ускладнює виконання агротехнічних вимог. Словацька модель акцентує на включенні дослідницьких та інформаційних компонентів у правове поле охорони земель.

Польське законодавство у сфері охорони земель охоплює цілий масив нормативно-правових актів, що визначають режим сільськогосподарських угідь і порядок їх обігу. Закон від 3 лютого 1995 року встановлює механізми захисту ґрунтів від деградації, регламентує рекультивацію та впроваджує систему оплат за вилучення земель із обігу. Закон про формування аграрного устрою визначає кваліфікаційні вимоги до покупців і впроваджує інструменти попереднього викупу з метою підтримки родинних господарств. Геологічне та гірниче право накладає обмеження на несільськогосподарське використання угідь, що захищає від вторгнення індустріальних проектів.

Передбачено санкції за порушення вимог щодо цільового використання, а також зобов'язання власників до відновлення деградованих земель.

Адміністративна система охорони земель у Польщі базується на чіткому розмежуванні повноважень між державними органами загального та спеціального призначення. Генеральне управління охорони навколишнього середовища (GDOŚ) відповідає за координацію екологічної політики, моніторинг забудови та реалізацію вимог Natura 2000. Головна інспекція охорони навколишнього середовища (GIOŚ) здійснює контроль за станом ґрунтів і дотриманням стандартів, включаючи транскордонне переміщення відходів. Національний центр підтримки сільського господарства (KOWR) виконує функції управління державним земельним фондом, реалізує програми доступу до землі для молодих фермерів і контролює орендні відносини. Агентство з реструктуризації та модернізації сільського господарства (ARiMR) забезпечує фінансування фермерів і збереження агроландшафтів через дотації та субсидії.

Польська модель охорони аграрних ландшафтів ґрунтується на підтримці малих і середніх господарств, які забезпечують збереження традиційної сільської інфраструктури. Через запровадження переважного права на купівлю, регуляції площ і кваліфікацій, законодавство стимулює розвиток родинних фермерств. Збереження таких структур дозволяє утримувати мозаїчну земельну сітку, яка з екологічної точки зору є сприятливою для біорізноманіття. Проте ці ж самі механізми ускладнюють укрупнення підприємств і впровадження сучасних агротехнологій. Обмеження купівлі землі для іноземців або великих інвесторів захищає місцевих виробників, але зменшує загальну привабливість ринку.

Польські фермери стикаються з проблемами конкурентоспроможності на європейському та регіональному рівнях, особливо в умовах ринку, відкритого для виробників із більшими земельними наділами. На відміну від фермерів з України чи Німеччини, де середнє господарство має у володінні в

кілька разів більше землі, польські виробники обмежені розміром, що впливає на ефективність. Менша площа оброблюваної землі знижує можливості для масштабування, автоматизації та залучення новітніх технологій. У поєднанні з жорстким законодавством щодо продажу та оренди, це зменшує інвестиційну привабливість польського сільського господарства.

У датському звіті що стосується регенеративного землеробства в органічному сільському господарстві наголошується, що в основі сучасної охорони земель у Данії лежить концепція відновного землеробства як частини екологічного виробництва. Вона базується на п'яти принципах: мінімальному порушенні ґрунту, постійному рослинному покритті, біорізноманітті, інтеграції тваринництва й рециркуляції ресурсів. Ці принципи сприяють поліпшенню структури ґрунту, його водоутримуючої здатності та мікробіологічної активності. Водночас підкреслюється зменшення негативного антропогенного впливу на агроecosистему. Правові й економічні інструменти у сфері земельного обігу визначаються спільною сільськогосподарською політикою ЄС. Данія взяла на себе зобов'язання щодо зниження викидів парникових газів та збереження вуглецю в ґрунті. Незважаючи на це, термін «відновне землеробство» досі не має юридичного визначення. Це ускладнює облік таких практик і створює бар'єри для держпідтримки. Хоча вже 25% угідь обробляються без оранки, площі регенеративного землеробства залишаються нерегульованими. Значну роль відіграють громадські об'єднання, такі як Foreningen Regenerativt Jordbrug і SEGES Innovation. Звіт пропонує відійти від контролю за землекористуванням до стимулювання змін. Йдеться про довгострокові угоди, агроecологічні проєкти та підтримку трансформації до сталих практик [139].

У Данії сформовано розвинену систему екологічного законодавства, ключове місце в якій посідає Закон про охорону навколишнього середовища.

Його положення мають комплексний характер і визначають засади державної екологічної політики, спрямованої на забезпечення сталого розвитку та збереження природних ресурсів, у тому числі земельних. Закон охоплює питання запобігання забрудненню повітря, води та ґрунтів, що має безпосереднє значення для охорони сільськогосподарських земель, оскільки сприяє збереженню їх родючості та недопущенню деградації. Окремо акцентується на мінімізації негативного впливу шуму, вібрацій і надмірного використання ресурсів у процесі господарської діяльності. Важливим напрямом є стимулювання впровадження екологічно безпечних технологій, розвиток системи поводження з відходами та зменшення їх утворення, що прямо впливає на стан аграрних територій. У цьому контексті підвищується екологічна відповідальність як суб'єктів господарювання аграрного сектору, так і споживачів сільськогосподарської продукції. Органи державної влади зобов'язані враховувати екологічні вимоги у своїй управлінській діяльності, зокрема під час регулювання землекористування. Значні регуляторні повноваження надано міністру охорони навколишнього середовища, який уповноважений приймати підзаконні нормативні акти для врегулювання екологічно ризикованих процесів, у тому числі пов'язаних із сільським господарством. Закон деталізує вимоги до підприємств щодо викидів, використання ресурсів, поводження з відходами та експлуатації виробничих об'єктів, що має значення для аграрного виробництва та охорони ґрунтів. Передбачено також спеціальні вимоги до підготовки персоналу, який працює з екологічно чутливими процесами, що підвищує рівень дотримання природоохоронних стандартів у сфері землекористування. Важливе місце посідають механізми самоінспекції та можливість делегування окремих контрольних функцій уповноваженим організаціям, що підсилює ефективність екологічного нагляду. Система управління відходами ґрунтується на ієрархічному підході, де пріоритет надається запобіганню їх утворенню, повторному використанню та переробці, і лише в крайньому

випадку – утилізації. Така модель сприяє зниженню антропогенного навантаження на ґрунти та є важливим елементом правового механізму охорони земель сільськогосподарського призначення [140].

Наступний закон Данії про планування встановлює правові засади просторового розвитку, спрямованого на узгодження економічних, соціальних і екологічних інтересів. Його головною метою є забезпечення сталого землекористування з урахуванням збереження природи, розвитку муніципалітетів і залучення громадськості. Закон визначає пріоритети в розвитку міст, підтримці біорізноманіття та охороні узбереж. Він також регламентує житлову політику, формування інфраструктури й збереження культурного ландшафту. Особлива увага приділяється прибережним зонам, де встановлено обмеження на нове будівництво та вимоги щодо охорони ландшафту. Дозволяється реалізація екологічно сталих туристичних проєктів за дотримання визначених критеріїв. До планування залучаються національні парки, фонди та муніципалітети, які координують дії у сфері туризму. Планування в прибережних районах є жорстко регламентованим для охорони чутливих природних територій. Міністр бізнесу та промисловості здійснює нагляд, затвердження та видає дозвільні акти. У столичному регіоні передбачено особливі правила муніципального планування, зокрема щодо інфраструктури й громадського транспорту. Територія регіону поділена на функціональні зони з визначенням ролі кожної в загальній структурі. Закон передбачає обмеження забудови зелених зон і стимулювання розвитку лише в межах наявної урбанізованої території [141].

Національний центр з питань довкілля та енергетики при Орхуському університеті (DCE) відіграє ключову роль у науковому забезпеченні охорони сільськогосподарських земель у Данії. Центр надає урядовим структурам, зокрема Міністерству довкілля та Датському агентству з охорони довкілля, високоякісні дослідницькі консультації, які враховують екологічні аспекти землекористування. Важливим напрямом є підтримка політики сталого

управління ґрунтами, зокрема через дослідження впливу сільськогосподарських практик на якість ґрунтів, вміст вуглецю та біорізноманіття. Центр координує публікації та технічні звіти, що лягають в основу рішень з управління агроландшафтами та моніторингу деградаційних процесів. Завдяки міждисциплінарному підходу DCE забезпечує комплексне бачення охорони земель, поєднуючи агроекологію, кліматичну науку та регіональне планування. Рекомендації DCE використовуються для розроблення нормативів, екосхем і агроекологічних програм у рамках спільної аграрної політики ЄС. Центр також відіграє роль посередника між академічною наукою, владними структурами та суспільством, забезпечуючи довгострокову експертну підтримку у сфері землекористування. Його діяльність сприяє впровадженню концепцій сталого розвитку в управління сільськими територіями, включаючи обмеження інтенсивного землеробства та підтримку органічного виробництва. DCE ініціює дослідження щодо впливу добрив, пестицидів і зміни клімату на сільськогосподарські екосистеми та формує відповідні рекомендації. Центр виступає гарантом якості науково обґрунтованих консультацій, що мають практичне значення для охорони земель та відновлення деградованих угідь [142].

Сільськогосподарські фонди Данії були створені відповідно до Закону про підтримку сільського господарства 1972 року з метою сприяння розвитку та підвищенню конкурентоспроможності аграрного сектору. До системи входять фонди податку на алкоголь, виробничі фонди та Фонд органічного землеробства, які надають грантову підтримку широкому спектру ініціатив. Йдеться про фінансування наукових досліджень, боротьбу з хворобами, навчання, консультування, а також проєкти у сфері добробуту тварин і збуту продукції. Одержувачами фінансування можуть бути як державні наукові установи, так і приватні професійні організації у сфері сільського господарства. Основні джерела надходжень до фондів – щорічні бюджетні асигнування та спеціальні податки на виробництво, що адмініструються

галузевими структурами. Адміністративний нагляд за діяльністю сільськогосподарських фондів здійснює Датське агентство з питань сільського господарства, що забезпечує прозорість та ефективність розподілу ресурсів. Зміст і цілі фінансованих заходів відповідають державній політиці сталого сільського господарства, з особливим акцентом на інновації та екологічні практики. Фонд органічного землеробства, зокрема, відіграє ключову роль у підтримці екологічно дружніх методів господарювання. Завдяки цим фондам формується середовище для розвитку аграрної науки, просування сталих технологій і підвищення кваліфікації фермерів. Участь у програмах сприяє адаптації сільського господарства до нових екологічних та ринкових викликів [143].

Товариство з інспекції затверджених суб'єктів господарювання в секторі (SEGES), як незалежна дослідницька та інноваційна компанія, що працює над створенням рішень для сталого та конкурентоспроможного сільського господарства Данії спрямовує свої зусилля на забезпечення сталого використання сільськогосподарських ресурсів. Компанія поєднує галузеві знання з цифровими технологіями для впровадження практичних рішень безпосередньо в аграрне виробництво. Важливим напрямом діяльності SEGES є розроблення інструментів моніторингу та управління станом ґрунтів, що сприяє запобіганню деградації земель. Компанія активно працює над поширенням практик відновного землеробства, зокрема мінімальної обробки ґрунту, сівозміни та покривних культур. У рамках стратегії на 2023–2027 роки особлива увага приділяється адаптації сільського господарства до кліматичних змін через підвищення стійкості ґрунтових екосистем. SEGES також сприяє агроекологічним інноваціям, залучаючи фермерів до пілотних проєктів і консалтингу. Завдяки системному підходу SEGES Innovation впроваджує рішення, що охоплюють весь ланцюг створення вартості – від поля до споживача. Впроваджені компанією технології дозволяють агровиробникам приймати науково обґрунтовані

рішення щодо збереження родючості ґрунтів і оптимального землекористування. Через свої консультаційні платформи SEGES надає аграріям доступ до даних, моделей і цифрових сервісів, які підвищують ефективність охорони земель. Компанія також співпрацює з національними та міжнародними партнерами для поширення кращих практик сталого агровиробництва. Її діяльність має важливе значення для формування науково-обґрунтованої аграрної політики, зокрема в частині використання добрив, сівозмін і точного землеробства [144].

Кафедра агроєкології Орхуського університету є провідним науковим осередком, що здійснює фундаментальні, стратегічні та прикладні дослідження в галузі взаємодії клімату, ґрунту, рослин, тварин і людини в агроєкосистемах. Дослідження кафедри спрямовані на підтримку сталого землекористування, зокрема через розробку рішень для збереження родючості ґрунтів, зниження ерозії та адаптації сільського господарства до змін клімату. Значна увага приділяється розробці агроєкологічних практик, які поєднують збереження екосистем з продуктивністю агросектору. Робота кафедри охоплює як наукову підтримку для політики сталого розвитку, так і безпосереднє впровадження новітніх практик у фермерське середовище. Кафедра активно співпрацює з DCE, SEGES Innovation, міністерствами та міжнародними науковими мережами. Інституційна стратегія кафедри орієнтована на досягнення міжнародного визнання в галузі агроєкології через інтердисциплінарний підхід і високий рівень наукової якості. У структурі кафедри працює понад 270 фахівців, які беруть участь у комплексних дослідницьких проєктах, що стосуються охорони земель, водних ресурсів і змін землекористування. Участь у формуванні доказової бази для агроєкологічної політики дозволяє кафедрі впливати на розробку національних та європейських стандартів з охорони довкілля. Також кафедра забезпечує підготовку фахівців через бакалаврські, магістерські та

PhD-програми, що базуються на сучасних екологічних та технологічних підходах [145].

Отже, адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Данії формується на основі інтегрованого підходу, що поєднує правові, екологічні та науково-дослідні інструменти. Законодавчі акти, зокрема Закон про охорону навколишнього середовища та Закон про просторове планування, визначають нормативні рамки збереження ґрунтів, запобігання урбанізації та забезпечення сталого землекористування. У межах цього регулювання держава встановлює заборони на забудову зелених зон, стимулює агроєкологічні проєкти та обмежує шкідливі впливи агровиробництва. Водночас законодавство підтримує розвиток відновного землеробства, хоча наразі не містить його чіткого юридичного визначення. Значну роль відіграють державні та приватні інституції – такі як DCE, SEGES Innovation та Орхуський університет, – які здійснюють моніторинг, розробку політик та поширення науково обґрунтованих практик.

Комплексність системи полягає у поєднанні принципів спільної аграрної політики ЄС із національними механізмами стимулювання змін у сільському господарстві. Регламентуючі акти зосереджуються на попередженні деградації, забезпеченні циркуляції ресурсів і збереженні вуглецю в ґрунті як стратегічного екосистемного елементу. Урядові установи мають повноваження видавати підзаконні акти, здійснювати контроль за підприємствами та делегувати повноваження приватним структурам. Особливістю є акцент на регіональному управлінні – муніципалітети та національні парки беруть участь у плануванні, що забезпечує відповідність місцевим умовам. Завдяки ефективному науковому супроводу та прозорості у використанні ресурсів Данія демонструє високий рівень екологічної відповідальності у сфері охорони земель.

Охорона земель сільськогосподарського призначення в Італії є складовою більш широкої системи агроекологічного управління, яка поєднує просторове планування, екологічне зонування, підтримку сталого землеробства та збереження природного потенціалу територій. Значна частина території країни має високий агропромисловий потенціал, що поєднується з вразливістю до ерозії, зсувів, опустелювання та деградації ґрунтів, особливо у південних регіонах і на островах. Водночас процес урбанізації, інтенсифікація сільського господарства та нерегульоване будівництво призводять до скорочення площ родючих земель. Реакцією на ці виклики стала орієнтація державної політики на збереження сільськогосподарського ландшафту як просторового ресурсу та екологічного активу. Збереження земель у сільськогосподарському користуванні дедалі більше розглядається не лише як аграрна, а як екосистемна і стратегічна функція [146].

Законодавчий указ № 152 від 3 квітня 2006 року є системоутворюючим актом екологічного права Італії, який має важливе значення для адміністративно-правового забезпечення охорони земель та ґрунтів як складової природного середовища. У контексті публічного адміністрування охорони земель сільськогосподарського призначення цей акт демонструє комплексний підхід до регулювання природоресурсних відносин, у межах якого земельні ресурси розглядаються у взаємозв'язку з водними, повітряними та біологічними компонентами довкілля. Документ систематизує адміністративні процедури стратегічної та екологічної оцінки впливу на довкілля, інтегрованого дозволу на забруднення, а також механізми запобігання деградації ґрунтів і відновлення порушених земель. Важливе значення має імплементація директив ЄС, що забезпечує уніфікацію підходів до контролю за використанням земельних ресурсів у межах європейського правового простору. Особливістю регулювання є закріплення принципу «забруднювач платить» та поєднання дозвільних, контрольних і

компенсаційних адміністративних процедур, що безпосередньо впливають на режим використання земель сільськогосподарського призначення. Таким чином, зазначений акт можна розглядати як приклад нормативної моделі, в якій охорона ґрунтів забезпечується через інтеграцію екологічних вимог у систему адміністративного управління природними ресурсами [147].

Закон № 431 від 8 серпня 1985 року в Італії є важливим етапом становлення адміністративно-правового механізму охорони природних територій, що мають особливу ландшафтну та екологічну цінність. У контексті публічного адміністрування охорони земель сільськогосподарського призначення його положення демонструють перехід до комплексного просторово-екологічного регулювання, у межах якого земельні ресурси розглядаються як елемент цілісної природної системи. Акт запровадив системні обмеження щодо використання територій із підвищеною природоохоронною цінністю, зокрема прибережних зон, гірських територій, лісових масивів, водно-болотних угідь та археологічних об'єктів. Такий підхід має значення і для охорони сільськогосподарських земель, оскільки формує правові механізми запобігання деградації ґрунтів через обмеження антропогенного навантаження на суміжні природні екосистеми. Закон поклав на регіони обов'язок розроблення ландшафтних планів, у яких екологічні та просторові цінності мають пріоритетне значення. У разі невиконання цього обов'язку передбачалася субституція повноважень центральним рівнем управління, що підсилює вертикаль адміністративного контролю у сфері охорони довкілля та земель. Важливим елементом є запровадження дозвільно-погоджувальної процедури для здійснення господарської діяльності в межах охоронних зон, що передбачає чіткі строки розгляду та адміністративні гарантії для заявників. Водночас передбачено диференційований підхід, за якого окремі види сільськогосподарської та лісогосподарської діяльності, що не змінюють природної структури території, не підлягають обмеженням. Таким чином, Закон № 431/1985 можна

розглядати як ранній приклад інтеграції ландшафтної, екологічної та адміністративно-правової політики, який закладає основи сучасного підходу до просторового регулювання землекористування та охорони земельних ресурсів [148].

Законодавчий указ від 3 квітня 2018 року № 34 («Єдиний текст про ліси та ланцюги постачання лісового господарства») у контексті охорони земель сільськогосподарського призначення запроваджує комплексний підхід до управління природними ресурсами, орієнтований на відновлення деградованих територій та раціональне використання земель. Акт передбачає залучення регіонів до формування об'єднань землевласників і землекористувачів, а також створення кооперативних та консорціумних структур для відновлення занедбаних і малопродуктивних земель. Такий підхід спрямований на підвищення ефективності використання земельних ресурсів та запобігання їх подальшій деградації. Закон також встановлює механізми сертифікації сталого природокористування, простежуваності продукції та впровадження професійних стандартів для суб'єктів, що здійснюють діяльність у сфері управління земельними ресурсами. Це сприяє інтеграції сільськогосподарської діяльності з заходами з відновлення та охорони земель [149].

Декрет-закон Італії № 63 від 15 травня 2024 року запроваджує термінові заходи у сфері регулювання використання земель сільськогосподарського призначення в контексті енергетичного переходу. Центральним є положення, яке обмежує розміщення нових наземних фотоелектричних установок на продуктивних сільськогосподарських землях та забороняє розширення вже існуючих, що спрямовано на запобігання вилученню аграрних угідь з виробничого обігу. Водночас акт передбачає винятки для агровольтаїчних систем, які поєднують виробництво електроенергії з веденням сільськогосподарської діяльності, а також для проектів у межах Національного плану відновлення та стійкості (PNRR) і

енергетичних спільнот. Дозволяється також розміщення таких установок у непридатних для агровикористання зонах, зокрема промислових територіях, кар'єрах та транспортній інфраструктурі. Таким чином, запроваджується диференційований адміністративно-правовий підхід, спрямований на баланс між розвитком відновлюваної енергетики та охороною земель сільськогосподарського призначення як стратегічного ресурсу держави [150].

Стаття 8 Регіонального нормативно-правового акту м. Умбрії від 2 вересня 1974 р. № 53 встановлює систему містобудівних та адміністративно-правових обмежень, спрямованих на охорону сільськогосподарських земель і запобігання їх урбанізації. У межах сільськогосподарських зон (зона Е) передбачено істотні обмеження щодо житлової та господарської забудови, включаючи низькі показники щільності та обмеження висотності будівель. Здійснення нового будівництва допускається лише за умови належного обґрунтування аграрної необхідності, підтвердженої відповідними планами господарської діяльності. Для суб'єктів сільськогосподарського використання встановлено диференційовані параметри забудови та тривалі обмеження щодо цільового використання земель. Акт також передбачає можливість реконструкції та обмеженого розширення існуючих будівель, а також адаптацію окремих об'єктів для суміжних видів діяльності, зокрема агротуризму. Загалом такі норми спрямовані на збереження функціональної цілісності аграрних територій та стримування їхньої інтенсивної урбанізації [151].

Отже, адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Італії формується як частина ширшої екологічної політики держави, що поєднує просторове планування, агроекологічне управління та запобігання деградації ґрунтів. Значна частина території країни є вразливою до ерозії, урбанізації та нераціонального використання, що спонукало до розробки цілісної нормативної системи. Центральним актом є Законодавчий указ № 152/2006, який кодифікує

положення з оцінки впливу на довкілля, охорони ґрунтів і вод, поводження з відходами та імплементації директив ЄС. Особливе місце займає інтегрована оцінка впливу на сільськогосподарські угіддя, яка вважається частиною екосистемного підходу. Закон № 431/1985 додатково запровадив регіональні ландшафтні плани і обмеження на будівництво у зонах з високою екологічною цінністю.

Додаткове нормативне наповнення адміністративно-правового режиму охорони земель становлять спеціальні закони щодо лісів, фотоелектричних установок та регіонального планування. Законодавчий указ № 34/2018 встановлює правовий режим для лісів та агролісових територій, сприяючи формуванню кооперативів, консорціумів та сертифікованих суб'єктів з охорони й обробки земель. Закон Італії № 63/2024 вводить заборону на встановлення сонячних панелей на аграрних землях, за винятком агровольтаїчних проєктів, з метою запобігання втраті продуктивних угідь. Таким чином держава інтегрує питання продовольчої безпеки у сферу енергетичної трансформації. Система передбачає регіональні винятки, пріоритетність аграрного виробництва та спеціальні зони дозволеного енергетичного будівництва. Нормативний акт регіону Умбрія № 53/1974 деталізує обмеження на забудову в аграрних зонах, запроваджує обов'язкові бізнес-плани та двадцятирічні обмеження на зміну цільового призначення.

Адміністративна система Італії в цій сфері базується на поєднанні повноважень центральних і регіональних органів, які реалізують політику сталого землекористування відповідно до принципу субсидіарності. Уряд визначає загальні екологічні стандарти, тоді як регіони зобов'язані розробляти конкретні плани використання земель, встановлювати обмеження та проводити моніторинг. У випадку бездіяльності регіонів передбачено автоматичну передачу повноважень на центральний рівень. Водночас правовий режим охоплює не лише публічну владу, а й приватних землевласників, які зобов'язані дотримуватися встановлених норм. Особлива

увага приділяється ландшафтним, екологічним та агроекономічним параметрам при наданні дозволів на будівництво або зміну землекористування.

Отже, аналіз досвіду держав – членів Європейського Союзу свідчить про наявність різних моделей адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення, проте спільною для них є орієнтація на принципи сталого землекористування, запобігання деградації ґрунтів та обмеження нецільового використання сільськогосподарських угідь. У більшості країн охорона земель забезпечується через поєднання законодавчих обмежень, механізмів просторового планування, економічних стимулів, систем моніторингу та контролю, а також інтеграцію вимог земельної, екологічної та аграрної політики. Особливе значення надається збереженню продуктивного потенціалу земель, недопущенню їх надмірної урбанізації та забезпеченню балансу між економічними потребами й екологічними інтересами. Зазначений досвід становить практичний інтерес для України в контексті вдосконалення національного механізму адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення та його подальшої гармонізації з європейськими стандартами.

3.2. Удосконалення адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні

Проведений аналіз національних особливостей правового забезпечення та зарубіжного досвіду свідчить, що забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення потребує постійного вдосконалення адміністративно-правових механізмів, які мають відповідати сучасним викликам та тенденціям розвитку земельних відносин. Зміни, пов'язані з європейською інтеграцією України, цифровізацією публічного управління,

необхідністю забезпечення продовольчої та екологічної безпеки, а також негативними наслідками воєнних дій зумовлюють необхідність переосмислення існуючих підходів до адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення.

У науковій літературі існують певні чисельні підходи до удосконалення адміністративно правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення. Так український вчений І. Стрілець вважає, що головні напрями реформ, серед яких ключовими є дерегуляція ринку агрохімічних обстежень, створення реєстру ґрунтів, використання результатів дистанційного зондування та децентралізація повноважень органів контролю. Наголошується, що ці напрями формуються відповідно до програмних документів уряду України та наукових досліджень. Запропоновано використовувати результати агрохімічних обстежень як доказову базу в системі державного контролю. Водночас автор зазначає, що ці напрями значною мірою збігаються з європейськими підходами. Обґрунтовується необхідність комплексного нормативного врегулювання понять «відновлення ґрунтів» і «відтворення родючості», закріплення нових підстав припинення права власності та посилення відповідальності за безгосподарське використання. Наголошено на відсутності державного реєстру ґрунтів, що гальмує прийняття рішень на основі об'єктивних даних. Розглянуто роль агрохімічної паспортизації у фіксації якісних характеристик земель і регулюванні правовідносин у сфері їх передачі, оцінки та використання. Висловлено критику дублювання повноважень між органами виконавчої влади та відсутність комплексного арбітражного механізму, що обумовлює необхідність розмежування відповідальності та ролі суду. Підтверджуються ефективність цифрових трансформацій у сфері охорони земель. Акцентується увагу на застосуванні супутникового моніторингу, точного землеробства, автоматизації процесів та консультаційних послуг для фермерів. Ілюструється позитивна роль приватного консалтингу та щорічної

звітності як способу прозорого землекористування. На основі аналізу порівняльного матеріалу автор пропонує запровадження сертифікату родючості ґрунтів, як це передбачено у Ґрунтовій стратегії ЄС [152].

Н. Гавриш і А. Годованюк розкривають важливість теоретико-методологічного обґрунтування правового режиму охорони земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва аграрної продукції. Наголошують, що в умовах критичного стану ґрунтів України – через ерозію, підтоплення, забруднення та деградацію – постає нагальна потреба у формуванні цілісної системи правових заходів. Вони визначають раціональне використання землі як правову діяльність, спрямовану на ефективне господарювання із дотриманням екологічного балансу. Обґрунтовується концепція «права використання ґрунтів» як нової правової категорії, що охоплює всі види діяльності, пов'язані з природними властивостями ґрунтів. Визначено, що чинне земельне законодавство недостатньо охоплює питання охорони ґрунтів і потребує суттєвого розширення. Акцентують увагу на неузгодженості та оціночному характері понять «раціональне використання» та «охорона земель», що ускладнює правозастосування. Діючі норми законодавства не формують єдиного підходу до розмежування охоронних та експлуатаційних аспектів використання земель. Зазначається, що екологічна безпека має стати пріоритетною у визначенні правомірності землекористування. Вказують на відсутність у Земельному кодексі розділу, присвяченого охороні ґрунтів, і пропонують запровадити його для ефективного нормотворчого реагування. Розвивають концепцію правового регулювання сталого землекористування в Україні як ключової передумови аграрного розвитку. Наголошено, що підвищення родючості ґрунтів можливе лише за умови забезпечення системності охоронних правових заходів. У цьому контексті доцільним вбачається доповнення Закону України «Про охорону земель» положеннями щодо спеціалізованих методів охорони ґрунтів, включно з економічним

стимулюванням. Аргументовано, що охорона ґрунтів має бути інтегрованою частиною правової політики у сфері аграрного сектору, довкілля та регіонального розвитку. Підкреслено необхідність формування єдиного понятійного апарату, що забезпечить уніфікацію нормативного підходу в земельному законодавстві. Запропоновано орієнтуватися на багатовимірний підхід, що поєднує юридичні, екологічні та економічні складники сталого землекористування [153].

Л. Коваль досліджує особливості правового режиму охорони земель сільськогосподарського призначення в умовах воєнного стану. Авторка обґрунтовує необхідність адаптації державної політики до викликів, пов'язаних із деградацією ґрунтів та загрозами продовольчій безпеці. Звертається увага на відсутність чіткого механізму здійснення охоронних процедур у період воєнного стану та пропонується створення єдиного реєстру пошкоджених земель, цифровізація державного контролю, удосконалення порядку оцінки воєнних пошкоджень і запровадження системи екологічного аудиту територій, що зазнали збройного впливу. Окремо наголошується на необхідності врахування досвіду післявоєнного відновлення Хорватії, Боснії та Іраку, а також адаптації положень Директиви 2004/35/ЄС щодо відповідальності за шкоду довкіллю до умов воєнного забруднення земель [154].

Отже, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що подальше удосконалення адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення має бути спрямоване насамперед на систематизацію та розвиток правових механізмів охорони ґрунтів. У цьому контексті доцільним видається вдосконалення положень земельного законодавства та Закону України «Про охорону земель» у частині конкретизації правових засад збереження родючості ґрунтів, а також розширення економічних стимулів екологічно відповідального землекористування.

В умовах воєнного стану та майбутнього післявоєнного відновлення окремого нормативного врегулювання потребують питання оцінки, обліку та відновлення земель сільськогосподарського призначення, що зазнали негативного впливу внаслідок бойових дій. З огляду на це перспективним напрямом удосконалення законодавства є формування спеціальних правових механізмів відновлення та рекультивації пошкоджених земель, а також адаптація відповідних національних процедур до сучасних європейських підходів у сфері екологічної відповідальності.

Крім того, важливого значення набуває підвищення ефективності взаємодії між суб'єктами публічної адміністрації, які реалізують контрольні, моніторингові та природоохоронні функції у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення. Особливої актуальності зазначене питання набуло після проведеної у 2025 році реорганізації центральних органів виконавчої влади та передачі функцій колишніх Міністерства аграрної політики та продовольства України і Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України до Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України. На нашу думку, концентрація різномірних повноважень у межах одного органу не повинна призводити до зниження рівня галузевої спеціалізації та послаблення координації у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення. У зв'язку з цим важливим завданням залишається забезпечення належної взаємодії між органами, уповноваженими здійснювати державний контроль, моніторинг та реалізацію державної політики у відповідній сфері.

Французькі вчені Е. Реньє та О. Каталло, аналізуючи перспективи повоєнного відновлення аграрного сектору України, обґрунтовують необхідність посилення екологічної складової землекористування та орієнтації державної політики на принципи сталого розвитку. Науковці звертають увагу на ризики, пов'язані з надмірною спеціалізацією аграрного виробництва, скороченням частки кормових культур та дефіцитом органічної

речовини у ґрунтах, що негативно впливає на їх родючість і підвищує загрозу деградаційних процесів. У зв'язку з цим наголошується на важливості поширення агроекологічних практик та забезпечення збалансованого використання земельних ресурсів. Особливу увагу дослідники приділяють ролі малих і середніх фермерських господарств, які завдяки більш диверсифікованому характеру виробництва, обмеженому використанню агрохімічних засобів та орієнтації на локальні ринки здатні забезпечувати збереження біорізноманіття та підтримання екологічної стійкості агроландшафтів. У зв'язку з цим перспективним напрямом удосконалення державної політики вбачається розвиток механізмів економічного стимулювання екологічно відповідального землекористування та підтримки сімейного фермерства. Крім того, вчені підкреслюють важливість гармонізації національного законодавства з екологічними стандартами Європейського Союзу, насамперед у сфері моніторингу забруднення, управління використанням добрив та контролю за застосуванням засобів захисту рослин. При цьому наголошується, що впровадження відповідних вимог має супроводжуватися створенням належних фінансових та організаційних механізмів підтримки землекористувачів, а також розвитком системи компенсації за виконання природоохоронних функцій та надання екосистемних послуг [155].

Іспанські та італійські вчені Р. Франкавілья, М. Альмагро та Х. Вісенте-Вісенте обґрунтовують необхідність поширення практик ґрунтозберігаючого землеробства як одного з ключових напрямів забезпечення охорони сільськогосподарських земель в умовах кліматичних змін і деградації ґрунтів. Науковці зазначають, що застосування мінімального обробітку ґрунту, підтримання постійного рослинного покриву та дотримання науково обґрунтованих сівозмін сприяє відновленню родючості ґрунтів, зменшенню ерозійних процесів та підвищенню стійкості агроекосистем до несприятливих природних чинників. Особливу увагу дослідники приділяють

ролі державної політики та адміністративно-правових механізмів у стимулюванні впровадження таких практик. Підкреслюється, що охорона земель повинна забезпечуватися не лише шляхом встановлення обов'язкових вимог, а й через застосування економічних стимулів та механізмів державної підтримки екологічно відповідального землекористування. У цьому контексті позитивний досвід Європейського Союзу пов'язується із використанням фінансових інструментів Спільної аграрної політики, спрямованих на заохочення фермерів до впровадження сталих методів ведення сільського господарства. Водночас автори наголошують на необхідності узгодження наукових рекомендацій, адміністративно-правових механізмів та інституційної підтримки, що дозволяє розглядати охорону земель сільськогосподарського призначення як складову довгострокової екологічної та аграрної політики держави [156].

Іспанські та італійські вчені Р. Франкавілья, М. Альмагро та Х. Вісенте-Вісенте наголошують на необхідності посилення правових та організаційних механізмів охорони сільськогосподарських земель в умовах деградації ґрунтів і кліматичних змін. Науковці підкреслюють, що забезпечення родючості ґрунтів повинно розглядатися як один із пріоритетів державної аграрної та екологічної політики, а система охорони земель має бути орієнтована не лише на усунення наслідків деградаційних процесів, але й на їх своєчасне попередження. Особливу увагу дослідники приділяють ролі адміністративно-правових та економічних інструментів стимулювання екологічно відповідального землекористування. Вони відзначають доцільність поєднання обов'язкових вимог щодо охорони ґрунтів із механізмами державної підтримки суб'єктів господарювання, які впроваджують практики сталого використання земельних ресурсів. Як свідчить досвід Європейського Союзу, ефективність землеохоронної політики значною мірою залежить від інтеграції екологічних вимог до системи державної підтримки аграрного сектору. Узагальнюючи результати

дослідження, автори доходять висновку, що охорона земель сільськогосподарського призначення потребує комплексного підходу, який поєднує правове регулювання, економічне стимулювання, систему моніторингу стану ґрунтів та належне інституційне забезпечення реалізації державної політики у відповідній сфері [157].

Грецький та італійський вчені Л. Монтанарелла, П. Панагос визначають ключові деградаційні процеси, які мають бути враховані в політиці охорони земель. Серед них – ерозія ґрунтів, ущільнення, забруднення хімічними речовинами, ущільнення і втрати органічної речовини. Підкреслюється, що ерозія ґрунтів у сільському господарстві ЄС у два рази перевищує швидкість природного утворення ґрунту. Майже чверть сільськогосподарських ґрунтів ЄС мають критичну щільність у підґрунті, що обмежує доступ води й кисню до кореневих систем. Забруднення мінеральними добривами, зокрема кадмієм і міддю, особливо в виноградниках і садах, становить серйозну екологічну загрозу. Окрему увагу автори приділяють зв'язку між охороною ґрунтів і біорізноманіттям. Вони доводять, що ґрунти забезпечують 25 % світового біорізноманіття, а інтенсивне землекористування зменшує видове багатство ґрунтових організмів. Для забезпечення довгострокової охорони ґрунтів необхідно повертати в агроландшафти ландшафтні елементи (лінії дерев, тераси, живі огорожі, водойми), які сприяють збереженню біорізноманіття й підвищують продуктивність. Автори також підтримують створення Європейської обсерваторії ґрунтів як координаційного центру збору, аналізу та поширення даних про ґрунти. У межах цієї структури розробляються індикатори охорони ґрунтів для оцінювання екологічної ефективності політики ЄС, зокрема в частині САП і стратегії «Від лану до столу» [158].

Міжнародний колектив учених на чолі з Б. Мінасі, Б. П. Мелоном та А. Б. МакБратні обґрунтовує необхідність удосконалення системи охорони сільськогосподарських земель у контексті глобальної ініціативи «4 на тисячу», започаткованої в межах кліматичного саміту COP21. Науковці

розглядають ґрунти як стратегічний природний ресурс, здатний виконувати важливі екологічні функції та забезпечувати стійкість аграрного виробництва. Автори наголошують, що ефективна охорона земель потребує впровадження довгострокових заходів зі збереження органічної речовини в ґрунтах, адаптованих до місцевих природно-кліматичних умов. Водночас реалізація таких заходів неможлива без належного державного стимулювання, фінансової підтримки землекористувачів та створення системи постійного моніторингу стану ґрунтового покриву. Особливого значення набуває достовірний облік змін показників родючості та накопичення органічного вуглецю, що дозволяє оцінювати ефективність землеохоронної політики. Узагальнюючи результати дослідження, науковці доходять висновку, що охорона сільськогосподарських земель має базуватися на поєднанні екологічних, економічних та організаційно-правових механізмів, а також передбачати формування системи державної підтримки й моніторингу, спрямованої на забезпечення довгострокового збереження родючості ґрунтів і сталого землекористування [159].

Отже, узагальнення підходів іноземних учених дає підстави стверджувати, що удосконалення адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення має здійснюватися насамперед шляхом посилення системи державного моніторингу та контролю за станом ґрунтів. У цьому контексті важливого значення набуває розвиток цифрових механізмів обліку, картування та оцінки деградаційних процесів, а також використання науково обґрунтованих показників родючості та екологічного стану земель.

Не менш важливим напрямом є впровадження економічних стимулів для екологічно відповідального землекористування. Зарубіжний досвід свідчить про доцільність поєднання механізмів державної підтримки агровиробників із дотриманням ними землеохоронних вимог, а також

розвитку компенсаційних механізмів за здійснення природоохоронних заходів і збереження екосистемних функцій ґрунтів.

Окрему увагу іноземні дослідники приділяють необхідності гармонізації аграрної та екологічної політики, що передбачає інтеграцію вимог щодо охорони ґрунтів до системи публічного адміністрування сільського господарства, удосконалення механізмів використання добрив і засобів захисту рослин, а також поширення практик сталого землекористування, адаптованих до природно-кліматичних особливостей окремих територій.

Вагомий доробок щодо удосконалення адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення зробили імениті та молоді вчені, що висвітлили їх на науково-практичних конференціях. Так С.В. Савчук обґрунтовує необхідність подальшого реформування земельного законодавства у контексті запровадження ринку сільськогосподарських земель, наголошуючи на потребі вдосконалення законодавчого забезпечення прозорості, публічності та справедливості обороту земель. Автор підкреслює, що відкриття ринку має супроводжуватися інституційною модернізацією реєстраційних процедур, запровадженням електронного нагляду за транзакціями та обов'язковим розкриттям бенефіціарної інформації. Особливу увагу приділено механізмам запобігання концентрації землі в руках олігархічного капіталу через встановлення лімітів володіння, інструментів антимонопольного контролю та санкцій за їх порушення. Пропонується створити реєстр земель сільськогосподарського призначення з відкритим доступом для громадян, що забезпечить контроль і зменшить рівень зловживань. Також автор акцентує на необхідності посилення ролі місцевого самоврядування в управлінні землею шляхом розширення їх компетенції щодо погодження продажу ділянок іноземцям [160].

І. Андрейцев наголошує, що конституційне закріплення особливого правового статусу землі потребує деталізації у Земельному кодексі щодо інструментів її адміністративної охорони та відновлення. Він підкреслює необхідність чіткої класифікації земель як «основного національного багатства» зі встановленням відповідальності користувачів. Пропонується передбачити в законодавстві механізми адміністративного примусу та санкцій за порушення режиму використання. Також рекомендується формування процедур безпосереднього державного контролю за відновленням родючості, зокрема землеохоронними службами. Використання кадастрових і геопросторових даних повинно бути формалізовано шляхом внесення вимог до адмін процедур у Земельному кодексі України [161].

А. Євстігнєєв доводить, що масив ділянок у старому праві постійного користування лишається «сірою зоною», унеможливаючи контроль за агроекологічними вимогами. Для розв'язання проблеми пропонується адміністративна процедура добровільного переоформлення цих прав на довгострокову оренду (до 50 р.) з автоматичним занесенням до Державного земельного кадастру. У разі відмови користувачів у переоформленні держава повинна мати право ініціювати викуп або передачу ділянки на земельних торгах. Передбачено пільгові механізми розстрочки платежу, але обов'язкове збереження екологічних обмежень і рекультиваційних зобов'язань. Таким чином очиститься титульна історія землі, що полегшить державний нагляд і забезпечить рівні умови використання угідь. Запропонована модель зменшить корупційний чинник і закладе основу для ефективного екологічного контролю на всіх сільгосп землях [162].

О. Ковтун пов'язує втрату біорізноманіття з деградацією сільгоспугідь і пропонує концепцію «біоцентричного землекористування». Ключем до адміністративного вдосконалення є інтеграція цілей Стратегії ЄС з біорізноманіття–2030 у національні програми охорони ґрунтів. Законодавчо рекомендується ввести мінімальні обов'язкові відсотки екологічних осередків

(лісосмуг, лучних ремізів) у межах кожної громади, а контроль покласти на обласні департаменти Держекоінспекції. Важливо забезпечити реальну компенсацію землевласникам за встановлення природоохоронних обмежень через екологічний фонд державного бюджету. Окремо обґрунтовується створення реєстру «червоних» земель – ділянок з критичними показниками деградації, що підлягають першочерговій консервації. Запропоновані заходи формують системний адміністративно-правовий каркас збереження агроландшафтів [163].

Т. Курман виявляє, що головними ризиками для сільськогосподарських земель є технологічна застарілість, ерозійні процеси та порушення сівозмін. Автор пропонує запровадити обов'язкову електронну «декларацію агротехнологій», яку агровиробники подаватимуть до об'єднаних територіальних громад; дані автоматично перетворюються на індикатор ризику для ґрунтів. За результатами рейтингу громади застосовують диференційовані ставки земельного податку або екоренту, стимулюючи екологічно дружні практики. Необхідно закріпити у ЗКУ норму про щорічний аудит родючості з покладанням витрат на орендаря; негативна динаміка родючості стане підставою для дострокового розірвання договору. Держава має розгорнути систему дрібних грантів на відновлення полезахисних лісосмуг та біологічну меліорацію [164].

Т. Лісова підкреслює, що у чинному Земельному кодексі України взагалі відсутнє поняття «відновлення земель», а норми щодо рекультивації та консервації розпорошені й декларативні. Удосконалення пропонується почати зі введення в Кодекс окремої глави «Відновлення деградованих і малопродуктивних земель», де чітко визначити алгоритм виявлення, класу деградації та порядок фінансування робіт. Адміністративний сегмент має скласти Державний реєстр деградованих земель із прив'язкою до кадастрового номеру та автоматичним формуванням приписів власникам. Запроваджується диференційована відповідальність: штрафи, еколіквідаційні

платежі та заборона зміни цільового призначення до завершення рекультивації. Ключовим джерелом коштів автор вбачає екологічний податок і відрахування 1 % від продажу державних с/г земель. Такі зміни формують дієву систему управління відновлювальними процесами й підвищують екологічну безпеку агросфери [165].

М. Ващишин обґрунтовує необхідність введення окремої категорії «земель екомережі» з пріоритетним правовим режимом, який має переважати над господарськими інтересами. Він пропонує законодавче закріплення права адміністрацій резервувати земельні ділянки для охорони, заповідання та відновлення. Крім того, автор рекомендує запровадити менеджмент-плани для буферних і сполучних зон із визначенням компенсацій за обмеження використання. Важливо ввести інститут охоронного зобов'язання, що дозволить балансувати між приватними правами та публічним інтересом. Передбачається встановлення прозорих механізмів компенсації збитків цивільним користувачам [166].

І. Костяшкін доводить, що неповне розмежування державних і комунальних земель створює «сіру» зону, де контроль за охороною ріллі фактично відсутній. Запропоновано закріпити в ЗКУ принцип: «усі землі в межах територіальної громади – комунальна власність, окрім прямо перелічених у законі стратегічних державних». Адміністративно це реалізується через акт Кабміну про затвердження меж громад з одночасним внесенням змін до ДЗК. Паралельно слід оновити ст. 83 ЗКУ, чітко розмежувавши повноваження органів місцевого самоврядування й Держгеокадастру щодо нагляду за с/г землями. Така модель усуває подвійне управління і забезпечує громадам реальні інструменти для охорони та раціонального використання орних угідь [167].

Н. Кобецька пропонує законодавче визнання земельної ділянки базовим інтегровальним об'єктом, що «тягне» за собою комплексний режим для вод, лісів і надр, розташованих на ній. Пропонується переглянути ст. 51 Водного

кодексу України, ст. 13 Лісового кодексу України та ст. 18-1 Кодексу України про надра, щоб пріоритет ґрунтово-агрономічних вимог був закріплений і у водному, і у лісовому, і у гірничому праві. Законодавче унормування менеджмент-планів для змішаних зон (агрогосподарська + буферна + відновлювана) дозволить громадам погоджувати землекористування з екосистемними потребами. На рівні процедур пропонується єдина електронна пайплата за використання всіх ресурсів у межах ділянки зі спрямуванням частини збору на ґрунтозахисні заходи. Адміністрування покладається на ЦОВВ з агрополітики, але фінальний контроль – за Держекоінспекцією [168].

В. Костицкий обґрунтовує, що системна кодифікація екологічного законодавства (Екологічний кодекс) повинна включати окрему книгу про охорону ґрунтів і агроландшафтів. Центральна ідея – закріпити на рівні кодексу інтегроване управління природними ресурсами з пріоритетом сільськогосподарських земель як базису продовольчої безпеки. Пропонується створити єдину Державну екослужбу з повним циклом повноважень: дозвіл, моніторинг, санкціонування, рекультивацію. Кодекс має унормувати принцип «забруднювач платить» через спеціальний агроекологічний збір, кошти якого спрямовуватимуться на відновлення ґрунтів. Нормативну основу відповідальності доповнить презумпція вини землекористувача при деградації ґрунтів, що спростить притягнення до відповідальності [169].

О. Мельник пропонує удосконалити адміністративно-правовий інструментарій екологічного моніторингу за рахунок відокремлення моніторингу ґрунтів у самостійну підсистему державного моніторингу довкілля. Пропонується створення Національного реєстру деградованих земель та інтеграція цих даних із Публічною кадастровою картою. Автор також пропонує впровадження обов'язкового державного агрологічного паспорта земельної ділянки, який оновлюється кожні п'ять років [170].

М. Шульга, наголошує на проблемі неврегульованості реального механізму реалізації права громади на землю. Пропонується посилити адміністративно-правові засоби впливу громад через створення спеціальних комунальних установ, уповноважених управляти земельним банком громади. У тезах обґрунтовано необхідність розробки типових процедур виділення земельних ділянок на конкурентних засадах. Також вказано на потребу нормативного закріплення обов'язкових екологічних аудитів при передачі землі в оренду з боку органів місцевого самоврядування [171].

Т. Новак звертається до важливості створення чіткого адміністративного механізму для розмінування сільськогосподарських земель – від визначення відповідальних органів до порядку координації та виконання таких заходів. Запропоновано внести зміни до законодавства, щоб визначити строки та процедури дій, санкції за затримку й обов'язки органів державної влади. Система моніторингу й звітності пропонується як необхідний елемент для підтвердження безпечності ділянок. Передбачено включення цих норм до Земельного кодексу України або створення окремого підзаконного акта. Акцент зроблено на нормативній фіксації відповідальності, аби мінімізувати ризики і пришвидшити відновлення агросектора [172].

В. Носік пропонує законодавчо закріпити особливий правовий режим для земель сільськогосподарського призначення у період воєнного стану, включаючи адміністративно-правові заходи захисту цих земель. Розробляється система контролю за зміною цільового призначення і обігом таких ділянок, впроваджується механізм адміністративних перевірок і санкцій. Також обґрунтовується необхідність координації дій між місцевими адміністраціями, Мінекономіки та військовим командуванням. Висвітлюється питання правового застосування інструментів приватизації на стратегічних землях під час війни. Стверджується, що адмінрегулювання має бути прозорим, оперативним та адаптивним до умов воєнного часу [173].

Т. Лагойда у тезах висвітлює заходи адміністративної відповідальності за самовільне випалювання стерні та рослинності, які забруднюють і деградують сільськогосподарські землі. Авторка розробляє комплекс адмініструментів, таких як штрафи, приписи на припинення шкоди, тимчасове призупинення діяльності. Пропонується уніфікувати норми до Кодексу України про адміністративні правопорушення, щоб спростити контроль і забезпечити швидке реагування. Підкреслюється роль місцевих органів виконавчої влади у здійсненні моніторингу та залученні суспільного контролю [174].

М. Калініченко формує необхідність законодавчого закріплення поняття «сталого сільськогосподарського землекористування» як публічного інтересу. Автор обґрунтовує потребу у спеціальному законі, який регламентуватиме критерії екологічної стійкості агровиробництва. На адміністративному рівні запропоновано створення системи екологічного маркування для землекористувачів з різними ступенями екологічної відповідальності, а також механізм державного визнання «зразкових господарств» [175].

А. Євстігнєєв фокусується на потребі легітимізації прав суб'єктів постійного користування – особливо спадкових – шляхом введення механізмів переоформлення цих прав на оренду чи власність. Він відзначає, що відсутність таких процедур створює правову невизначеність і сприяє тінізації. Пропонується внести зміни до Земельного кодексу України, які дозволять користувачам отримати право оренди або викупити ділянку без проведення торгів. Встановлення строку оренди до 50 років та фіксація умов договору мають забезпечити права землекористувачів. Запропоновані новації здатні перевести значну частину земель у легальний правовий обіг. Реалізація цих законодавчих поправок сприятиме стабільному землекористуванню і захисту прав користувачів [176].

Д. Кравченко зазначає, що органи місцевого самоврядування після децентралізації отримали повноваження, але не забезпечені ані достатнім

фінансуванням, ані методичними інструментами контролю. Запропоновано створення міжмуніципальних інспекцій у сфері охорони земель, які надаватимуть громадам підтримку на основі субвенційного фінансування. Також рекомендовано прийняти типові положення про здійснення контролю за дотриманням вимог щодо охорони земель, що дозволить уніфікувати практику. Автор вказує на потребу в обов'язковій цифровій звітності про агроекологічний стан у межах територіальних громад [177].

О. Скакун у доповіді висвітлює необхідність реформування законодавства у сфері охорони земель з урахуванням нових викликів воєнного часу. Авторка вказує на фрагментарність правового регулювання, що ускладнює ефективний нагляд і захист сільськогосподарських угідь. Зазначено, що зростає потреба в системному кодифікованому акті, який об'єднає норми земельного, екологічного та адміністративного права. Окрему увагу приділено контролю за забрудненням, деградацією та нераціональним використанням аграрних земель. Пропонується чітко розмежувати повноваження центральних і місцевих органів у частині охорони земель. Законодавчі зміни мають забезпечити екологічну безпеку та відновлення продуктивного потенціалу ґрунтів [178].

О. Данілейко аналізує функціонування Державної екологічної інспекції як ключового органу у сфері охорони земель. У тезах підкреслено, що інспекція стикається з численними перешкодами – обмеженим фінансуванням, недосконалим законодавством та недостатніми повноваженнями. Пропонується посилити її адміністративні механізми реагування, включаючи оперативне накладення штрафів та приписи на відновлення пошкоджених ділянок. Обґрунтовується потреба в цифровізації інспекційної діяльності для прозорості та ефективності. Зазначено, що роль інспекції має бути суттєво підвищена у процесі земельної реформи. Це сприятиме більш дієвій охороні земель сільськогосподарського призначення в Україні [179].

О. Савченко розглядає поняття екологічного адміністрування як інструмента охорони земель у надзвичайних умовах. Виокремлює комплекс заходів адміністративно-правового характеру, спрямованих на запобігання забрудненню і деградації земель сільськогосподарського призначення. Обґрунтовується потреба оновлення процедур екологічної експертизи в умовах війни, особливо у прифронтових територіях. Запропоновано застосування превентивного моніторингу та спеціальних дозволів на використання ресурсів. Вказано на важливість залучення громадських інституцій до здійснення контролю за охороною земель. Пропоновані заходи сприяють посиленню ролі держави у збереженні екосистеми агросектору [180].

У тезах Ю. Ю. Бакай наголошено на необхідності упорядкування підвідомчості земельних спорів шляхом чіткого законодавчого визначення юрисдикції для кожної категорії справ. Авторка пропонує визначити єдиний критерій підсудності земельних спорів – предмет і правову природу, що сприятиме уникненню дублювання питань у різних юрисдикціях. Удосконалення передбачає внесення змін до Господарського та Цивільного процесуальних кодексів щодо передачі всіх приватноправових земельних спорів до господарських судів. Вона також висловлює ідею створення спеціалізованого земельного суду або окремої палати у складі господарського суду для концентрації практики. Пропонується розробити методику чіткого визначення складу учасників спору як основи для визначення підсудності. Завдяки таким крокам очікується зменшення міжсудової невизначеності, прозорість процесу та забезпечення швидкого й справедливого захисту прав на сільськогосподарські землі [181].

У доповіді В. Л. Бредіхіної зроблено акцент на важливості визнання екологічних інтересів окремою складовою земельних правовідносин та імперативно закріплення їх у судовій процедурі. Вона пропонує внести зміни до Земельного кодексу з метою чіткого визначення екологічних нормативів

для кожної категорії земель сільськогосподарського призначення. Пропонується створити механізм обов'язкового залучення екологічних органів і громади до земельного судочинства через інститут заінтересованої сторони. Авторка також рекомендує впровадити інструменти економічного стимулювання власників і користувачів земель за екологічно сталий режим обробітку. Окремо пропонується запровадити санкції за порушення охоронних норм та механізм компенсації екологічних збитків. У результаті ці ініціативи мають сприяти збереженню сільськогосподарських земель, відновленню їх родючості та сталому розвитку аграрних територій [182].

Варто також погодитися із позицією В. Курила , що сучасна концепція раціонального використання земель та охорони земель повинна ґрунтуватися на принципах високоефективного і екологічнобезпечного використання земельних ресурсів [183].

Отже, віддаючи належне науковому доробку українських учених, доцільно узагальнити їхні пропозиції за кількома основними напрямками удосконалення адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення.

Перший напрям пов'язаний з удосконаленням правового режиму земель сільськогосподарського призначення та систематизацією земельного законодавства. Вчені обґрунтовують необхідність закріплення особливого статусу сільськогосподарських земель як національного багатства, прийняття Екологічного кодексу України з окремою книгою про охорону ґрунтів, введення до Земельного кодексу України глави про відновлення деградованих і малопродуктивних земель, а також законодавчого визначення категорії земель екомережі та формування спеціального правового режиму їх використання. Окрему увагу приділено вдосконаленню правового статусу земельних ділянок, що перебувають у постійному користуванні, та завершенню процесів розмежування державних і комунальних земель.

Другий напрям стосується інституційного забезпечення та посилення державного і громадського контролю. У наукових працях обґрунтовується необхідність реформування системи органів, уповноважених здійснювати охорону земель, розвитку міжмуніципального співробітництва у сфері земельного контролю, створення комунальних установ із управління земельними банками громад, удосконалення діяльності Держекоінспекції та запровадження інтегрованого екологічного моніторингу. Значна увага приділяється цифровізації контрольних процедур, веденню реєстрів деградованих земель, агрологічній паспортизації земельних ділянок, електронній звітності та забезпеченню прозорості земельних відносин шляхом розкриття інформації про кінцевих бенефіціарних власників.

Третій напрям охоплює економічні та організаційно-правові механізми забезпечення раціонального землекористування й відновлення земельних ресурсів. Вчені пропонують розвивати механізми екологічного аудиту, застосовувати принцип «забруднювач платить», удосконалювати систему екологічних платежів та стимулювання сталого землекористування, запровадити екологічне маркування господарств і реєстри зразкових землекористувачів. Окреме місце посідають пропозиції щодо формування спеціального правового режиму охорони земель в умовах воєнного стану, нормативного врегулювання процедур розмінування сільськогосподарських угідь, посилення відповідальності за випалювання стерні та створення механізмів координації дій органів державної влади під час відновлення земель, що постраждали внаслідок збройної агресії.

Ми підтримуємо більшість висловлених у науковій літературі пропозицій щодо вдосконалення адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення, оскільки вони загалом відповідають сучасним викликам, пов'язаним із деградацією ґрунтів, необхідністю адаптації до європейських стандартів, децентралізаційними процесами та наслідками збройної агресії проти України. Насамперед

заслужують на підтримку ініціативи, спрямовані на екологізацію земельної політики, цифровізацію контрольно-наглядової діяльності, удосконалення адміністративних процедур, розвиток відкритих інформаційних систем, а також посилення ролі органів місцевого самоврядування у сфері охорони земель.

Водночас окремі пропозиції потребують додаткового наукового обґрунтування та оцінки їхньої практичної реалізованості. Йдеться, зокрема, про надмірно централізовані моделі управління, радикальні зміни правового режиму земель або створення нових організаційних структур без належного фінансового та інституційного забезпечення. У зв'язку з цим пріоритетним завданням має бути не стільки ускладнення системи публічного управління, скільки підвищення ефективності вже існуючих механізмів, їх цифровізація, усунення дублювання повноважень та забезпечення належної координації між суб'єктами публічної адміністрації.

На підставі проведеного дослідження, узагальнення наукових позицій українських і зарубіжних учених, а також аналізу сучасної правозастосовної практики вважаємо, що основними напрямками вдосконалення адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні мають стати такі.

По-перше, потребує подальшого розвитку нормативна основа охорони земель. Доцільним є посилення екологічної складової земельного законодавства шляхом удосконалення положень Земельного кодексу України та Закону України «Про охорону земель», уточнення правового статусу ґрунтів як особливого об'єкта охорони, а також закріплення принципів сталого землекористування, превентивності, пропорційності та правової визначеності. Важливим завданням залишається гармонізація національного законодавства з правом Європейського Союзу та імплементація європейських підходів до управління земельними ресурсами.

По-друге, необхідним є удосконалення системи суб'єктів адміністративно-правового забезпечення охорони земель. Особливої уваги потребує чітке розмежування повноважень між Кабінетом Міністрів України, центральними органами виконавчої влади, місцевими державними адміністраціями, військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування. Усунення дублювання функцій та запровадження ефективної міжвідомчої координації сприятимуть підвищенню результативності державної політики у цій сфері.

По-третє, актуальним напрямом є подальша цифровізація адміністративних процедур та розвиток системи моніторингу земель. Доцільним видається розширення використання геоінформаційних технологій, супутникового спостереження, цифрових кадастрових даних, засобів фото- та відеофіксації порушень, а також інтеграція інформаційних ресурсів у сфері земельних відносин, охорони довкілля та агрохімічної паспортизації. Запровадження електронних форм звітності та використання сучасних інструментів моніторингу сприятиме підвищенню прозорості та об'єктивності контрольно-наглядової діяльності.

По-четверте, важливого значення набуває удосконалення превентивних та стимулюючих механізмів охорони земель. Йдеться про розвиток системи економічного стимулювання екологічно відповідального землекористування, підтримку заходів із відновлення родючості ґрунтів, поширення практик органічного землеробства, агролісівництва та інших природоорієнтованих рішень. Поряд із цим доцільним є посилення адміністративної відповідальності за найбільш небезпечні порушення земельного законодавства, зокрема за деградацію ґрунтів, самовільне випалювання рослинності та порушення встановлених обмежень використання земель.

По-п'яте, подальшого розвитку потребують механізми громадського контролю та участі громадськості у вирішенні питань охорони земель. Розширення доступу до екологічної інформації, забезпечення прозорості

діяльності органів публічної влади, залучення громадських об'єднань до процедур обговорення та прийняття рішень відповідають вимогам Орхуської конвенції та європейським стандартам належного врядування.

Окремого значення в сучасних умовах набуває вдосконалення правового режиму земель сільськогосподарського призначення в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Збройна агресія російської федерації спричинила масштабне забруднення, мінування та деградацію значних площ сільськогосподарських угідь, що обумовлює необхідність формування спеціальних адміністративно-правових механізмів їх охорони та відновлення. У цьому контексті доцільним є створення системи обліку пошкоджених земель, удосконалення процедур обстеження та підтвердження безпеки територій, нормативне врегулювання питань розмінування, а також запровадження комплексних програм рекультивациі та відновлення порушених земель.

Таким чином, подальше вдосконалення адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення повинно здійснюватися на засадах комплексності, екологічної орієнтованості, цифрової трансформації та узгодженості з європейськими стандартами. Реалізація зазначених напрямів дозволить підвищити ефективність публічного управління у сфері земельних відносин, забезпечити збереження родючості ґрунтів та створити належні правові передумови для сталого розвитку аграрного сектору України в умовах сучасних викликів.

Висновки до Розділу 3

1. Доведено, що адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Європейському Союзі має комплексний, багаторівневий та системно інтегрований характер і ґрунтується на положеннях первинного права ЄС, насамперед Договору про

функціонування ЄС, який визначає засади Спільної аграрної політики. У межах цього підходу земельні ресурси розглядаються не лише як економічний актив аграрного виробництва, а як об'єкт публічного інтересу загальноєвропейського значення, що потребує регульованого використання з урахуванням екологічних, соціальних, регіональних і кліматичних чинників. Така модель забезпечує баланс між ринковими механізмами функціонування аграрного сектору та адміністративно-правовим впливом держав і наднаціональних інституцій.

2. Розкрито, що ключову роль у функціонуванні системи охорони земель у ЄС відіграє вторинне законодавство, яке формує інструментальну основу адміністративного регулювання. Регламенти та директиви ЄС забезпечують дію механізмів фінансового стимулювання, екологічної умовності надання дотацій, моніторингу, аудиту та контролю за використанням публічних ресурсів. Особливе значення має поєднання бюджетної підтримки аграріїв із вимогами дотримання екологічних стандартів, що дозволяє інтегрувати економічні та природоохоронні цілі аграрної політики, підвищуючи ефективність і прозорість управління земельними ресурсами.

3. Аргументовано, що порівняльно-правовий аналіз національних моделей Польщі, Болгарії, Словаччини, Данії та Італії свідчить про відсутність уніфікованого підходу до адміністративно-правового забезпечення охорони земель у межах ЄС, однак виявляє спільну тенденцію до поєднання державного регулювання, ринкових механізмів та екологічних обмежень. Польща характеризується більш жорсткою регуляторною моделлю із захистом структури землекористування та дрібного фермерства, Болгарія – лібералізованим підходом із високою роллю ринку та ризиками фрагментації земель, Словаччина – балансом між екологічними вимогами та економічною ефективністю, а Італія – поєднанням регіонального управління, екологічної політики та інструментів захисту агроландшафтів. Це підтверджує

необхідність диференційованої адаптації європейських інструментів до національних правових систем.

4. Обґрунтовано, що пріоритетним напрямом удосконалення адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні є розвиток та модернізація нормативно-правової бази. Йдеться про подальше вдосконалення положень Земельного кодексу України та Закону України «Про охорону земель», уточнення правового статусу ґрунтів як особливого об'єкта правової охорони, а також нормативне закріплення принципів сталого землекористування, превентивності, пропорційності та правової визначеності. Важливим є також забезпечення гармонізації національного земельного законодавства з правом Європейського Союзу та імплементація сучасних європейських підходів до управління земельними ресурсами.

5. Встановлено, що суттєвого вдосконалення потребує організаційно-суб'єктна складова адміністративно-правового забезпечення охорони земель. Необхідним є чітке нормативне розмежування повноважень між Кабінетом Міністрів України, центральними органами виконавчої влади, місцевими державними адміністраціями, військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування. Усунення дублювання функцій, підвищення рівня координації та запровадження ефективної міжвідомчої взаємодії є ключовими умовами підвищення результативності державної політики у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення.

6. Доведено доцільність подальшої цифровізації адміністративних процедур та вдосконалення превентивно-стимулюючих механізмів охорони земель. Це включає розширення використання геоінформаційних систем, супутникового моніторингу, цифрового кадастру, електронної звітності та засобів дистанційного контролю за станом земель. Поряд із цим важливим є розвиток економічного стимулювання екологічно відповідального землекористування, підтримка заходів із відновлення родючості ґрунтів, а

також посилення адміністративної відповідальності за найбільш небезпечні порушення земельного законодавства. Особливого значення набуває формування ефективних механізмів громадського контролю та правового режиму охорони земель в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення, що передбачає облік пошкоджених земель, їх обстеження, рекультивацію та забезпечення екологічної безпеки.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі комплексного аналізу теорії адміністративного права, норм законодавства, поглиблених наукових позицій, адміністративної та судової практики здійснено науковий аналіз адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні, сформовано нові науково-теоретичні й практичні висновки, узагальнення й рекомендації щодо його вдосконалення. Основними з них є такі:

1. З'ясовано, що адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні – це цілісна система врегульованої нормами адміністративного права діяльність уповноважених суб'єктів публічної адміністрації та пов'язаних із нею правових і організаційних засобів, спрямованих на регулювання, охорону, контроль і відтворення земельних ресурсів з метою забезпечення публічного інтересу, гарантування прав учасників земельних правовідносин та дотримання вимог земельного законодавства. Зміст адміністративно-правового забезпечення охорони земель становить систему адміністративно-правових і організаційних заходів діяльності публічної адміністрації, що охоплює надання адміністративних послуг у земельній сфері, здійснення контрольних-наглядових та інспекційних функцій, реалізацію дозвільних, реєстраційних і розпорядчих повноважень, застосування заходів адміністративного примусу, а також забезпечення механізмів публічно-правового захисту земельних прав, що в сукупності формує єдиний регуляторний механізм охорони земель.

2. Актуалізовано систему принципів адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення на основі аналізу їх філософсько-правової, загальноправової та адміністративно-правової природи як засад публічного управління у сфері охорони земельних ресурсів. Принципи адміністративно-правового

забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення розглядаються як система базових засад, що визначають спрямованість, зміст і межі діяльності суб'єктів публічної адміністрації у земельній сфері та мають багаторівневий характер, охоплюючи загальноправові принципи, насамперед принцип верховенства права, принципи належного врядування, галузеві принципи земельного права та спеціальні принципи охорони земель. Їх системна єдність забезпечується відповідністю змісту та сутності принципу верховенства права, який виступає фундаментальною основою функціонування всієї системи адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення. Сукупність зазначених принципів спрямована на забезпечення раціонального використання, охорони та відтворення земельних ресурсів, запобігання деградації ґрунтів і порушенням земельного законодавства, дотримання екологічних вимог і правил землекористування, а також на забезпечення публічного інтересу держави, територіальних громад і захист прав учасників земельних правовідносин.

3. Охарактеризовано систему суб'єктів публічної адміністрації у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення як ієрархічно організовану та функціонально диференційовану сукупність органів державної влади й місцевого самоврядування, до якої належать Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, зокрема Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державна екологічна інспекція України, місцеві державні адміністрації, військові адміністрації та органи місцевого самоврядування, кожен із яких реалізує визначену законом компетенцію у сфері земельних відносин. Адміністративно-правовий статус зазначених суб'єктів розглядається як об'єктивно зумовлена система взаємопов'язаних юридичних елементів, центральне місце в якій посідає компетенція як сукупність прав та обов'язків,

доповнена завданнями, функціями, формами діяльності та юридичною відповідальністю.

4. Визначено, що юридична природа підзаконних нормативно-правових актів адміністративних органів у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення полягає в їх похідному, виконавчо-розпорядчому характері та спрямованості на забезпечення практичної реалізації положень законодавства у земельній сфері. Розвиток підзаконної нормотворчості у цій сфері пройшов кілька періодів: період 1991–2000 рр. характеризувався закладенням основ земельної реформи та формуванням механізмів розподілу земельних ресурсів переважно через укази Президента України; у 2001–2005 рр. відбулося становлення інституційної системи державного контролю за використанням та охороною земель; у 2006–2014 рр. пріоритетного значення набули методичні та процедурні аспекти охорони земель і збереження родючості ґрунтів; після 2014 року підзаконна правотворчість дедалі більше орієнтується на екологізацію земельних відносин, гармонізацію із правом Європейського Союзу та адаптацію механізмів державного управління до умов воєнного стану й післявоєнного відновлення. Водночас особливістю видання таких актів є їх обов'язкова відповідність принципам верховенства права, законності та правової визначеності, що виключає можливість встановлення підзаконними актами нових правових обмежень чи обов'язків для власників і користувачів земель поза межами закону та зумовлює їх виключно забезпечувальний характер щодо реалізації законодавчих приписів.

5. Аргументовано, що правова природа адміністративних актів у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення полягає в тому, що вони виступають основною юридичною формою реалізації владних повноважень суб'єктів публічної адміністрації та безпосереднім інструментом публічного адміністрування у земельній сфері. Адміністративні акти та фактичні дії утворюють взаємопов'язану систему засобів охорони земель, у якій

адміністративний акт забезпечує настання юридичних наслідків, тоді як фактичні дії формують інформаційне, доказове та організаційне підґрунтя для його прийняття. Проведення перевірок, моніторингу, обстежень, інвентаризації та належне документування їх результатів не породжують самостійних правових наслідків, проте є необхідною умовою законності, обґрунтованості та стійкості адміністративних актів у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення.

6. Описано адміністративну відповідальність у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення, яка виступає одним із ключових інструментів публічного адміністрування, спрямованим на забезпечення охорони земель як основного національного багатства Українського народу, збереження родючості ґрунтів та гарантування екологічної безпеки. Її реалізація забезпечує виконання каральної, превентивної та виховної функцій і можлива за наявності всіх елементів складу адміністративного правопорушення та здійснення провадження уповноваженими суб'єктами в межах визначеної законом компетенції. Водночас аналіз положень Кодексу України про адміністративні правопорушення та правозастосовної практики свідчить про неоднакову ефективність окремих складів адміністративних правопорушень у земельній сфері, зокрема епізодичне застосування окремих норм та недостатній рівень їх доказового забезпечення. У зв'язку з цим підвищення ефективності адміністративно-правової охорони земель потребує вдосконалення механізмів фіксації правопорушень, розвитку цифрових інструментів земельного моніторингу та посилення взаємодії між суб'єктами публічної адміністрації.

7. Європейський досвід адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення свідчить про формування комплексної та багаторівневої системи правового регулювання, що ґрунтується на положеннях Договору про функціонування Європейського Союзу та механізмах Спільної аграрної політики. Ключову роль у

функціонуванні цієї системи відіграє вторинне законодавство ЄС, яке забезпечує реалізацію механізмів фінансового стимулювання, екологічної умовності надання дотацій, моніторингу, аудиту та контролю за використанням земельних ресурсів. Порівняльно-правовий аналіз досвіду Данії, Італії, Польщі, Болгарії та Словаччини засвідчив відсутність єдиної моделі охорони земель у державах-членах ЄС. Данія зосереджується на екологічній інтеграції, науковій підтримці й агроекологічному консалтингу; Італія формує жорсткі просторові обмеження, орієнтуючись на збереження ландшафтів і регіональну специфіку. Польща демонструє правовий консерватизм, захищаючи родинні фермерства; Болгарія обрала ліберальну модель із ризиками соціальної нестабільності; Словаччина розробила збалансований екологічно орієнтований підхід. Проте, було виявлено спільну тенденцію до поєднання державного регулювання, ринкових механізмів та екологічних обмежень, що обумовлює необхідність адаптації європейських адміністративно-правових інструментів до національних умов України.

8. Запропоновано низку пропозицій щодо удосконалення адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення на основі комплексного підходу, заснованого на доктринальних принципах, правовій визначеності та технологічній модернізації. Пріоритетними напрямками такого вдосконалення визначено подальший розвиток нормативно-правової бази шляхом гармонізації земельного законодавства України з правом Європейського Союзу, удосконалення організаційно-інституційного механізму охорони земель через чітке розмежування повноважень між суб'єктами публічної адміністрації та підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії, а також розширення використання цифрових технологій у сфері земельного моніторингу та контролю. Обґрунтовано необхідність розвитку економічних і превентивних механізмів стимулювання екологічно відповідального землекористування, удосконалення практики застосування заходів

адміністративної відповідальності та забезпечення належного рівня громадського контролю. Особливого значення набуває формування ефективних механізмів охорони земель сільськогосподарського призначення в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення, що передбачає удосконалення процедур обліку, обстеження та рекультивації пошкоджених земель, а також забезпечення їх екологічної безпеки та подальшого відтворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мороз В. Прапор червоно-чорний - це наше знамено. Історична правда. 2013. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/10/18/138044/>
2. Кобилянська О. (1902) Земля Київ: навчальна книга Богдан, 2021. 448 с.
3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141
4. Земельний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3-4. ст.27
5. Коваленко Т. О. Юридична природа майнового паю як об'єкта аграрних правовідносин. Публічне право. 2019. № 3 (35). URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=124:pp-2019-35-16&catid=91&Itemid=483&lang=uk
6. Уряд схвалив Концепцію загальнодержавної цільової програми з використання та охорони земель. Урядовий портал. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-konceptiyu-zagalnoderzhavnoyi-cilovoyi-programi-z-vikoristannya-ta-ohoroni-zemel>
7. Шуст Г. П. Адміністративно-правова охорона земельних ресурсів України: кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Тернопільський національний економічний університет, МОН України, м. Тернопіль, 2019. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/36972/1/shust_disertacja.pdf
8. Шульга А. М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування: монографія. Харків: НікаНова, 2013. 256 с
9. Остапенко О. Адміністративно-правовий захист земельних відносин в умовах ринкової економіки. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки". Т. 7, № 1, 2020. С. 114-119. DOI: <http://doi.org/10.23939/law2020.25.114>

10. Мірошниченко О. С. Адміністративно-правові засоби охорони земельних відносин в Україні: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – теорія управління, адміністративне право та процес, фінансове право, інформаційне право. Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2005. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d23ae23f-2cb7-4c13-8c46-b1d9dc80aa6a/content>
11. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024р.). Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r>
12. Дімаров А. (1977) І будуть люди. Київ: Дніпро. 2024. URL: <https://coollib.cc/b/510336-anatoliy-andriyovich-dimarov-i-budut-lyudi/read>
13. Бринцев В. Д. Конституційні засади земельних правовідносин в Україні. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 20 листопада 2020 р.) / Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, Відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України. Харків. Юрайт, 2020. С. 98-103.
14. Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва: Указ Президента України від 10 листопада 1994 року № 666/94 (втратив чинність, крім статті 3, на підставі Указу Президента України від 20 липня 2007 року № 650/2007).
15. Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям: Указ Президента

України від 8 серпня 1995 року № 720/95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720/95>.

16. Озімок І. Конституційно-правове регулювання права власності на землю в Україні. Історико-правовий часопис. 2019. № 2(14). С. 129-133.
17. Правдюк А. Теоретичні аспекти реалізації конституційного права власності на землю на сучасному етапі земельної реформи. Конституційне право. 2021. № 5. С. 132-136. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.5.23>.
18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Кабінету Міністрів України „Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними“ від 7 червня 2017 року № 413. 25 червня 2019 року № 8-р/2019. Офіційний вісник України, 2019 р., № 51, ст. 1569. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-19#Text>.
19. Забезпечувати. Словник української мови: в 11 томах. Том 3, 1972. С. 18. 2022. <http://sum.in.ua/s/zabezpechuvaty>
20. Чистоклетов Л., Хитра О. Поняття адміністративно-правового забезпечення та його механізму. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: “Юридичні науки”. № 3 (27), 2020. С. 173-179. URL: <http://doi.org/10.23939/law2020.27.173>.
21. Гресько В. І. Поняття та елементи адміністративно-правового забезпечення охорони здоров’я в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 6. С. 123–127. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-6/33>.
22. Шовкун Ю.І. Поняття та система адміністративно-правового забезпечення дотримання обмежень під час проходження публічної служби. Форум Права. 2023. № 2 (75). С. 112–120. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7699537>.

23. Сірко В. С. Поняття адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності в Україні. *Правова просвіта*. № 8. 2018. URL: <https://examplelink.com/article>.
24. Галуцько В., Курило В., Короєд С. та ін. *Адміністративне право України: навчальний посібник*. за ред. В. Галуцько. Херсон: Гринь Д.С., 2015. 272 с
25. Перелік адміністративних послуг, які надаються через відділ "Центр надання адміністративних послуг" Новоушицької селищної ради. Новоушицька селищна рада. 2022. <https://novagromada.gov.ua/posluhy-zhytelyam/tsnap-tsentr-nadannya-administrativnykh-posluh/posluhy-u-tsnap>
26. Методика визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання. Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 р. № 963. Верховна рада України. 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2007-%D0%BF#n53>
27. Ботьботенко А. Р. Проблемні питання адміністративно-правового регулювання ринку земель в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 251-253. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/64>.
28. Залевський В.Е. Сфера земельних відносин як складова предмета адміністративно-правового регулювання. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 283-289.
29. Єщук О. *Адміністративно-правова охорона: теорія, практика та перспективи розвитку: монографія*. Херсон.: Гринь Д.С. 2017. 396 с.
30. Музичук О.М. Система контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин в Україні: сучасний стан і шляхи вдосконалення. *Право і безпека*. 2016. № 1 (60). С. 54–57.

- 31.Рішення Запорізького окружного адміністративного суду від 1 лютого 2024 р. у справі № 280/10140/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/116736041/>
32. Михайленко Д., Сницар А. Особливості регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану. ЛІГА:ЗАКОН. 2 червня 2022 року. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/116736041/>
- 33.Принцип. Словник української мови: в 11 томах. Том 7. 1976. С. 693. URL: <http://sum.in.ua/s/pryncyp#:~:text=%>
- 34.Теорія держави і права: підручник О. Петришина. Харків: Право 2015. 368 с.
- 35.Бачинін В., Журавський В., Панов М. Філософія права: Підручник для юрид. спец-тей вищих навч. закладів. Київ: Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. 472 с.
- 36.Сливка С. С. Філософські принципи у праві. Національний університет "Львівська політехніка". 2014. С. 87-95. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/10/18/138044/>
37. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. Загальна теорія права і держави. 2017. № 11. С. 142-160.
38. Зайчук О. В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права.. Право України. 2024. № 7. С. 22-28.
- 39.Геєць І. В. Місце принципів права в системі джерел права. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 6. С. 10-12. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-6/1>
- 40.Погребняк С. Закріплення основоположних принципів права в Конституції України. Вісник Академії правових наук України. 2009. № 4(59). С. 31-39.
- 41.Матат А. Принципи у конституційному праві: загальнотеоретичний аспект. Український часопис конституційного права. 2017. № 4. С. 51-57. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.4.2017.6>
- 42.Про схвалення Концепції боротьби з деградацією земель та опустелюванням: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 1024-р.

Офіційний сайт Верховної Ради України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2014-%D1%80#Text>

43. Про охорону земель. Закон України від 19 червня 2003 р. № 962-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. ст. 349.
44. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін.; за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Видання четверте. Херсон. ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.
45. Верховенство права. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України. Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. 2023. URL:
<https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>.
46. Дніпров О. Принципи належного урядування в сучасній системі адміністративного права України. Адміністративне право і процес. 2021. № 1. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/1/20.pdf>
47. Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 18 квітня 2024 року у справі № 369/7131/22, ЄДРСР № 118441527. *Youcontrol*. 2024. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/118441527/>
48. Рішення Закарпатського окружного адміністративного суду від 04 липня 2024 року у справі № 260/3677/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. Номер рішення 120208790. *Reyestr*. 2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.
49. Порядок здійснення перевірки відповідності набувача або власника земельної ділянки сільськогосподарського призначення вимогам, визначеним ст. 130 Земельного кодексу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 червня 2021 р. № 637. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2021-%D0%BF#Text>.
50. Людина в сучасному соціумі. Навчально-методичні матеріали. *Тернопільський економічний університет*. 2011. URL :
<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/559/1/%D0%BB%>
51. Бебик В. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика: монографія. Київ: МАУП, 2001. 384 с.

52. Головне управління Держгеокадастру у Київській області. Завдання та повноваження. URL: <https://kyivska.land.gov.ua/zavdannia-ta-povnovazhennia/>
53. Стан. Словник української мови: в 11 томах. Том 9. С. 643. URL: <http://sum.in.ua/s/stan>
54. Додіна Є. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2002. 21 с.
55. У КСЕ презентували перші програми Ukraine Investment Framework обсягом в €1,4 млрд. Київська школа економіки. 27 червня 2024. URL: <https://kse.ua/news/ukraine-investment-framework/>
56. Лебідь Н. Адміністративно-правовий статус державних інспекцій в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2004. 20 с.
57. Стець О. Адміністративно-правовий статус Головного управління державної служби України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2011. 19 с.
58. Положення про Державне агентство лісових ресурсів України: Постанова Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 521. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2014-%D0%BF#Text>
59. Золотарьова М. Адміністративно-правовий статус державних податкових інспекцій в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук.: 12.00.07. Дніпро, 2009. 20 с.
60. Бандурка О. М. Теорія держави та права України: підручник для курсантів та студентів вищих навч. закл. О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О. М. Головка та ін. Харків: Майдан, 2018. 436 с.
61. Кириченко Ю. М. Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері земельних відносин. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. Том 31(70), № 4. С. 134-139. DOI: <https://doi.org/10.32838/1606-3716/2020.4/22>.
62. Баїк О. І. Про систему органів управління земельними ресурсами України. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 4. С. 350-354. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/86>.

63. Логвиненко М. І., Кадала В. В. Державний контроль за використанням та охороною земель як аспект публічного адміністрування у сфері користування землями. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 3. С. 408-410. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/103>
64. Деякі питання Міністерства економіки, довілля та сільського господарства: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2025 р. № 903. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2025-%D0%BF#Text>
65. Куляк Р.Ю., Луц Д.М. Система органів державного контролю за використанням та охороною земель на сучасному етапі земельної реформи в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 1. С. 286-290. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/63>.
66. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/15-2015-%D0%BF>
67. Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 р. № 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF#Text>
68. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014р. № 1697-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
69. Акт. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; редкол. І. К. Білодід та ін. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 1. С. 57. URL: <https://sum.in.ua/s/akt>
70. Загальна теорія держави і права. За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
71. Галунько В. Діхтієвський П., Берлач А. та ін. Адміністративне право та адміністративний процес. Повний курс: підручник: видання п'яте. / за заг. ред. В. Фелика, В. Галунька. Київ, 2025. 992 с.

72. Конституційне право: підручник за загальною редакцією М.І. Козюбри. Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. Київ. Ваіте, 2021. 528 с.
73. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 № 3354-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>
74. Пахомов В.В. Розвиток системи адміністративно-правового забезпечення контрольної діяльності у сфері земельних відносин в Україні. Європейські перспективи. 2015. № 7. С. 144–150. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21D BN=UJRN&Z21ID=&Image_fie_name=PDF/evpe_2015_7_35.pdf
75. Ніщименко В.В. Нормативно-правові засади державного контролю за використанням та охороною земель в Україні. Молодий вчений. 2024. № 1 (125). С. 90–94. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-1-125-24>
76. Погрібний О.О. Аграрне право України: Підручник. Харків: Право. Розділ: Підзаконні акти в системі джерел аграрного права. URL: https://pidruchniki.com/1649011133841/pravo/pidzakonni_akti_sistemi_dzherel_a grarnogo_prava
77. Бондар О. Державне управління у сфері землекористування та захисту та державна земельна політика в Україні: проблеми кореляції. Baltic Journal of Economic Studies. 2018. Т. 4, № 3. С. 22–27. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-3-22-27>.
78. Жукова Є. О. Інструментальні аспекти публічного адміністрування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. Вип. 68. С. 158–162. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.68.26>
79. Про затвердження нормативів гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також переліку таких речовин: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2021 року № 1325. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1325-2021-%D0%BF#Text>

80. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 року № 70-р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#Text>
81. Галуцько В.В., Іванищук А.А., Махмурова-Дишлюк О.П., Іскоростенський А.М., Голяченко, І.П., Коваль А.М. Видання підзаконних нормативно-правових актів у системі забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні. Юридичний науковий електронний журнал № 11/2025. С.519-522
82. Про затвердження Річного плану здійснення заходів державного нагляду (контролю) Державною службою України з питань геодезії, картографії та кадастру на 2025 рік: Наказ Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру від 27 листопада 2024 р. № 340. URL: <https://land.gov.ua/info/nakaz-340-vid-27-11-2024>
83. Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 2 травня 2024 року у справі № 300/2769/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120930702>
84. Гавриш Н. С., Годованюк А. Й. Правові питання забезпечення раціонального використання та охорони земель і ґрунтів в Україні. Академічні візії. 2023. Вип. 22. УДК 349.415. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8224678>.
85. Приватизації землі в Україні: історичний аспект. Magistr.ua. 2025. URL: <https://www.buklib.net/books/38326/>
86. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки: Указ Президента України від 3 грудня 1999 року № 1529/99. Законодавство України. 1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1529/99>
87. Рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 09 серпня 2021 року у справі № 142/632/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/>

- 88.Рішення Новоушицького районного суду Хмельницької області від 27 лютого 2024 року у справі № 680/834/23, номер судового рішення 117272325. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117272325>
- 89.Фелик О. В. Сутність інструментів публічного адміністрування в Україні. Право і суспільство. Київ. 2024. № 4. С. 44–50. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.7>
90. Мельниченко Б.Б. Адміністративний акт як основна форма публічного управління. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2021. Том 32 (71). № 1. С. 57–62. УДК 342.9. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.1/11>
- 91.Факт. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ. Наукова думка, 1970–1980. Т. 10. С. 147. URL: <https://sum.in.ua/s/fakt>
92. Шпак Ю.С. Контроль (нагляд) у сфері адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні. Law. State. Technology. 2023. Вип. 2. С. 25–29. DOI: 10.32782/LST/2023-2-4
- 93.Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20>
- 94.Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15>
- 95.Про надання дозволу на розробку проєктів землеустрою щодо відведення земельних ділянок громадянам у власність на території Хорольської міської ради: Рішення Хорольської міської ради Лубенського району Полтавської області XX сесії VIII скликання від 29 жовтня 2021 року № 79. Офіційний сайт Хорольської міської ради. URL: <https://rada.info/rada/04392552/>
- 96.Рішення Широківської сільської ради Миколаївської області від 10 червня 2021 року «Про встановлення ставок та пільг із сплати податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки на території Широківської сільської

ради». Офіційний вебсайт громади. URL:
<https://shyrokivska-gromada.gov.ua/news/1623331006/>

97. Про затвердження Порядку нормативної грошової оцінки земель населених пунктів: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 25 листопада 2016 року № 489. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 19 грудня 2016 року за № 1647/29777 (втратив чинність 6 травня 2023 року на підставі наказу № 716 від 4 квітня 2023 року). Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1647-16>.
98. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 02 квітня 2021 року у справі № 640/11562/20, судове провадження № А/855/5072/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
99. Пахомов В.В. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері земельних відносин. Наше право. 2015. № 6. С. 47–53.
100. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>
101. Харківський С. А. Адміністративна відповідальність за нераціональне використання земель. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція. 2017. № 30, т. 1. С. 136–138. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/>
102. Перова Л. В., Кузнецов М. С. Сучасні виклики та інституційні проблеми настання адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2023. № 62. С. 39–42. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.62.8>
103. Руданецька О.С., Бережницька Г.І. Адміністративна відповідальність за порушення земельного законодавства: комплексний міжгалузевий підхід. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 9. С. 351–355. УДК 349.41:342.9. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/86>

104. Про затвердження Інструкції з оформлення Державною екологічною інспекцією України та її територіальними органами матеріалів про адміністративні правопорушення : Наказ; Мінприроди України від 05.07.2004 № 264. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0934-04>
105. Постанова Монастириського районного суду Тернопільської області від 20 серпня 2010 року у справі № 3-433/2010р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/10859847>
106. Про затвердження Інструкції з оформлення державними інспекторами у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і дотриманням вимог законодавства України про охорону земель матеріалів про адміністративні правопорушення: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19 січня 2017 року № 6. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 7 лютого 2017 року за № 173/30041. Законодавство України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0173-17>
107. Прокопенко В. В. Науково-практичний коментар до ст. 53-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Jurists.org.ua. 2025. URL: <http://www.jurists.org.ua/?p=1054>.
108. Постанова Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 12 листопада 2009 року у справі № 3-3177/09р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/7335213>
109. Постанова Апостолівського районного суду Дніпропетровської області № 96048772 від 05.04.2021 р. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/96048772/>
110. Прокопенко В. В. Науково-практичний коментар до ст. 53-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Адвокат Прокопенко Вадим. Київ. 19 квітня 2025 р. URL: <http://www.jurists.org.ua/2025/04/19/komentar-53-3-kuap/>

111. Чурилова Т.М. Проблемні питання адміністративної відповідальності за порушення у сфері використання сільськогосподарських земель, передбачених ст. 77-1 КУпАП. Правові засади функціонування публічної влади щодо забезпечення інтелектуального розвитку та безпеки суспільства: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Суми. Сумський державний університет, 2016. С. 105–108.
112. Nowak A. System ochrony gruntów rolnych w prawie polskim. *DEPOTUW*. 2015. URL: <https://depotuw.ceon.pl/handle/item/1233>
113. Prawodawstwo dotyczące ochrony gleb. Teraz. 2014. URL: <https://www.teraz-srodowisko.pl/aktualnosci/Prawodawstwo-dotyczace-ochrony-gleb-35.html>
114. Treaty establishing the European Economic Community. Rome, 25 March 1957. EUR-Lex. 2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A11957E%2FTXT>
115. Treaty on European Union. Maastricht, 7 February 1992. EUR-Lex. 2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A11992M%2FTXT>
116. Regulation (EU) No 1306/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 on the financing, management and monitoring of the common agricultural policy and repealing Council Regulations (EEC) No 352/78, (EC) No 165/94, (EC) No 2799/98, (EC) No 814/2000, (EC) No 1290/2005 and (EC) No 485/2008. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R1306>
117. Regulation (EU) No 1305/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and repealing Council Regulation (EC) No 1698/2005. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013R1305>

118. Directive 2004/35/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage. Official Journal of the European Union. L 143, 30.04.2004, p. 56–75. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32004L0035>
119. Директива 2010/75/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 24 листопада 2010 року щодо промислових викидів (комплексне запобігання та контроль забруднення) (перероблена редакція). Офіційний вісник ЄС. 17.12.2010. L 334. С. 17–119. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:32010L0075>
120. Тематична стратегія захисту ґрунтів: Повідомлення Комісії «Тематична стратегія захисту ґрунтів» від 22 вересня 2006 р. COM(2006) 231 final; Пропозиція щодо Директиви Європейського Парламенту та Ради, що встановлює рамки для захисту ґрунтів та вносить зміни до Директиви 2004/35/ЄС. Офіційний сайт EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:52006DC0231>
121. ClientEarth (2022). EU Soil Health Law: Legal principles underpinning the framework. Brussels: ClientEarth. URL: https://www.clientearth.org/media/2iecvxou/eu-soil-health-law_legal-principles-underpinning-the-framework.pdf
122. Pawlikowska E., Popek P., Bieda A., Moteva M., Stoeva A. Analysis of the Legal Methods of Agricultural Land Protection in Central Europe on the Example of Poland and Bulgaria. Real Estate Management and Valuation. 2017. Vol. 25, No. 2. P. 58–71. DOI: 10.1515/remav-2017-0013
123. Paľšová L. Legislation on the Protection of Agricultural Land in the Context of the Implementation of the Thematic Strategy for Soil Protection in Slovak Conditions. European Journal of Law and Public Administration. 2014. Vol. 1(2). P. 25–30. DOI: 10.2478/eual-2014-0004

124. Georgiev M. Legal Issues in the Property, Use, Preservation, and Management of Agricultural Lands in Bulgaria. *Journal of Agricultural and Environmental Law*. 2024. № 37. С. 136–144. ORCID: 0000-0001-7455-8523. Central European Academy.
125. Przepisy ogólne - Ochrona gruntów rolnych i leśnych. *Lex*. 2023. URL: [https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/ochrona-gruntow-rolnych-i-lesnych-16796586/roz-1?unitId=art\(1\)](https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/ochrona-gruntow-rolnych-i-lesnych-16796586/roz-1?unitId=art(1))
126. Как чужденци могат да придобиват земя у нас. *Pariteni*. 2021. URL: <https://www.pariteni.bg/novini/imoti/kak-chuzhdenci-mogat-da-pridobivat-zemia-u-nas-240483>
127. Закон за опазване на земеделските земи. *Lex*. 2023. URL: <https://lex.bg/laws/ldoc/2133870081>
128. Закон за опазване на земеделските земи. Правилник за прилагане на Закона за опазване на земеделските земи. *Министерство на регионалното развитие и благоустройството*. 2023. URL: <https://www.mrrb.bg/bg/zakon-za-opazvane-na-zemedelskite-zemi-pravilnik-za-pri-lagane-na-zakona-za-opazvane-na-zemedelskite-zemi/>
129. Шпак Ю. Адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні, Польщі та Болгарії: порівняльно-правовий аналіз. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2023. № 4(56). С. 307-311. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.4.47>
130. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Sprawozdanie z realizacji przepisów ustawy z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych w zakresie wyłączenia gruntów z produkcji rolniczej, rekultywacji i zagospodarowania gruntów oraz eksploatacji złóż torfów (RRW-11), 2023.
131. Źródło. Dz.U. 1995 Nr 16, poz. 78. 2024. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19950160078>

132. Prawodawstwo dotyczące ochrony gleb. Teraz. 2014. URL: <https://www.teraz-srodowisko.pl/aktualnosci/Prawodawstwo-dotyczace-ochrony-gleb-35.html>
133. Ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego. Dz.U. 2003 nr 64 poz. 592. 2024. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20030640592>
134. Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze. Dziennik Ustaw 2011. Nr 163. Poz. 981. 2011. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20111630981>
135. Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska. Oficjalna strona internetowa. 2024. URL: <https://www.gdos.gov.pl>
136. Główny Inspektorat Ochrony Środowiska. Oficjalna strona internetowa. 2024. URL: <https://www.gios.gov.pl>
137. Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa – Oficjalna strona internetowa. 2024. URL: <https://www.gov.pl/web/kowr>
138. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Oficjalna strona internetowa. 2024. URL: <https://www.gov.pl/web/arimr>
139. Jørgensen J.R. та ін. Regenerativt landbrug i økologisk landbrug – en vidensyntese. Rådgivningsrapport fra DCA – Nationalt Center for Fødevarer og Jordbrug, Aarhus Universitet. 2024. 100 s. URL: <https://dca.au.dk/raadgivning/>
140. Miljøbeskyttelsesloven. Lovbekendtgørelse nr. 681 af 2. juli 2019. Danmarks Retsinformation. URL: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2019/681>
141. Planloven. Lovbekendtgørelse nr. 287 af 16. april 2018 med senere ændringer. Danmarks Retsinformation. 2018. URL: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2018/287>
142. DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, Aarhus Universitet. 2024. URL: <https://dce.au.dk>
143. Danish Ministry of Food, Agriculture and Fisheries. Landbrugsfonde. 2024. URL: <https://fvm.dk>

144. SEGES Innovation. About us – SEGES Innovation. 2024. URL: <https://seges.dk>
145. Department of Agroecology, Aarhus University. About the Department. URL: <https://agro.au.dk>
146. Gargano G., Licciardo F., Verrascina M., Zanetti B. L'approccio agroecologico come modello agricolo multifunzionale: un modello interpretativo per l'esperienza italiana. Pianeta PSR, n. 102, maggio 2021. URL: <https://www.pianetapsr.it/flex/cm/pages/ServeBLOB.php/L/IT/IDPagina/2386>
147. Normattiva – Портал чинного законодавства Італії. Decreto legislativo 3 aprile 2006, n. 152 – Norme in materia ambientale. Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana, Serie Generale n. 88 del 14.04.2006 - Supplemento Ordinario n. 96. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2006-04-03>
148. Legge 8 agosto 1985, n. 431 – Conversione in legge, con modificazioni, del decreto-legge 27 giugno 1985, n. 312, recante disposizioni urgenti per la tutela delle zone di particolare interesse ambientale. Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana, Serie Generale, n. 197 del 22 agosto 1985. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1985;43>
149. ZANCO LEGISLATIVO 3 aprile 2018, n. 34. Testo unico in materia di foreste e filiere forestali. Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana. Serie Generale n. 92 del 20 aprile 2018. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2018-04-03;34!vig=>
150. Decreto-Legge 15 maggio 2024, n. 63. Disposizioni urgenti per le imprese agricole, della pesca e dell'acquacoltura, nonché per le imprese di interesse strategico nazionale. Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana. Serie Generale n. 112 del 15 maggio 2024, Supplemento Ordinario. URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2024/05/15/24G00075/sg>

151. Legge Regionale Umbria 2 settembre 1974, n. 53. Norme per la tutela e l'uso del territorio. Articolo 8 – Tutela dei suoli agricoli. Gazzetta Ufficiale della Regione Umbria. URL: <https://www.legislazionetecnica.it/570121/normativa-edilizia-appalti-professioni-tecniche/estratto-da-lr-umbria-02-09-1974-n-53-art-8>
152. Стрілець І.Ю. Концептуальні напрями вдосконалення системи охорони земель сільськогосподарського призначення та відтворення родючості ґрунтів: український та зарубіжний аспект. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування : зб. наук. праць. № 6 (2022). Дніпро. Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 1–17. URL: https://reicst.com.ua/pmtl/issue/view/issue_6_2022.
153. Гавриш Н.С., Годованюк А.Й. Правові питання забезпечення раціонального використання та охорони земель і ґрунтів в Україні. Академічні візії. 2023. Вип. 22. С. 1–11. УДК: 349.415. URL: <https://zenodo.org/record/8224678>.
154. Коваль Л.В. Адміністративно-правові засади охорони земель сільськогосподарського призначення в умовах воєнного стану. Молодий вчений. 2023. № 12 (124). С. 31–36. УДК: 342.9:349.41. URL: <https://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2023/12.2023/5.pdf>
155. Régnier E., Catallo A. *The Ukrainian agricultural sector: presentation and challenges in the light of a possible enlargement of the European Union*. Study N°03/24. Paris: IDDRI, 2024. URL: <https://www.iddri.org/en/publications-and-events/study/ukrainian-agricultural-sector>
156. Francaviglia R., Almagro M., Vicente-Vicente J.L. Conservation Agriculture and Soil Organic Carbon: Principles, Processes, Practices and Policy Options. *Soil Systems*. 2023. Vol. 7, Issue 1. Article 17. DOI: [10.3390/soilsystems7010017](https://doi.org/10.3390/soilsystems7010017).
157. Orgiazzi A., Ballabio C., Panagos P., Jones A., Fernández-Ugalde O. LUCAS Soil, the largest expandable soil dataset for Europe: A review. *European Journal of*

- Soil Science*. 2018. Vol. 69, № 1. Pp. 140–153. DOI: 10.1111/ejss.12499. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/ejss.12499>
158. Montanarella L., Panagos P. The relevance of sustainable soil management within the European Green Deal. *Land Use Policy*. 2021. Vol. 100. Article 104950. DOI: [10.1016/j.landusepol.2020.104950](https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.104950).
159. Minasny B., Malone B.P., McBratney A.B., Angers D.A., Arrouays D., Chambers A., et al. *Soil carbon 4 per mille*. *Geoderma*. 2017. Vol. 292. Pp. 59–86. DOI: [10.1016/j.geoderma.2017.01.002](https://doi.org/10.1016/j.geoderma.2017.01.002)
160. Савчук С.В. Актуальні питання реформування земельного законодавства України в контексті ринку сільськогосподарських земель. *На сторожі земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України: тези Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26 листопада 2021 р.) за заг. ред. проф. В.М. Єрмоленка*. Київ. Друкарня Друкарник, 2021. С. 85–88. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/20395/1/Savchuk_85_88.pdf
161. Андрейцев В.І.П. Модернізація правового режиму землі, як основного національного багатства – пріоритетний напрям сучасної земельної реформи. *На сторожі земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України : тези доповідей учасників Міжнародної н-п конференції (Київ, 26 листопада 2021 р.) за заг. ред. проф. В.М. Єрмоленка*. Київ. Друкарня Друкарник, 2021. С. 18–22.
162. Євстігнєєв А.С. Окремі законодавчі пропозиції щодо переоформлення права постійного користування земельними ділянками сільськогосподарського призначення. *На сторожі земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України : тези доповідей учасників Міжнародної н-п конференції (Київ, 26 листопада 2021 р.) за заг. ред. проф. В.М. Єрмоленка*. Київ. Друкарня Друкарник, 2021. С. 29–35.
163. Ковтун О.М. Охорона та раціональне використання земель як необхідна умова збереження біорізноманіття. *На сторожі земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України : тези доповідей учасників Міжнародної н-п*

- конференції (Київ, 26 листопада 2021 р.) за заг. ред. проф. В.М. Єрмоленка. Київ. Друкарня Друкарник, 2021, С. 37–44.
164. Курман Т.В. Використання земель у сільськогосподарському виробництві: сучасні правові проблеми і загрози. На сторожі земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України : тези доповідей учасників Міжнародної н-п конференції (Київ, 26 листопада 2021 р.) за заг. ред. проф. В.М. Єрмоленка. Київ. Друкарня Друкарник, С. 50–57.
165. Лісова Т.В. Проблеми правового забезпечення відновлення земель. На сторожі земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України : тези доповідей учасників Міжнародної н-п конференції (Київ, 26 листопада 2021 р.) за заг. ред. проф. В.М. Єрмоленка. Київ. Друкарня Друкарник, Київ, 2021. С. 54–60
166. Ващишин М.Я. Права охорона територій національної екомережі: земельно-правовий аспект. На сторожі земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України : тези доповідей учасників Міжнародної н-п конференції (Київ, 26 листопада 2021 р.) за заг. ред. проф. В.М. Єрмоленка. Київ. Друкарня Друкарник, 2021. С. 23–28.
167. Костяшкін І.О. Проблеми правового забезпечення розмежування земель комунальної та державної власності. На сторожі земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України : тези доповідей учасників Міжнародної н-п конференції (Київ, 26 листопада 2021 р.) за заг. ред. проф. В.М. Єрмоленка. Київ. Друкарня Друкарник, 2021. С. 42–48.
168. Кобецька Н.Р. Відображення комплексного підходу в законодавчому регулюванні відносин використання земель та інших природних ресурсів. На сторожі земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України : тези доповідей учасників Міжнародної н-п конференції (Київ, 26 листопада 2021 р.) за заг. ред. проф. В.М. Єрмоленка. Київ. Друкарня Друкарник, 2021. С. 34–40.

169. Костицький В.В. Про доцільність розвитку екологічного законодавства як засобу реалізації екологічної функції держави На сторожі земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України : тези доповідей учасників Міжнародної н-п конференції (Київ, 26 листопада 2021 р.) за заг. ред. проф. В.М. Єрмоленка. Київ. Друкарня Друкарник, 2021. С. 39–46.
170. Мельник О.М. Реформування системи екологічного моніторингу: інституційний вимір. С. 89–95.
171. Шульга М.М. Земельно-правові аспекти управління земельними ресурсами територіальних громад України. С. 64–70
172. Новак Т. С. До питання правового забезпечення розмінування земель сільськогосподарського призначення. Актуальні проблеми реформування земельних, аграрних, екологічних та трудових правовідносин : зб. тез Всеукр. наук.-практ. кругл. столу (м. Хмельницький, 31 травня 2024 року). Хмельницький. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 41–43.
173. Носік В. В. Правовий режим землі в умовах війни: охороняти, обороняти, приватизувати чи продавати? Актуальні проблеми реформування земельних, аграрних, екологічних та трудових правовідносин : зб. тез Всеукр. наук.-практ. кругл. столу (м. Хмельницький, 31 травня 2024 року). Хмельницький. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 43–45.
174. Лагойда Т. В. Адміністративна відповідальність за самовільне випалювання рослинності або її залишків. Актуальні проблеми реформування земельних, аграрних, екологічних та трудових правовідносин : зб. тез Всеукр. наук.-практ. кругл. столу (м. Хмельницький, 31 травня 2024 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 98–100.
175. Калініченко М.І. Щодо правових механізмів забезпечення сталого розвитку в аграрному секторі економіки України. С. 75–80.

176. Євстігнєєв А.С. Окремі законодавчі пропозиції щодо переоформлення права постійного користування земельними ділянками сільськогосподарського призначення. На сторожі земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України : тези доповідей учасників Міжнародної н-п конференції (Київ, 26 листопада 2021 р.) за заг. ред. проф. В.М. Єрмоленка. Київ. Друкарня Друкарник, 2021. С. 29–33.
177. Кравченко Д.О. Земельна децентралізація: проблеми реалізації повноважень у сфері контролю за використанням земель. На сторожі земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України : тези доповідей учасників Міжнародної н-п конференції (Київ, 26 листопада 2021 р.) / за заг. ред. проф. В.М. Єрмоленка. Київ. Друкарня Друкарник, 2021. С. 96–103.
178. Скакун О. Ф. Деякі аспекти удосконалення законодавства у сфері використання та охорони земель. Актуальні проблеми реформування земельних, аграрних, екологічних та трудових правовідносин : зб. тез Всеукр. наук.-практ. кругл. столу (м. Хмельницький, 31 травня 2024 року). Хмельницький. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 135–138
179. Данілейко О. М. Роль Державної екологічної інспекції у сфері охорони земель. Актуальні проблеми реформування земельних, аграрних, екологічних та трудових правовідносин : зб. тез Всеукр. наук.-практ. кругл. столу (м. Хмельницький, 31 травня 2024 року). Хмельницький. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 107–110.
180. Савченко О. М. Екологічне адміністрування у контексті охорони земель в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми реформування земельних, аграрних, екологічних та трудових правовідносин : зб. тез Всеукр. наук.-практ. кругл. столу (м. Хмельницький, 31 травня 2024 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 122–124.

181. Бакай Ю.Ю. Деякі аспекти вирішення земельних спорів. Актуальні питання юрисдикції у земельних спорах : зб. тез наукових доповідей учасників Всеукраїнського круглого столу (м. Харків, 28 березня 2025 р.) / за заг. ред. Д. В. Лученка, Т. В. Курман. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2025. С. 11–17.
182. Бредіхіна В.Л. Деякі питання захисту екологічних інтересів при вирішенні справ у спорах, що виникають із земельних відносин. Актуальні питання юрисдикції у земельних спорах : зб. Тез (м. Харків, 28 березня 2025 р.). 2025. С. 25–32.
183. Курило В.І., Семчик О.В., Семчик О.М. Правові проблеми раціонального використання та охорони земель промисловості . Інтернаука. Серія: Юридичні науки. 2021. № 10. С. 37-42.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ*в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:*

1. Шпак Ю.С. Зміст адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 7. С. 329-331. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/76>

2. Шпак Ю.С. Адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють охорону земель сільськогосподарського призначення в Україні. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. Вип. 4. С. 52-60.

3. Шпак Ю. Адміністративно-правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні, Польщі та Болгарії: порівняльно-правовий аналіз. Knowledge, Education, Law, Management. 2023. № 4(56). С. 307-311. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.4.47>.

4. Шпак Ю.С. Контроль (нагляд) у сфері адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні. Law. State. Technology. 2023. № 2. С. 25-29. DOI: 10.32782/LST/2023-2-4.

5. Шпак Ю. С. Правовий режим адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні. Юридичний бюлетень. 2023. Вип. 29. С. 288–292. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.29.34>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Шпак Ю. С. Адміністративно-правовий статус Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства у сфері забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні. Матеріали конференції

«Адміністративне право України сучасний стан та перспективи розвитку (м. Київ, 30 травня 2019 р.). Київ: ААПН, 2019. С.14-13.

7. Шпак Ю. Правовий режим адміністративно-правового забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення в умовах воєнного стану в Україні. Проблеми захисту прав різних верств населення в умовах воєнного стану: матеріали круглого столу (м. Київ, 22 травня 2023 р.) / за ред. Р. Б. Шишки, В.С. Кучерявенко. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. С. 93-96.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про охорону земель» щодо стимулювання екологічно відповідального землекористування та правового режиму земель екомережі»

1. Обґрунтування необхідності прийняття акта

Проєкт Закону розроблено з метою удосконалення правового регулювання охорони земель сільськогосподарського призначення, запровадження ефективних механізмів економічного стимулювання екологічно відповідального землекористування, а також визначення спеціального правового режиму для земель, що входять до екологічної мережі. Законодавчі зміни гармонізовані з принципами сталого розвитку та відповідають екологічним стандартам Європейського Союзу.

2. Цілі і завдання прийняття акта

Цілями законопроекту є:

- правове визначення категорії «землі екомережі»;
- закріплення принципів охорони ґрунтів та запобігання їх деградації;
- упровадження інструментів економічного стимулювання для екологічно орієнтованих землекористувачів;
- адаптація національного земельного законодавства до європейських стандартів.

3. Основні положення акта

Проєктом Закону пропонується доповнити Закон України «Про охорону земель» новими положеннями, зокрема:

- у статті 1 дати визначення терміну «землі екомережі»;
- доповнити Закон новою статтею 17², яка передбачає впровадження системи економічного стимулювання екологічно відповідального

землекористування, у тому числі через податкові пільги, субсидії, компенсації та інші фінансові інструменти.

4. Прогноз соціально-економічних і правових наслідків

Прийняття цього Закону сприятиме:

- підвищенню ефективності охорони земель та родючості ґрунтів;
- зменшенню екологічних ризиків у сфері агровиробництва;
- залученню агровиробників до сталого використання земель;
- вдосконаленню нормативно-правової бази у сфері охорони ґрунтів.

5. Відповідність міжнародним зобов'язанням України

Законопроект відповідає європейським екологічним стандартам, базується на положеннях Орхуської конвенції, Протоколу про охорону ґрунтів до Альпійської конвенції та враховує вимоги євроінтеграційного напрямку розвитку законодавства України.

6. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація проекту Закону не потребує додаткових витрат з Державного бюджету України.

7. Прогноз регуляторного впливу

Проект Закону не є регуляторним актом у розумінні Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ

до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про охорону земель» щодо стимулювання екологічно відповідального землекористування та правового режиму земель екомережі»

Чинна редакція	Запропонована редакція
<p>Стаття 1. Визначення термінів</p> <p>У цьому Законі терміни вживаються у такому значенні:</p> <p><i>Відсутня</i></p>	<p>Стаття 1. Визначення термінів</p> <p>У цьому Законі терміни вживаються у такому значенні:</p> <p>...</p> <p>Землі екомережі — землі, що є частиною екологічної мережі, включаючи природоохоронні території, охоронювані ландшафти, сільськогосподарські землі з обмеженим режимом використання, які виконують екосистемні функції та є об'єктами підвищеного екологічного правового захисту.</p>
<p><i>Відсутня</i></p>	<p>Стаття 17². Економічне стимулювання екологічно відповідального землекористування</p> <p>1. З метою охорони земель, збереження родючості ґрунтів, запобігання деградації,</p>

	<p>забрудненню та опустелюванню запроваджується система економічного стимулювання екологічно відповідального землекористування.</p> <p>2. Стимулювання здійснюється шляхом:</p> <ul style="list-style-type: none"> – надання податкових пільг, – запровадження державного субсидування, – компенсацій за впровадження екологічних агротехнологій, – застосування диференційованих ставок плати за землю відповідно до екологічного стану та виду землекористування. <p>3. Кабінет Міністрів України затверджує перелік інструментів та механізмів такого стимулювання, виходячи з принципів європейських екологічних стандартів та міжнародних зобов'язань України.</p>
--	---